

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

ВИПУСК – XV

2024

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ОДЕСА
ОНУ
2024

УДК 80(05)
Ф545

Рекомендовано до друку вченою радою
філологічного факультету ОНУ імені І.І. Мечникова.
Протокол № 2 від 02.10.2024 р.

Редакційна колегія:

Н.Г. Ареф'єва, доктор філологічних наук, професор;
О.А. Войцева, доктор філологічних наук, професор;
Є.В. Джиджора, доктор філологічних наук, професор;
М.Л. Дружинець, доктор філологічних наук, професор;
Т.Ю. Ковалевська, доктор філологічних наук, професор;
Н.В. Кондратенко, доктор філологічних наук, професор;
Н.В. Кутуза, доктор філологічних наук, професор;
А.Т. Малиновський, доктор філологічних наук, професор;
А.П. Романченко, доктор філологічних наук, професор;
Т.М. Шевченко, доктор філологічних наук, професор;
О.В. Яковлева, доктор філологічних наук, професор;
Г.С. Яроцька, доктор філологічних наук, професор.

Відповідальний за випуск – В.Б. Мусій, доктор філологічних наук, професор, заступник декана з наукової роботи.

Філологічні студії : зб. студент. наук. пр / ОНУ ім. І. І. Мечникова, філол.
Ф545 ф-т ; [ред. кол.: Н. Г. Ареф'єва, О. А. Войцева, М. Л. Дружинець та ін. ; відп. за
вип. – В. Б. Мусій]. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. – Вип.
15. – 160 с.

ISBN 978-617-689-457-5

У черговому випуску «Філологічних студій» представлено результати наукової роботи студентів філологічного факультету. Збірник складається з двох частин: перша частина вміщує наукові статті студентів з мовознавства (розділ «Актуальні проблеми сучасної лінгвістики») та літературознавства (розділ «У колі сучасних літературознавчих стратегій»); друга частина – словник «Нові слова та фразеологічні сполучення слів в українських ЗМІ періоду повномасштабної російсько-української війни». У словнику міститься 86 слів та фразеологічних сполучень слів, які з'явилися в українських мас-медіа в період з початку повномасштабної російсько-української війни 24 лютого 2022 року. Словник складено фуркантами кафедри прикладної лінгвістики під керівництвом доцента Надії Хрустик.

Надруковані у збірнику «Філологічні студії» роботи є гідним внеском у вітчизняну науку і можуть бути використані учнями шкіл, молодими науковцями-студентами, всіма, кого цікавлять проблеми сучасної філологічної науки.

УДК 80(05)

ISBN 978-617-689-457-5

© Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова, 2024

Частина перша

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Альбіна Баурда

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ РИС УКРАЇНЦІВ У ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ

У статті досліджено функціонування медійних фразеологічних одиниць як репрезентантів позитивних рис українців. Здійснено класифікацію фразеологізмів та визначено основні макрогрупи таких одиниць, з'ясовано їхню семантику та функційне навантаження у контексті сучасних медійних текстів. Виявлено способи вираження позитивнооцінних фразем, а також проаналізовано їхній вплив на формування громадської думки та іміджу українців у медіапросторі.

Ключові слова: фразеологізми, масмедіа, позитивні риси українців.

Стрімке зростання популярності онлайн-видань як джерела інформації спонукає дослідження мови ЗМІ, де щонайперше відображаються суспільно-політичні процеси, які відбуваються у державі. З метою впливу на читача журналісти активно використовують різноманітні мовні засоби, серед яких продуктивними є фразеологічні одиниці, які максимально виявляють свою виражальну властивість саме у медійних текстах. **Актуальність** дослідження полягає у вивченні фразем як лінгвоментальних одиниць, що не тільки надають експресії мові медійного дискурсу, а й вказують на значні зрушення у мовній картині світу українців, що фіксує сучасний воєнний інфопростір. Зокрема у дослідженні акцентовано на аналізі фразеологізмів, що позначають позитивні риси українців. Вивчення реалізації таких одиниць у масмедіа розкриває внутрішні ментальні особливості українського народу. Дослідження цієї теми може сприяти як розширенню знань у галузі фразеології та мовної культури, так і покращенню комунікативних навичок в межах сучасного медіасередовища.

Попри значну кількість різнопланових досліджень із фразеології, відібрані в роботі мовні одиниці ще не були предметом лінгвістичного аналізу. Наше дослідження спирається на новітні розвідки, в яких на сучасному рівні трактуються підходи до вивчення мовних засобів вираження української ментальності (Азарова Л. Є. [2], Венжинович Н. Ф. [4], Голубовська І. О. [5], Краснобаєва-Чорна Ж. В. [9]; Лакомська І. В. [10], [11], Ужченко Д. В. [12] тощо). Ґрунтовне дослідження фразем на позначення антропоцентричної репрезентації людини, зокрема дій та вчинків людини, на наш погляд, допоможе виявити цілу низку явищ, важливих для дослідників як у теоретичному, так і практичному плані.

Мета статті полягає у дослідженні медійних фразеологічних одиниць як репрезентантів позитивних рис українців.

З мети впливають такі **завдання**, що вимагають виконання у цій роботі:

1) здійснити аналіз української фразеології з погляду відображення національно-культурної картини світу;

2) визначити концепти, за якими проводитиметься аналіз позитивнооцінних ФО, відображених у ЗМІ;

3) з'ясувати форми реалізації та функції таких фразем у масмедійних текстах.

Об'єкт – фразеологічні одиниці, що вживаються у текстах медіавидань.

Предмет – відображення позитивних рис характеру українців у масиві медійної фразеології.

Мета і завдання роботи визначили необхідність застосування таких загальнонаукових методів, як описовий, метод спостереження та аналіз, що в цілому уможливило систематизацію матеріалу. Спеціальними методами дослідження є компонентний аналіз, який прислужився у виявленні особливостей семантичної структури заголовкових фразеологічних одиниць; контекстуально-інтерпретаційний метод, що уможливив з'ясування функційних особливостей зафіксованих фразем.

Джерельною базою статті стали лексикографічні джерела [СФУМ 2003; Жайворонок 2006; Словник символів 2005 тощо]; українськомовні медіавидання (загальнонаціональні та регіональні) в електронному форматі за 2022–2024 рр., umoloda.kyiv.ua, tabloid.pravda.com.ua, odessa.online, suspilne.media та ін.

Надзвичайно багато мовознавців приділило свою увагу вивченню фразеологічних одиниць, їх дослідженню, написано безліч праць та укладено сотні фразеологічних словників. Зокрема, це такі науковці, як В. В. Виноградов, Л. А. Булаховський, С. Гаврин та багато інших. Кожна розвинена мова має у своєму складі значну кількість стійких словосполучень – фразеологізмів, що вживаються носіями мови як у звичному, сталому оформленні, так і у видозміненій формі, й виражають думку і сподівання самих мовців, їх історію, побут, культуру, єднають покоління.

Світ фразеології сучасної української мови великий і потужний, тому кожен аспект його дослідження, безумовно, заслуговує належної уваги. У нашому дослідженні зупинимось на особливостях вживання фразем у засобах масової інформації. Як зазначає І. Лакомська, актуальним новітнім напрямком вивчення фразеології, зокрема медійної, вважається сугестійний. Одна з основних функцій масмедіа – це активний вплив на читача чи слухача, зацікавлення суспільно й політично важливою інформацією. Масова комунікація насамперед виконує суспільну функцію соціального регулювання, тому вчені активно наголошують на необхідності пояснення медійного впливу та зазначають, що «нині функціонування ЗМІ спрямоване не лише на пізнання й відображення дійсності, але й на її перетворення шляхом впливу на свідомість та підсвідомість адресата» [11], що визначає загальну специфіку медіапростору. У зазначеному аспекті розглядаємо фразеологізми на позначення позитивних рис українців, оскільки медійні повідомлення сучасного інфопростору виявляють їхню максимальну продуктивність.

У нашому дослідженні ми спираємося на думку Н. Ф. Венжинович, яка у монографії «Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології» [4]

грунтовно вивчає ФО та виокремлює тематичні макрогрупи фразем, що безпосередньо стосуються позитивних проявів буття, дій, учинків людини: життя, місце в житті; праця; досягнення; почуття, бажання; досвід; ризик; погляди, переконання.

Досліджений нами масив фразеологізмів у текстах масмедіа дозволив виокремити такі семантичні групи: праця (32%), досягнення (24%), життя (18%), почуття, бажання (18%), погляди, переконання (8%). Приклади наводимо залежно від частотності вживання у заголовках масмедіа:

– ПРАЦЯ:

ФО *Крутитися як білка в колесі* – «бути весь час заклопотаним; мати багато роботи, турбот та ін» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 318] реалізується у таких заголовках:

«Волонтерити, це **бути як білка в колесі**, потрібно встигати все» [<https://suspilne.media/chernihiv>, 30.03.2022];

«**Крутяться, як білка в колесі**. На СТО почався сезон заміни автомобільних шин» [<https://pokrovsk.news>, 30.03.2022]. У статті розповідається про те, як працівники СТО ремонтують машини не тільки звичайним громадянам, а й як допомагають лагодити машини для ЗСУ.

ФО *Майстер на всі руки* – «людина, яка все вміє робити, вправна, тямуща у будь-якій справі» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 364] проілюстровано такими прикладами:

«**Майстер “золоті руки” живе в Мукачеві**» [<https://trubyna.org.ua>, 13.10.2021], де розповідається про чоловіка, якому ампутували ноги, але навіть не зважаючи на неспроможність фізично ходити на роботу, він заробляє на прожиття столярством, виготовляє із дерева іграшки та різні предмети вжитку, декору; або заголовок «**Майстер на всі руки. Як прикарпатець вивіз з поля бою майже 50 поранених побратимів**» [<https://firtka.if.ua>, 20.09.2022], у статті йде мова про чоловіка – Олександра Драбинко, який вивозить із поля бою поранених побратимів. На одному з місць бойового розпорядження Олександр Драбинко вивіз приблизно 50 поранених бійців, до того ж, він і технічні несправності автомобіля виправить, і додаткові кріплення для зброї зробить;

– ДОСЯГНЕННЯ:

ФО *Перевернути світ* – «змінити все, зробивши щось неможливе, незвичайне, важко-здійсненне» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 490] реалізується у таких заголовках:

«Якщо буде потрібно – **перевернемо світ**»: в Одесі відкрили меморіал пам'яті загиблих військовослужбовців» [<https://odessa.online>, 28.03.2023];

ФО *Спіймати жар-птицю* – «стати везучим, досягти чогось значного» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 682]: Приклад з газети «День»: «Національна опера сподівається **спіймати свою «Жар-птицю»**» [<https://day.kyiv.ua>, 13.01.2024], у статті йдеться про балет Ігоря Стравинського, який сподівається вдало зіграти свій спектакль;

– ЖИТТЯ:

ФО *Пустити коріння* – «прижитися, закріпитися, обжитися де небудь» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 587] ілюструють такі повідомлення:

«Переселенці з модульного містечка: Онука вже у Львові народилася – ми **пустили місце коріння**» [<https://kp.ua/ua/life>, 04.05.2022], де розповідається, що у першому модульному

містечку у Львові для людей, які вимушені втекти з-під обстрілу, вже знайшли притулок 250 переселенців, які продовжують свій рід та пускають своє коріння;

«**Пустити коріння**»: плани релокованого бізнесу на Франківськ» [<https://www.oper-info.if.ua>, 15.07.2022]. У статті пишеться про те, що Івано-Франківськ став надійним прихистком для понад пів сотні релокованого з гарячих точок бізнесу;

– ПОЧУТТЯ, БАЖАННЯ:

ФО *Тримати себе в руках* – «стримувати свої почуття, намагатися бути спокійним; володіти собою в незвичайній, складній ситуації» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 721] реалізується у таких матеріалах медіа:

«Сергій Моргунов: «Наше завдання – **тримати себе у руках**. Ми сильна громада і ми на своїй землі»» [<https://www.vmr.gov.ua>, 24.02.2022], у статті йде мова про початок війни в Україні й про те, як міський голова Вінниці запевняє громадян, що ситуація контрольована. Радить вінничанам залишатись вдома та довіряти тільки перевіреним інформації з офіційних джерел;

«Хоча б на 10 хвилин»: Каменських розказала, як щоденні ритуали допомагають їй **тримати себе у руках**» [<https://tabloid.pravda.com.ua>, 05.10.2022];

– ПОГЛЯДИ, ПЕРЕКОНАННЯ:

ФО *Тримати марку* – 1. «Керуватися певними нормами поведінки, правилами для збереження своєї репутації, гідності та ін.»; 2. «Відзначатися високою якістю, цінними властивостями» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 720] реалізується у таких матеріалах:

«Головне – **тримати марку**»: Степаненко висловився стосовно майбутньої кар'єри» [<https://ukrfootball.ua>, 12. 09. 2023].

Досліджений нами фактичний матеріал у межах повідомлень сучасних українських онлайн-видань дає підстави виокремити додаткову макрогрупу фразем, яку пропонуємо назвати «риси національного характеру», зокрема такі, як: *доброта, братерство та взаємодопомога, стійкість і незламність*, що характеризують українців під час воєнного стану, а тому й неодмінно мають відображення у засобах масової інформації:

– ДОБРОТА:

Наприклад, ФО *Мати золоте серце* – означає «бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним та ін.» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 377]:

«**Золоте серце**»: подружжя волонтерів з Херсона отримали відзнаку від президента України» [<https://suspilne.media>, 16.12.2023];

«Відзнакою **“Золоте серце”** нагороджено волонтерів з різних куточків України» [<https://pb-news.info>, 06.12.2023], у статті йдеться про те, як у Міжнародний день волонтера Президент України Володимир Зеленський підписав Указ про нагородження відзнакою “Золоте серце” представників українського волонтерського руху з різних куточків країни за вагомий особистий внесок у надання волонтерської допомоги та розвиток волонтерського руху нашої країни;

– БРАТЕРСТВО, ВЗАЄМОДОПОМОГА:

ФО *Підставити плече* – означає «допомагати кому-небудь, підтримувати когось» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 514]:

*«Ті, хто **підставив плече** ЗСУ. Бізнесмени та фонди, які є найбільшими спонсорами майбутньої Перемоги»* [<https://uworld.news>, 18.07.2023];

*«Наш обов'язок – **підставити плече** захисникам»* [<https://nezhatin.com.ua>, 01.11.2023], у статті розповідається про чоловіка Івана, який постійно допомагає війську, про те, як він до- ставив сплетену сітку (основу для маскувальної сітки);

*«Сергій Жадан закликав українців **підставити плече** допомоги бійцям ЗСУ»* [<https://sport.znaj.ua>, 26.05.2022], у статті розповідається про те, як Сергій Жадан закликав українців допомагати ЗСУ та робити все можливе для наближення перемоги країни;

ФО *З миру по нитці* – «збирати, допомагати, вийти та ін.» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 389];

«З миру по нитці – голому сорочка» – рівненські селяни безплатно здають молоко для армії» [<https://radiotrek.rv.ua>, 15.03.2022], де вжито ФО з миру по нитці, що розкриває жертв- ність та порядність українців;

«З миру по нитці – і буде сорочка: маленькі ізмаїльці донатять гроші зі своїх “скарбни- чок” для ЗСУ» [<https://bessarabiainform.com>, 20.10.2022];

– **СТІЙКІСТЬ, НЕЗЛАМНІСТЬ:**

ФО *Мати залізні нерви* – «зберігати спокій у стресових ситуаціях» [<http://irbis-nbuv.gov.ua>, с. 379];

«Залізні нерви машиніста: з нафтобази у Василькові вивезли 23 цистерни пального» [<https://bigkyiv.com.ua>, 27.02.2022];

*«Треба **мати залізні нерви** і продовжувати працювати за будь-яких обставин»* – майстер- сержант Віталій» [<https://armyinform.com.ua>, 08.01.2023].

Отже, макрогрупи фразеологізмів, які позначають позитивні риси українців у масмедіа, становлять важливу частину української мовної культури та соціальної свідомості. Масові комунікації виконують важливу функцію у формуванні переконань та цінностей суспільства, а їхній вплив на емоції та думки адресатів дозволяє розуміти мовний контекст та культурні коди. Дослідження фразеологізмів, що позначають позитивні риси українців, дозволяє краще зрозуміти соціокультурний контекст та сприяє розвитку мовної соціальної свідомості.

Виокремлені семантичні групи фразем на позначення позитивної репрезентації українців реалізують різну продуктивність у повідомленнях ЗМІ, проте максимально частотними є ФО, належні до макрогруп: праця, досягнення, життя, почуття, бажання, погляди, переконання. Важливим здобутком нашої розвідки вважаємо запропоновану нами макрогрупу фразем «риса національного характеру», яка, зокрема, містить такі семантичні групи, як: *доброта, братер- ство та взаємодопомога, стійкість і незламність*, що характеризують українців, особливо під час воєнного стану, а тому й неодмінно мають відображення у засобах масової інформації:

Унаслідок проведеного дослідження доходимо висновку, що фразеологічні одиниці, функ- ціонуючи у масмедіа, виконують важливу інтенсифікаційну роль, зокрема, виступають вираз- ними репрезентантами життєвих традицій, побутових реалій, вольових якостей, характерних для українців.

Список використаної літератури

1. Авксентьєв Л. Г., Ужченко В. Д. Українська фразеологія. Харків: Основа, 1990. 197 с.
2. Азарова Л. Є. Жаргонна фразеологія в мас-медійному дискурсі. *Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету*: збірник доповідей. Вінниця: ВНТУ, 2020. С. 191–193.
3. Білявська Т. М. Формування мовної компетентності майбутніх учителів початкової школи (фразеологічний рівень). *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 41. Т. 1. С. 84–87. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/1.16>.
4. Венжинович Н. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології: монографія. Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2018. 463 с.
5. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності. *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 66–74.
6. Дуденко О. Українські паремії: функціонально граматичний феномен *Наукові записки. Вип. 31. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВУ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 184–186.
7. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: автореф. дис. канд. філ. наук. Київський національний університет. Київ, 2002. 19 с.
8. Коцюба З. Г. Паремійні фонди мов як контамінація різночасових міжкультурних світоглядних нашарувань *Мовознавство*. 2008. № 4/5. С. 101–118.
9. Краснобаєва-Чорна Ж. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі: підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Вінниця: Вид-во, 2018. 200 с.
10. Лакомська І. В. Адвербіальні фразеологізми в газетних заголовках: лексико-граматичний аспект. *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24(2). С. 189–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2017_24%282%29__25
11. Лакомська І. В. Вплив як пріоритетна домінанта мови ЗМІ. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські тенденції розвитку журналістики, PR, медіа і комунікації». Влоцлавек, Республіка Польща 27–28 листопада 2020 року. С. 56–59. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-000-1-15>.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 494 с.

Джерела:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2014. 205 с.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наук. думка, 2003. 1104 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
4. Ужченко В. Д., Д. В. Ужченко. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.

СУГЕСТИВНА ФУНКЦІЯ МЕМІВ У МЕРЕЖЕВОМУ ДИСКУРСІ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ПАТРІОТИЧНОГО МОТИВУ

Стаття присвячена сугестивній функції мемів, зокрема актуалізації патріотичного мотиву зазначеного феномену. У статті виокремлені категорії мемів, які були зафіксовані за період повномасштабного вторгнення. Наголошено, що меми як невід'ємна частина сучасної інтернет-культури потужно впливають на користувачів соціальних мереж, месенджерів і на їхнє міжособистісне спілкування. Окрім того підкреслена впливова патогенність мемів, що вимагає подальшого поглибленого вивчення можливостей цього інструмента, а особливо в контексті сучасних реалій та подій.

Ключові слова: мем, мережевий дискурс, мотив, патріотичний мотив, сугестивна функція, сугестія.

Вступ. Уже давно ми побачили, що користуватися можливостями Інтернету дуже зручно, а особливо це було відчутно на початку повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. Коли інстаграм-акаунти, телеграм-канали, фейсбук-сторінки дали нам змогу спостерігати за подіями в реальному часі та залишатися на зв'язку з одне одним, а найголовніше з владою, що зменшило паніку в суспільстві. Але Інтернет – це також гарний спосіб для поширення пропаганди, дезінформації, ІПСО та інших патогенних текстів, отже, дуже швидко «віртуальне» суспільство зрозуміло, наскільки важливо розвивати критичне мислення. Одним з ефективних засобів впливу стали меми, частина інтернет-культури, що з часом буде ще більше укорінюватися у повсякденні. У такому разі усвідомити потужну сугестивну функцію мемів є вельми вагомим, оскільки вони можуть набувати подекуди й ознак патогенності, що шкідливо впливає на індивіда, суспільство, а це потребує нейтралізації, захисту тощо, тому **актуальність** нашої розвідки не викликає сумнівів.

Об'єктом дослідження став мережевий дискурс, а **предметом** – сугестивна функція мемів. **Метою** дослідження є розглянути сугестивну функцію мемів із патріотичними мотивами. Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути феномен сугестії, окреслити поняття мережевого дискурсу, з'ясувати особливості мему, класифікувати відібрані меми, проаналізувати активізацію патріотичного мотиву в мемах, пояснити вагомість сугестивної функції мемів.

У процесі написання роботи були використані такі **методи**: аналіз, синтез, описовий, контекстуально-інтерпретаційний та лінгвістичне спостереження.

Джерельною базою дослідження стали меми з патріотичними мотивами, зафіксовані з 24 лютого 2022 року по 5 квітня 2024 року. **Фактичним матеріалом** стали 100 мемів із телеграм-каналу «Бро скинув мем».

Виклад основного матеріалу. Поняття дискурс має достатньо широке значення й активно привертає увагу для поглибленого вивчення. Дискурс досліджувався багатьма вченими, наприклад, Ф. С. Бацевичем, І. С. Шевченко, О. І. Морозовою, Є. В. Бондаренко, Г. Почепцовим, О. О. Селівановою, Н. В. Кондратенко, А. П. Загнітко, С. О. Нерян та ін. Для визначення поняття дискурс звернемося до праць О. О. Селіванової, яка пояснює дискурс «як комунікативну ситуацію в сукупності її складників» [11, с. 42].

Досліджуваний матеріал актуалізується безпосередньо в мережевому дискурсі, яке є родовим поняттям, що походить від «дискурсу». Наразі не існує усталеного терміна для позначення цього поняття, як в іноземних наукових працях, так і в українських, тому часто замість терміна «мережевий дискурс» можна зафіксувати «дискурс соціальних мереж», «електронний дискурс», «комп'ютерний дискурс». Але, не зважаючи на це, мережевий дискурс є частиною віртуального дискурсу, який «становить сукупність різномірних (за тематикою, стилем, композицією набору мовних характеристик) текстів, що поєднують фрагменти різних дискурсів: банківського, політичного, наукового, юридичного, рекламного й побутового, – і дозволяють здійснювати комбінування різної інформації (візуальної, аудіальної, інтерактивної)» [8, с. 41]. Завдяки активному розвитку, мережевий дискурс набув своїх певних специфічних ознак: «1) наявність особливого інформаційного простору, який характеризується великою кількістю суб'єктів спілкування в їхній взаємодії; 2) прагматична орієнтація з актуалізацією засадничих категорій – гіпертекст, віртуальний дискурс і жанровий формат; 3) трансформаційний і кроскультурний характер з огляду на існування індивіда в різних реальностях і виконання ним різних ролей; 4) опертя на принципи актуальності, доступності, інтерактивності, автономності та інтертекстуальності; 5) дистантність, тобто опосередкованість у хронотопних параметрах; 6) усно письмова форма реалізації» [6, с. 43].

У комунікативній взаємодії з іншими людьми ми намагаємося впливати одне на одного, свідомо або неусвідомлено. Вченими були виокремлені різні види впливу та їхні характерні ознаки. У напрямі сугестивної лінгвістики працюють такі вчені, як: А. П. Загнітко, Л. Ф. Компанцева, Н. В. Кутуза, Т. Ю. Ковалевська, А. В. Ковалевська-Славова, Н. В. Слухай, О. О. Селіванова та ін. Ми розуміємо сугестію як цілеспрямований прихований вплив на іншу особу з метою нав'язати їй свою думку, позицію, а «будь-який психічний вплив однієї людини на іншу, що має за мету актуалізацію або зміну певних установок, ціннісних орієнтацій чи вчинків людини, яка виступає об'єктом. Механізм навіювання базується на зниженні свідомості, критичного ставлення особистості до змісту навіювання» [10, с. 174]. Підкреслимо, що термін «навіювання» є синонімом до «сугестії» (більш детально про різновиди комунікативного впливу див. [4]).

Під час сугестивного впливу у сугерента (той, на кого здійснюється вплив) активізується права півкуля мозку, яка відповідає за емоції, адже мета сугестора (той, хто здійснює вплив) вплинути не на раціональне, а саме на емоції та підсвідоме: «механізм сугестії реалізується через вплив не на інтелект людини, чи її здібності реально оцінювати ситуацію, а на її схильність сприймати та виконувати вказівки неусвідомлено. Тобто вплив здійснюється на несвідоме людини, формуючи її бажання та потреби, викликаючи певні почуття. І сила такого впливу залежить

від доступності, наочності, логічності, повторюваності інформації та авторитету сугестора» [9, с. 347]. Під час такої комунікативної взаємодії набагато складніше сформулювати раціональні, логічні висновки та зв'язки, адже інформація сприймається адресатом через емоційний фільтр.

У межах віртуального дискурсу сугестивні повідомлення підкріплюються іншими невербальними складниками. Якщо в реальному спілкуванні це: жести, міміка, інтонація тощо, то в межах віртуального спілкування цю роль відіграють емотикони, розмір шрифту, використання великих літер, стиль шрифту, розділові знаки, медіасупровід, завдяки чому можна значно підсилити сугестивність повідомлення та розширити його семантичне поле. Невербальні складники в інтернет-комунікації не тільки підсилюють сугестивність повідомлення, але й часто стають самим повідомленням, у зображенні чи відео може кодуватися цілий текст, покликання на певну подію тощо.

Розглянемо більш детально поняття мотиву. Відзначимо, що різні науки неоднаково тлумачать поняття «мотив», приміром, у психології мотив – це «спонукальна причина дій та вчинків людини, зумовлених об'єктивними потребами» [9, с. 170]. Мотиви також класифікуються за певними ознаками.

Залежно від сфери діяльності людини мотиви можна розрізняти: «за ступенем суспільної значущості: а) широкого соціального плану, що належать до суспільства в цілому (ідеологічні, етнічні, професійні, релігійні та ін.); б) групового плану, пов'язані з життям особистості в колективі, членом якого вона є (мотиви схвалення, афіліаційні й т. ін.); в) індивідуально-особистісного характеру» [1, с. 247]. Власне почуття патріотизму належить до мотивів широкого соціального плану та розглядається у декількох напрямках, адже це достатньо складне почуття. Наприклад, у філософії «патріотизм можна розглядати в трьох аспектах: онтологічному – як реально існуючі почуття, погляди, ідеї; гносеологічному – як відображення у свідомості людини соціальної дійсності; ціннісному – як ставлення до світу через призму духовних і матеріальних орієнтирів, як духовноперетворювальне ставлення до дійсності» [3, с. 155], у психології «патріотизм – це особливе, тобто безумовне й високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, батьківщини, держави та до самої себе» [1, с. 521–522], а в мовознавстві це «складна і неоднозначна тема, що передбачає різне ставлення до цього поняття у різних державах. Природну любов людини до землі батьків використовують можновладці у своїх інтересах – це надає поняттю «патріотизм» ідеологічний зміст. Ядром лексичного поля «патріотизм» є сема «Любов до своєї батьківщини» [2, с. 236]. Патріотизм – властиве почуття для людини, яке відображає її ставлення до довкілля, і в деяких випадках виступає фільтром для прийняття рішень у певних комунікативних ситуаціях: «Саме розуміння не лише потреб, але й загального емоційного стану суспільства дає змогу ефективно вплинути на потенційну аудиторію» [5, с. 181], відповідно й реалії сьогодення віддзеркалюють підвищення патріотичних почуттів усього народу, застосовуючи соціальні мотиви у впливових повідомленнях, що в такий спосіб уяскравлює «коло своїх» [див. 5, с.181].

Поняття мем стало часто використовуватися останнім часом, а його поява у віртуальному дискурсі зумовила формування нової інтернет-культури, що стала невід'ємним складником

і віртуальної комунікації. На думку А. Лінча, мем – «одиниця інформації, об'єкт, який отримав популярність – як правило, спонтанно – в середовищі, що обслуговується інформаційними технологіями. До спонтанного безконтрольного розповсюдження серед інтернет-користувачів схильна не будь-яка інформація, а тільки та, яка певним чином залишає багатьох користувачів небайдужими до неї, викликає інтерес або породжує будь-які асоціації» [7, с. 43]. З активним розвитком мемів, вчені виокремили й певні їхні ознаки, а саме: «доступність і простота поширення, повна анонімність, невимушеність і відвертість спілкування, відсутність будь-яких норм і правил, підвищена емоційність, а головне – можливість швидко знайти однодумців і прихильників серед Інтернет-спільноти» [6, с. 185]. Часто мем має декілька значень, у такому разі, якщо адресат не перебуває в контексті останніх подій у сфері політики, культури, спорту, або ж не знайомий з національною та інтернет культурами свого народу, або ніколи не бачив вірусні відео та картинки, то він не зможе зрозуміти сенс мему, адже він знаходиться поза контекстом.

Проаналізувавши викладений контент за період повномасштабного вторгнення, ми розподілили його на наступні 8 умовних категорій – 1) віра в ЗСУ та сили ППО; 2) любов та довіра до своєї країни; 3) незламність українців та сила волонтерів; 4) меми в контексті інфоприводів; 5) меми з фрагментами національної історії та культури; 6) нагадування про важливість рідної мови; 7) покликання на сучасну українську культуру та інфопростір; 8) висміювання людей, які досі не можуть чітко визначити свою політичну позицію.

Розглянемо детальніше зафіксовані меми та проілюструємо їх прикладами.

1). Віра в ЗСУ та сили ППО – сенс цих мемів досить простий і прозорий, а повідомлення чітке та зрозуміле будь-кому – треба любити свою країну, а ЗСУ це «супергерої», наприклад: *Мем зроблено на основі одного з інтерв'ю В. Зеленського разом з його дружиною. Автор картинки доповнив кадр з інтерв'ю підписами – до президента додав слова «Я», а до першої леді «ЗСУ» та залишив оригінальну цитату звідти: «Це моя любов. Це мій найкращий друг. Це моя енергія».* Такі повідомлення вкорінюються в нашій свідомості як черговий факт довіри та віри в нашу армію.

2). Любов та довіра до своєї країни – такі меми ще раз наголошують на тому, що ми повинні любити свою країну, вірити в український народ та довіряти владі, наприклад: *Мем містить порівняння 2 зображень – кадру з відеозвернення В. Зеленського, який супроводжується підписом «Ми всі – це Україна», та фотографією людини, що плаче та тримає камеру з підписом «Оператор».* Такий мем влучно передає почуття патріотичної людини.

3). Незламність українців та сила волонтерів – українці кожного дня доводять, що вони вміють боротися з ворогом, тож наголошувати про це дуже важливо, наприклад: *Мем містить фотографію, на якій дві людини щось вирішують за комп'ютером, де чоловік, який стоїть, ніби пояснює іншому як це треба правильно зробити, а також нижче є підписи «Генерал часів Холодної війни» (той чоловік, який сидить) та «19-річний оператор дрона» (той, хто стоїть).* Складається враження, що молоді українські бійці можуть навчити чогось нового навіть генералів часів Холодної війни, адже українська армія саме зараз отримує необхідний для цього

досвід, який наразі є найактуальнішим у світі, що ще раз нагадує нам про ту силу, яку має кожен з нас, щоб захистити свою незалежність.

4). Мемі в контексті інфоприводів – відображають позицію суспільства щодо певних подій та виступають інструментом для формування суспільної думки. *На прикладі, що розглядається, можна побачити силует людини, який тримається за серце, а навколо нього купа смайликів сердечок. До картинки також додається підпис «ДТЕК».* Цей мем був створений у часи блекаутів та закликає підтримувати працівників ДТЕК та виражати їм повагу та вдячність, адже вони настільки швидко відновлювали свої потужності, щоб повернути нам світло, що заслуговують на нашу прихильність.

5). Мемі з фрагментами національної історії та культури – після того, як українці звернулись до своєї національної історії та культури, було створено багато мемів, які не тільки вимагають знання національного надбання, але й спонукають інших дізнаватись більше, поглиблювати свої знання та заповняти пропуски. *Приклад апелює до відомого вислову Г. С. Сковороди «Світ ловив мене та не спіймав», який автор мему обіграє завдяки фотографії з футбольного матчу, де м'яч з підписом «Сковорода» летить повз ворота з підписом «світ».*

6). Нагадування про важливість рідної мови – з початку повномасштабного вторгнення багато українців перейшло з російської мови на українську, адже вже багато разів було доведено, що «мова – зброя». Але досі багато людей продовжує послуговуватися російською, тож свідомі українці намагаються різними способами продемонструвати та довести, що українська – це важливо. *Зараз точиться дискусія на тему якою має бути українізація – лагідною чи радикальною? Наведений приклад демонструє позицію другої половини суспільства. На зображенні можна побачити стіну на якій закріплено 2 рулони туалетного паперу, де один з яких справжній папір, а інший це шматок наждачного паперу. Також ці рулони супроводжуються відповідними підписами: перший – «папір», а другий – «бумага».* Такі вислови та порівняння можуть залякувати адресата на підсвідомому рівні, бо якщо він і надалі спілкуватиметься російською, то тільки на такий рівень послуг він зможе розраховувати.

7). Покликання на сучасну українську культуру та інфопростір – із часів Незалежності України ми ділили інформаційний та культурний простір з РФ, через що стикнулися із занепадом української культури та розмиттям інформаційних кордонів між двома країнами. Тому зараз багато мемів покликаються на інші вірусні українські відео, історичні події, нашу культуру та особливості, наприклад: *Мем намагається проілюструвати, як виглядатиме Марс, якщо українці, а саме галичани, візьмуть участь у його колонізації. На зображенні ми бачимо, що там у першу чергу з'являться гарні будинки та ринок.* Це утворює асоціацію, що українці – працьовиті, продуктивні та заповзятливі.

8). Висміювання людей, що досі не можуть чітко визначити свою політичну позицію – хоча ми й переживаємо ту єдність, якої вже давно не було в нашій країні, але досі залишається великий відсоток людей, що хоче залишитися поза політикою, або не вбачає проблеми у споживанні російського контенту, тому існують мемі, що намагаються проілюструвати таких людей, наприклад: *Мем містить зображення людини, у якої неприродно маленький мозок, та підпис*

російської фрази українськими літерами: «ето ігра грязних політиков простой народ тут не при чом». Мем влучно демонструє абсурдність цієї позиції та образ людини, яка дотримується цієї думки.

Здебільшого для відтворення сугестивного впливу в мемах використовують прості та короткі мовні конструкції. Щоб повністю зрозуміти мем, необхідно бути не тільки в контексті інфоприводів, але й мати розширенні знання з літератури, історії, знати вірусні відео, фільми та ін. Також через меми актуалізуються емоції, які є підґрунтям для сугестивного впливу, що апелюють до нашого підсвідомого.

Висновки. Отже, меми виконують сугестивну функцію з відповідною актуалізацією патріотичних мотивів, що реалізується не лише за допомогою вербального складника повідомлення, але й невербального. Завдяки сучасній інтернет-культурі розширюються й засоби як комунікації, так і впливу на користувачів, що може стати потужним інструментом сугестора. Наразі важливо зрозуміти та проаналізувати всі можливості цього інструмента, щоб вміти захистити себе від патогенних текстів. Нами було зафіксовано меми, які були розподілені на вісім умовних категорій: віра в ЗСУ та сили ППО; любов та довіра до своєї країни; незламність українців та сила волонтерів; меми в контексті інфоприводів; меми з фрагментами національної історії та культури; нагадування про важливість рідної мови; покликання на сучасну українську культуру та інфопростір; висміювання людей, які досі не можуть чітко визначити свою позицію. Деякі з прикладів можна уналежнити одночасно до декількох категорій, адже меми можуть містити одразу два чи більше повідомлень, що ускладнює їхню класифікацію, проте употужнює сугестивний потенціал. З розвитком «віртуального» суспільства вплив мемів буде тільки збільшуватися, що створюватиме нові цікаві дослідження та вивчення їх дослідниками.

Список використаної літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: вибрані наукові праці. Чернівці: Букрек, 2015. 640 с.
2. Гузенко С. В. Концепт «патріотизм» у сучасному публіцистичному дискурсі. *Studia methodologica*. 2015. № 40. С. 235–239.
3. Івченко Ю. В. Соціально-філософський зміст патріотизму. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. Том 11. № 1. С. 174–177.
4. Кутуза Н. В. Ідентифікатори патріотичних мотивів рекламного дискурсу соціальних мереж: впливовий аспект. *Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення*: колективна монографія. Одеса: Видавець С. Л. Назарчук, 2023. С. 178–184.
5. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія. Київ.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
6. Михайлова О. Г. Латинська мова в інтернет-мемах: нова комунікативна функція. *Studia Linguistica*. 2019. № 15. С. 181–194.
7. Мізюк І. Інтернет-меми як феномен віртуальної комунікації. *Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2020. Вип. № 45. С. 42–44.

8. Нерян С. О. Аргументативний дискурс української інтернеткомунікації в соцмережах: лінгвопрагматичний аспект: дис. канд. філол. наук: Одеса, 2019. 221 с.
9. Подольчак Н. І. Можливості використання соціально-психологічної сугестії у рекламі. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 19–21 трав. 2011 р. / Національний університет «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 345–347.
10. Психологічний словник / авт.-уклад. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П./ за ред. Побірченко Н. А. 2007. 336 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К. 2008. 712 с.

Вікторія Бессмільна

КОЛЬОРАТИВИ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЯК ЗАСІБ МЕДІЙНОЇ СУГЕСТІЇ

***Анотація.** Статтю присвячено дослідженню особливостей реценції фразеологічних одиниць з кольороназвою у площині сучасного українського медійного дискурсу. Вивчено сугестійну природу кольоронімів у складі заголовкових фразем, що потужно впливають на емоційний фон адресатів. Вивчено семантику кольорів, закодovаних у фразеологізмах в аспекті лінгвоментальності українського народу.*

***Ключові слова:** медійний заголовок, фразема (фразеологічна одиниця), кольороназва, сугестія.*

Сучасні засоби масової інформації є впливовим інструментом, що поєднує здобутки різних галузей гуманітаристики та впливає на формування суспільної свідомості. У зв'язку з цим вивчення мовних одиниць, зокрема фразеологізмів, у площині масмедіа відіграє значну роль у дослідженні природи сугестивного впливу, що визначає **актуальність** відповідних розвідок.

Увага вчених сфокусована на феномені сугестії уже тривалий час, проте робота над систематизацією цього явища розпочалася лише в другій половині 20-го століття. Цим займалися С. Бернштейн, Р. Блакар, ін. У вітчизняній же науці питанню сугестії присвятили праці О. Климентова, А. Ковалевська, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, та ін. [5].

Об'єкт дослідження – медійні повідомлення, що містять фразеологічні одиниці з колірним компонентом; **предметом** дослідження є впливовий потенціал кольоронімів у заголовкових ФО.

Фактична база дослідження: періодичні видання «Голос України», «Молодий буковинець», «Радіо Свобода», «Телеграф», «Економічна правда», «Європейська правда», «Український погляд», «Суспільне Новини», «Україна молода», «Новини в Час Пік», «BBC news», «Волинська газета», «Кременчуцька газета», «Українська правда», «День» за період 2020–2024 рр.

Мета статті полягає у вивченні колірної емотивності фразем як засобу реалізації мовної сугестії.

Реалізація мети визначила необхідність вирішення таких **завдань**:

- схарактеризувати семантику кольорів, закодованих у фразеології;
- дефінувати поняття сугестії, визначити засоби її втілення в медійному дискурсі;
- проаналізувати заголовки із фразеологічними одиницями у площині сучасного українськомовного медіапростору.

Методологічну основу дослідження становлять такі загальнонаукові методи як індукція, синтез та аналіз. Серед спеціальних методів у роботі використано описовий метод, елементи компонентного аналізу (за допомогою якого встановлювалася семантична структура значення фразеологізмів); кількісний метод, який дав змогу порівняти та узагальнити отримані результати.

У сфері медійного повідомлення вчені все більше звертають увагу на медійні заголовки як на ключовий елемент комунікації з громадськістю. Фразеологічні одиниці виступають впливовими конструктами заголовків, що підкреслює необхідність ґрунтовного вивчення цих комплексів. Враховуючи велику та різномірну аудиторію споживачів, авторитетні інтернет-видання використовують у матеріалах таку комунікативну технологію, як сугестія, або ефект навіювання. Основною метою застосування сугестивного інструментарію «є формування іміджу політиків, громадських діячів та інших публічних осіб, привернення уваги до важливих явищ та подій у суспільстві, формування загального настрою та ставлення до проблем різного масштабу задля прискорення пошуку ефективних рішень, а також залучення широких мас до спільної участі у проєктах, зокрема у благодійних акціях» [5, с. 119]. У сучасному цифровому суспільстві сугестія є ефективним засобом для реалізації подібних завдань.

Лінгвістичний підхід щодо пояснення сугестії ґрунтується на тлумаченні її як впливу «на волю і почуття людини; навіювання» [13]. Це явище розкривається як «латентний вербальний вплив», який «здійснюється за допомогою вербальних (на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному і синтаксичному) і невербальних (міміка, жести, пози тощо) засобів комунікації, що викликають певні відчуття, уявлення, емоційні стани у сугеренда і спонукають його / її виконувати заплановані сугестором дії» [3, с. 3]. Звичайно, лінгвісти, пояснюючи це явище, ґрунтуються насамперед, на можливості використання засобів мови з метою впливу на реципієнта. За визначенням Л. Ільницької, «вербальний сугестивний вплив – це використання мови з метою: встановлення і підтримки психологічного контакту; приєднання до реальності суб'єкта; утилізації свідомості та отримання доступу до несвідомого» [4, 127–135].

Колір, як невід'ємна частина сприйняття людиною світу, пронизує фразеологію української мови та кумулятивно передає характеристики людського життя. Лексика на позначення кольору є потужним сугестивним інструментом. Оскільки у семантиці колірних лексем відображена ментальність народу, а їх символіка закорбована у підсвідомості реципієнта на рівні архетипу, фразеологізми з кольоронімом відповідним чином впливають на свідомість сугеренда через ЗМІ.

Г. Яворська розвиває цю думку й зазначає, що для основних позначень кольорів їх прототиби, (небо, вода, рослинність, вогонь, кров) водночас є архетипами (міфологічними і міфопоетичними символами). З огляду на це дослідниця стверджує, що певні риси архаїчної концептуалізації можуть позначатися на семантиці назв кольорів, пов'язаних з відповідними архетипами, і вважає за потрібне брати до уваги такі зв'язки для несуперечливої інтерпретації особливостей мовних концептів кольору [16, 42–43].

Переосмислення семантики основних кольорів у зв'язку зі звичними поняттями знаходить втілення в узагальнено-образній системі фразеологізмів, яка формувалася під впливом етнокультурних чинників і свідчить про рівень свідомого відображення дійсності. Колірна лексика як структурний компонент фразеологічної моделі світу є дієвим засобом формування змісту цієї моделі: наприклад, *сива давнина* – «дуже давні часи», *як пуп синій* – «який дуже по-синів (від холоду, нездужання, злості)», *чорне діло* – «підступна, брудна справа, що викликає загальний осуд».

У фраземах найчастіше вживаються чорний і білий кольори. Оцінка білого кольору, передана у фразеологізмах, не завжди однозначна, пов'язана з позитивними асоціаціями, як, скажімо, у сполученні з іменниками день, світ: фразема *білий світ* означає «все навколишнє, предмети, явища природи, соціальне становище», *на білому світі* – «на землі, серед людей», *серед білого дня* – «вдень, повсякчас», але дієслово нудити вносить у фразеологізм негативне емоційне забарвлення: *білим світом нудити* – «нидіти, не знаходити собі місця, не бачити сенсу життя».

На позначення світло-червоного кольору вживається лексема рожевий, що є символом чогось приємного, бажаного або нездійсненого (*рожеві мрії*). Її переносне значення з негативним відтінком фальші простежується в синонімічних виразах: *бачити в рожевому світі* – «ідеалізувати що-небудь, не помічати чітких-небудь хиб, вад», *рожеві окуляри* – «фальшиве сприймання дійсності. З метою ідентифікації сугестивних властивостей кольоронімів у нашому дослідженні також акцентовано на застосуванні базових методик нейрлінгвістичного програмування, де зазначається, що при сприйнятті, зберіганні та передачі інформації люди різною мірою використовують візуальну, аудіальну, кінестетичну.

У дослідженні увагу зосереджено на візуальних предикатах – сенсорно маркованих словах, які вказують на використання саме цієї репрезентативної системи. У зазначеному аспекті фокусуємо нашу увагу на дослідженні І. Лакомської, яка уналежнює прикметники на позначення кольору у складі фразем до візуальних предикатів та наводить таку їхню продуктивність у медійних заголовках: чорний (21%), білий (20%), зелений (17%), червоний (13%), золотий (10%), рожевий (7%), синій (5%), рябий (3%), блакитний (3%), срібний (1%)[10].

Подальший аналіз цих одиниць проводимо за частотністю в межах заголовкових ФО:

Лексема «*білий*»: ФО *Біла ворона*. Той, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним, зовсім не схожий на інших. Напр., у повідомленнях: «*Біла ворона*: як особистості вижити у колективі» (<https://life.pravda.com.ua>, 19.09.2020);

ФО *Серед білого дня (білої днини)*. Відкрито, неприховано.[14, 209]. У нашому матеріалі це такі заголовки: «*Семеро працівників ТЦК серед білого дня викрали паркувальника у Львові*»

(<https://promin.cv.ua12.11.2023>); *«Серед білого дня чоловік вдерся до адмінбудівлі та травмував охоронця»* (<https://24tv.ua 19.11.2023>).

Лексема *«чорний»*: **ФО Держати (тримати) в чорному тілі**. Суворо поводитися з ким-небудь, позбавляти волі, свободи дій [14, 192]. Напр., у текстах повідомлення: *«... тримати митну службу «у чорному тілі»* (<https://www.epravda.com.ua22.02.2023>); *«Ними можна крутити, як завгодно, і тримати в чорному тілі, кидаючи кістки з царського столу»* (<https://gazeta.ua, 18.10.2022>).

Лексема *«червоний»*: **ФО Червоний півень**. Пожежа [14, 504]. Напр.: *«Як показує практика, той, хто добре знає та сувородотримується правил безпеки у побуті, має набагато менше шансів пустили «червоного півня» до своєї оселі»* (<https://dsns.gov.ua, 15.06.2022>).

Лексема *«рожевий»*: **ФО «Дивитися крізь рожеві окуляри. Не помічати вад, недоліків у чому-, кому-небудь»** [14, 198]. Напр., заголовки: *«Телемарафон показує українцям війну крізь рожеві окуляри»* (<https://espreso.tv03.01.2024>).

Лексема *«блакитний»*: **ФО Блакитна кров** – дворянська, шляхетна кров. (<https://goroh.pp.ua>). Напр., заголовки: *«Краще тесту ДНК: За якими ознаками можна визначити, чи тече в вас блакитна кров»* (<https://vchasnik.ua 09.04.2021>).

Лексема *«синій»*: **ФО Синя панчоха**, зневажл. Незаміжня жінка, позбавлена жіночності, чарівності і цілком віддана виробничим і под. інтересам, певній діяльності тощо [14, 484]. Напр., заголовки: *«Бібліотекарі – це непрості люди, не синя панчоха, як це вважалося, а люди ерудовані та розумні»* (<https://suspilne.media 30.09.2020>).

Лексема *«сірий»*: **ФО Сірі будні**. Ад'єктив «сірий» вжито у значенні «буденний», «нічого невартий» [14, с. 244]. Напр.: *«Частинка свята в сірі будні: на вулицях Дніпра помітили святковий новорічний автомобіль»* (<https://dp.informator.ua 26.12.2023>); *«Головна мета живої скульптури: щоб сірі будні взагалі зникли з буднів. Чим менше сірих буднів, тим більше яскравих подій у нашому житті»* (<https://suspilne.media 19.09.2023>).

Лексема *«зелений»*: **ФО Дати зелене світло/ вулицю** – «безперешкодно пропускати що-небудь» (<https://goroh.pp.ua>). Напр., заголовки: *«Три країни Євросоюзу не хочуть давати Україні зелене світло для статусу кандидата в ЄС»* (<https://i-ua.tv 10.06.2022>); *«Рада ЄС дала «зелене світло» для приєднання України до зони роумінгу»* (<https://www.epravda.com.ua 18.04.2023>).

Отже, вищенаведені заголовки демонструють широку розмаїтість фразеологізмів, вживаних у сьогоденних ЗМІ, які здійснюють відповідний вплив на реципієнта. Візуальні предикати у межах ФО проаналізовано за продуктивністю. Визначено семантику кольорів, що є найчастотнішими у сучасній медійній фразеології. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що найбільш поширеними у медійному дискурсі є ФО з лексемою чорний (25%) білий (20%) і зелений (18%). Дедалі рідше трапляються фразеологічні вирази з кольоронімом сірий (12%), блакитний (5%), рожевий (10%), червоний (7%), синій (3%), які залежно від контексту можуть мати як позитивну, так і негативну конотацію. Частотність вживання лексем *сірий, рожевий, блакитний* збігається із результатами досліджень попередніх років [10]. Однак кількість кольоронімів *чорний, білий, зелений* значно збільшилась у площині засобів медіавпливу. Такі зміни

можна пояснити песимістичною модальністю сьогоднішніх ЗМІ. З огляду на те, що у медійній площині відображено реалії сучасного світу, в газетних ФО домінують ахроматичні кольори.

Перспективою подальших досліджень є аналіз інших різновидів предикатів (аудіальних, кінестетичних) у площині медійного дискурсу.

Список використаної літератури

1. Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наукова думка, 2003.
2. Білоноженко В. О. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. Винник. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 1–2. 980 с
3. Гарбар І. О. Вербальні маркери сугестії в сучасному американському юридичному трилері: дис. ... к.філол.н.: 10.02.04. Київ-Запоріжжя, 2019. 346 с.
4. Ільницька Л. Л. Мовленнєві засоби підвищення ефективності сугестивного впливу. Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи: зб. наук. пр. Київ: Логос, 2007.
5. Ковалевська Т. Ю. Сугестія у сфері лінгвістичної проблематики. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/3421/sbornik%20slav.32-38%2B.pdf?sequence=1&isAllowed>
6. Ковалевська Т. Ю. Функціональні домінанти актуальних медіа-текстів: переконування чи вплив? *Діалог: Медіа-студії*: зб. наук. пр. Одеса, 2006. Вип. 4. С. 110–119. с. 117
7. Коваль А., Коптілов В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Київ, 1975.
8. Кучерук О. Образна природа семантики кольороназв в українських фразеологізмах. *Дивослово*. 2006. № 1. С. 40–42. 40 с
9. Лакомська І. В. Вплив як пріоритетна домінанта ЗМІ. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські тенденції розвитку журналістики, PR, медіа і комунікації». Влоцлавек, Республіка Польща 27–28 листопада 2020 року. С. 56–59. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-000-1-15>
10. Лакомська І. В. Сугестійність фразеологічних одиниць у масмедіа: репрезентативна специфіка. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологія», 2022. № 52. С. 31–37
11. Отич О. М. Колір як емоційно-змістовий код культури. *Рідна школа*, 2017. № 1–2. С. 18–22.
12. Руденко Н. Сугестивний інструментарій електронної версії газети «The Guardian». *Образ: науковий журнал* / за ред. Н. Сидоренко, В. Садівничого; Сумський державний університет; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Суми; Київ, 2018. Вип. 1 (27). С. 119–127.
13. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/sughestija>
14. Удовиченко Г. Фразеологічний словник: У 2 т., Київ, 1984.
15. Чайка Г. Л., Чмут Т. К. Етика ділового спілкування: навч. посіб. 4-те вид., стер. Київ: Вікар, 2004. 223 с.
16. Яворська Г. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*, 1999. № 2–3. С. 42–43.

СЕМАНТИЧНЕ ТА АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЯ ЛЕКСЕМИ «БІЖЕНЕЦЬ» У ЛІНГВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ І ПОЛЯКІВ

Анотація. У статті досліджуються семантичне та асоціативне поля лексеми «біженець» у лінгвосвідомості українців і поляків. Дослідження проводилося методом асоціативного експерименту за участю 12 українців та 12 поляків. Результати показали, що семантичне поле лексеми «біженець» в обох мовах включає такі основні компоненти: вимушеність переміщення, позбавлення дому, пошук притулку, соціальна вразливість та національна ідентичність. Однак асоціативне поле виявилось більш різноманітним, відображаючи різні історичні, культурні та політичні контексти України та Польщі. У лінгвосвідомості українців лексема «біженець» асоціюється переважно з негативними емоціями та соціальними проблемами, тоді як у лінгвосвідомості поляків переважають позитивні асоціації, пов'язані з допомогою та підтримкою.

Ключові слова: семантичне поле, асоціативне поле, біженець, лінгвосвідомість, українці, поляки.

Вступ

У зв'язку з війною в Україні та масовим переміщенням людей лексема «біженець» стала особливо актуальною у сучасному світі [6]. Дослідження семантичного та асоціативного полів цієї лексеми в лінгвосвідомості українців і поляків є важливим для розуміння сприйняття та ставлення до біженців у цих двох країнах. Технічний прогрес і бурхливе зростання глобальної мережі Інтернет призвели до значних змін у сучасному суспільстві. Одним з найважливіших наслідків цього розвитку стала поява соціальних мереж, які створили новий простір онлайн-взаємодії та комунікації.

Соціальні мережі відіграють все більш важливу роль у нашому повсякденному житті, надаючи безліч можливостей для спілкування, обміну інформацією та побудови стосунків. Однак зростаюча популярність соціальних мереж також породила певні проблеми та виклики, такі як дезінформація, кібербулінг та залежність.

Тому розуміння складного впливу соціальних мереж на особливі групи населення, такі як підлітки, стало нагальною потребою. Підлітки є особливо вразливою групою до цього впливу, оскільки вони знаходяться на важливому етапі розвитку і є інтенсивними користувачами соціальних мереж.

Методологія

Дослідження проводилося методом асоціативного експерименту за допомогою опитувальника. Участь у дослідженні взяли 12 українців та 12 поляків віком від 18 до 65 років.

Респондентам пропонувалося записати слова та словосполучення, які спадають на думку при слові «біженець».

Основними методологічними підходами, які будуть використані в цьому дослідженні, є:

- *Кількісне дослідження:* Будуть проведені анкетні опитування для збору даних про моделі використання соціальних мереж серед підлітків, їх вплив на благополуччя, соціальну поведінку та академічну успішність.

- *Якісне дослідження:* Будуть проведені фокус-групи та напівструктуровані інтерв'ю для отримання глибшого розуміння досвіду підлітків у соціальних мережах, їхніх думок та почуттів щодо їхніх позитивних і негативних аспектів.

- *Аналіз змісту:* Буде проведений аналіз публікацій у соціальних мережах, створених підлітками, щоб дослідити їх мовний стиль, моделі взаємодії та поширені теми.

- *Змішаний метод:* Інтеграція кількісних та якісних даних буде використана для отримання більш повного та всебічного розуміння досліджуваного питання.

Приклад того, за якою схемою я проводила асоціативний експеримент зі стимулом “біженець” для української та польської мов:

Підготовка до експерименту:

1. **Учасники:** групу з не менше, ніж по 12 учасників української та польської мов.

2. **Стимул:** Стимулом для експерименту буде слово “біженець”.

Проведення експерименту:

1. **Запис відповідей для української мови:**

- “Війна”
- “Хочу спокій”
- “Шукаю кращого життя”
- “Бідність”
- “Втекти від переслідувань”
- “Допомога”
- “Медична допомога”
- “Соціальна інтеграція”
- “Притулок”
- “Нелегальний іммігрант”
- “Еміграція”
- “Інтернаціональна допомога”

2. **Запис відповідей для польської мови:**

- “Ucieczka przed wojną” (втеча перед війною)
- “Szukanie lepszego życia” (пошук кращого життя)
- “Pomoc humanitarna” (гуманітарна допомога)
- “Przyjęcie w innym kraju” (прийняття в іншій країні)
- “Bezpieczeństwo” (безпека)
- “Brak perspektyw w kraju” (відсутність перспектив у країні)

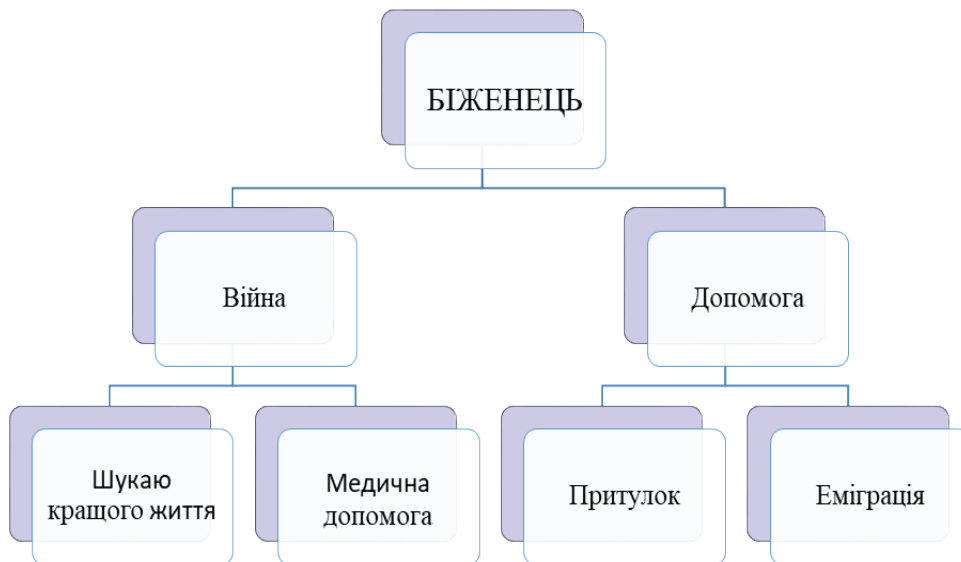
- “Trudności integracyjne” (інтеграційні труднощі)
- “Wojna domowa” (громадянська війна)
- “Kraj prześladowany” (країна, яку переслідують)
- “Emigracja ekonomiczna” (економічна еміграція)
- “Polityczny azyl” (політичний азил)
- “Migrant” (мігрант)

Аналіз результатів:

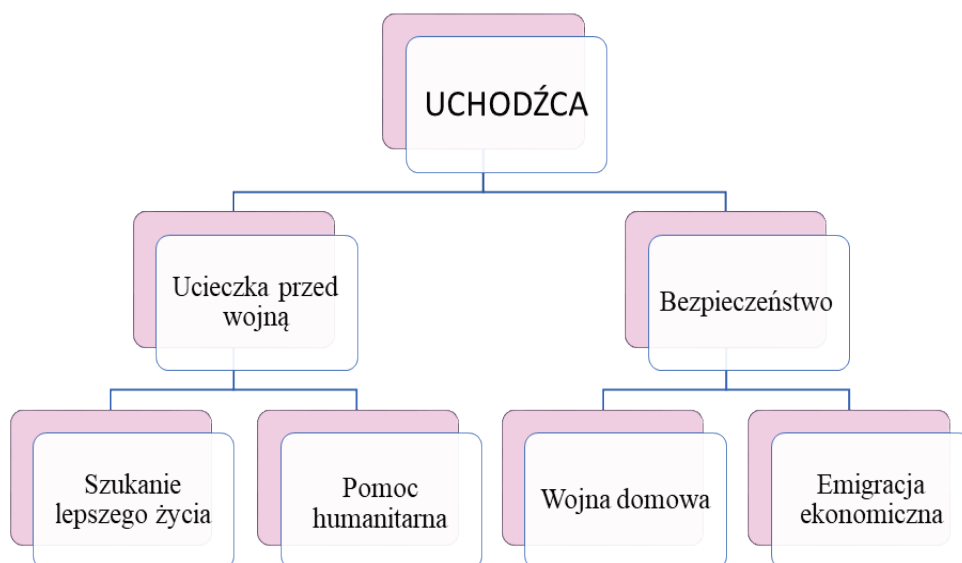
Після збору відповідей побудувала асоціативне поле для кожної мови у вигляді діаграми, де слово “біженець” буде в центрі, а лінії з’єднують його з найчастішими асоціаціями.

Наприклад:

Асоціативне поле для української мови:

Асоціативне поле для польської мови:

На основі вищевказаних даних я провела дослідження асоціативного експерименту зі стимулом “біженець” серед носіїв української та польської мов. У дослідженні взяли участь групи з не менше, ніж по 12 учасників кожної мовної групи.

Стимул: Стимулом для експерименту було слово “біженець”.

Методика:

Учасники отримували слово-стимул “біженець” і записували перші асоціації, що приходили їм на думку. Відповіді були записані у письмовому форматі.

Результати дослідження:

Аналіз семантичного поля лексики «біженець» показав, що і в українців, і в поляків воно включає такі основні компоненти:

- Вимушеність переміщення: війна, конфлікт, переслідування, насильство [1, с. 3]
- Позбавлення дому: втрата житла, майна, рідних місць [1, с. 3]
- Пошук притулку: безпека, захист, допомога, співчуття [1, с. 3]
- Соціальна вразливість: слабкість, беззахисність, залежність від допомоги [1, с. 3]
- Національна ідентичність: втрата батьківщини, ностальгія, відчуження [1, с. 3]

Асоціативне поле лексики «біженець» виявилося більш різноманітним. Українці частіше асоціювали біженців з:

- Негативними емоціями: страх, жаль, співчуття, розпач [2, с. 5]
- Соціально-економічними проблемами: бідність, безробіття, дискримінація [2,5]
- Політичними питаннями: війна, конфлікт, міграційна політика [2, с. 5]
- Національною ідентичністю: українці, переселенці, біженці з Донбасу [2, с. 5]

Поляки, з іншого боку, частіше асоціювали біженців з:

- Позитивними емоціями: повага, захоплення, підтримка [2, с. 5]
- Допомогою та підтримкою: притулок, їжа, медична допомога [2, с. 5]
- Інтеграцією та адаптацією: вивчення мови, освіта, робота [2, с. 5]
- Європейською солідарністю: Європейський Союз, спільні цінності, спільний простір [2, с. 5]

Обговорення:

Результати дослідження показали, що семантичне поле лексики «біженець» у лінгвоствідомості українців і поляків має багато спільного, що свідчить про подібне розуміння сутності цього явища. Однак асоціативне поле виявилося більш різноманітним і відображає різні історичні, культурні та політичні контексти України та Польщі.

Після аналізу відповідей української та польської мовних груп, було побудоване асоціативне поле для кожної мови.

Діаграма асоціативного поля для української мови показала наступні зв'язки:

- Війна – Шукаю кращого життя – Медична допомога
- Допомога – Притулок – Еміграція

Діаграма асоціативного поля для польської мови виглядає так:

- Ucieczka przed wojną – Szukanie lepszego życia – Pomoc humanitarna

- Bezpieczeństwo – Wojna domowa – Emigracja ekonomiczna

У лінгвосвідомості українців лексема «біженець» асоціюється переважно з негативними емоціями та соціальними проблемами. Це пов'язано з досвідом війни та внутрішнього переміщення [2, с. 5]. У лінгвосвідомості поляків, навпаки, домінують позитивні асоціації, пов'язані з допомогою, підтримкою та інтеграцією. Це пояснюється досвідом Польщі як країни, яка прийняла велику кількість біженців з України та інших країн [2, с. 5].

Висновки:

Дослідження семантичного та асоціативного полів лексеми «біженець» у лінгвосвідомості українців і поляків показало, що це поняття має різні відтінки значення та викликає різні асоціації в цих двох країнах. У лінгвосвідомості українців воно пов'язане переважно з негативними емоціями та соціальними проблемами, тоді як у лінгвосвідомості поляків переважають позитивні асоціації, пов'язані з допомогою та підтримкою. Ці відмінності відображають різні історичні, культурні та політичні контексти України та Польщі.

Розуміння семантичного та асоціативного полів лексеми «біженець» має важливе значення для ефективної комунікації та міжкультурної взаємодії. Це допоможе подолати стереотипи, сприяти емпатії та підтримці біженців у різних країнах.

Список використаної літератури:

1. Беннінгхоф-Льюкрітт Е. Лексична семантика: вступ. – М.: Видавництво Московського університету, 2006.
2. Жовтобрюх М. А., Попова І. О. Асоціативний словник української мови: у 2 т. – К.: Довіра, 2002.
3. Карасик В. І. Семантична структура слова. – М.: Наука, 1976.
4. Колеснік О. М. Словниковий склад української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1983.
5. Плінгер Е. П. Лексикологія і фразеологія. – М.: Видавництво Московського університету, 2003.
6. Stern H. H. Psychological aspects of migration. – Oxford: Blackwell, 2003.
7. Wierzbicka A. Emotion across languages and cultures. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Даніл Бушуєв

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПРОЦЕС (ДО ПРОБЛЕМИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ)

Дослідження присвячено аналізу вихідного тексту при перекладі з української мови на англійську з використанням систем машинного перекладу та штучного інтелекту як когнітивного процесу взаємодії людини і машини, природного і штучного інтелектів. Головною метою є з'ясувати роль штучного інтелекту в перекладацькій діяльності, процес взаємодії людини і машини і яку користь

мають системи машинного перекладу з вбудованим штучним інтелектом. Порівняння результатів перекладу від систем штучного інтелекту ChatGPT та Gemini і систем машинного перекладу Google Translate та DeepL Translate дозволило дійти висновку щодо якості перекладу різних систем та ступеню впливу людського чиннику при роботі з машинами.

Ключові слова: *машинний переклад, перекладознавство, штучний інтелект, теорія інформації, когнітивна лінгвістика.*

При досягненні певного рівня комп'ютеризації сучасного суспільства виникає об'єктивна вимога створення зручного і природного інтерфейсу, тобто взаємодії між людиною і комп'ютером. Центральним завданням в галузі розробки інформаційних технологій мовлення є створення систем автоматичного розпізнавання і розуміння мови й систем синтезу мовлення широкого призначення [1, с. 274].

Олена Селіванова в своєму підручнику «Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми» дає таке визначення терміну *когнітивна лінгвістика* – «галузь мовознавства, яка вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду» [6, с. 365].

Володимир Волошин в своєму підручнику «Комп'ютерна лінгвістика» дає таке визначення терміну *когнітивна лінгвістика* – «розділ мовознавства, що вивчає процес породження, сприймання, розуміння мови; роль мови в пізнавальній діяльності людини; тлумачення текстів з погляду логічного членування позамовної дійсності» [1, с. 365].

Когнітивна лінгвістика вивчає мову як експонент когнітивних структур і процесів свідомості у співвідношенні когнітивних механізмів свідомості з природною мовою і її мовленнєвою реалізацією [6, с. 365].

Когнітивна лінгвістика як мовознавча галузь ґрунтувалася на теоретичному доробку *когнітивної науки*, яка зародилася у США після Другої світової війни. Саме в той період було зумовлене нагальною потребою вирішення проблем швидкісної обробки інформації, ефективного зв'язку, створення потужних обчислювальних машин [6, с. 366].

До проблем прикладної лінгвістики належать зокрема: переклад з однієї мови на іншу, проблема машинного перекладу, стандартизація і уніфікація науково-технічної термінології, лінгвістичне забезпечення роботи інформаційних систем тощо [3, с. 18].

Наука про переклад (або перекладознавство) є міжгалузевою, значною мірою активізованою зв'язками з літературознавством, когнітивною наукою і культурною антропологією [2, с. 35].

Переклад – це передача тексту однієї мови засобами іншої мови. За такого розуміння перекладу основним методом дослідження є порівняння джерельного тексту з цільовим текстом заради встановлення відповідності другого першому, а ключовою категорією є категорія *екві-*

валентності, за якою досліджуються переклад як результат і перекладання як процес, а основним об'єктом дослідження стає поняття *норми* та розгляд шляхів, якими норми різного роду впливають на перекладацькі рішення та на реакцію цільової аудиторії [7, с. 4].

Існує точка зору, що перекладознавство – це прикладна наука, метою якої є вирішення практичних проблем, які є суспільно важливими, наприклад: потреба у високоякісних системах машинного перекладу, потребою у підготовці спеціалістів та необхідності в багатомовних банках термінів фінансової та банківської термінології [7, с. 5].

Машинний переклад (далі – МП) – це переклад текстів з однієї мови на іншу за допомогою електронно-обчислювальних машин (ЕОМ); процес перетворення комп'ютером тексту, створеного засобами однієї природної мови в текст, оформлений засобами іншої природної мови [2, с. 34].

МП пов'язаний з перекладознавством і з комп'ютерною лінгвістикою.

Комп'ютерна лінгвістика (або *обчислювальна лінгвістика*) – це розділ прикладної лінгвістики, в якому вивчення мови пов'язане з можливостями машинної обробки і переробки інформації про саму мову, її будову й функціонування [3, с. 432].

Стрімкий науково-технічний розвиток, який став особливо помітним у другій половині ХХ ст., характеризується тим, що наука і техніка стали важливою частиною усіх сфер людської діяльності [3, с. 18].

Новим елементом у дослідженнях з розпізнавання мови є також більш широке використання могутньої обчислювальної техніки і програмного забезпечення для моделювання систем розпізнавання, збору статистики про параметри сигналу і підготовки фонетичних баз даних [1, с. 275].

Головним джерелом когнітивної лінгвістики вважається комп'ютерна наука та її лінгвістична галузь, яка спрямована на розробку автоматизованих методів зберігання, обробки, переробки і використання лінгвістичних знань та інформації, репрезентованої знаками природної мови. Одним із завдань комп'ютерної галузі мовознавства є реконструкція знань про мову та у мові, яка б забезпечувала автоматизацію інтелектуальних функцій і когнітивної діяльності людини, автоматизоване породження мовлення та його комп'ютерну обробку і розпізнавання. Другим не менш вагомим джерелом вважається *когнітивна психологія* – галузь експериментальної психології, спрямована на вивчення пізнавальних процесів людини: сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, планування діяльності, навчання тощо [6, с. 367].

Теорія інформації змикається з лінгвістичним забезпеченням інформаційних систем. *Теорія інформації* (або *інформатика*) вивчає проблеми передання, приймання, зберігання, перетворення і обчислення інформації. Її власний об'єкт – функціонування інформації в системах «людина – машина – людина». Водночас одним з об'єктів вивчення теорії інформації є мова як засіб зберігання, переробки і видачі інформації [3, с. 17].

Алгоритм – це набір інструкцій або чітко сформульованих операцій, що становлять послідовність певних процедур [1, с. 180].

Системи МП класифікуються за підходом побудови алгоритмів. Основними видами МП є:

1. **Статистичний** – заснований на методі порівняння великих обсягів мовних пар, тобто текстів з реченнями однією мовою і відповідних речень іншою, пошуку найімовірнішого перекладу речення з використанням даних, отриманих з двомовної сукупності текстів. Базується на статистичному врахуванні імовірності збігів. Цей метод найбільше потребує подальшого редагування, бо як правило, не враховує контекст.
2. **Нейронний** – заснований на *методі глибокого засвоєння інформації (deep learning)*, тобто на методі *машинного навчання*, який базується на інтерпретації результатів навчання, на відміну від алгоритмів конкретних завдань. Використовує метод нейромережевих моделей, імітує людську інтуїцію і враховує контекст [8].

Приклади систем МП:

1. *Google Translate* – це сервіс компанії Google, який був запущений у 2006 році. Дозволяє перекладати слова, вирази та веб-сторінки. Був заснований на статистичному МП, зараз використовує елементи нейронного МП, щоб забезпечити переклад різними мовами.
2. *DeepL Translate* (назва походить від терміну *deep learning*) – це служба перекладу, розроблена німецькою компанією DeepL GmbH, яка була заснована в 2017 році. Головною метою команди DeepL було розробити систему МП, яка б не мала частих проблем з точністю та нюансами. Дозволяє перекладати слова, вирази та файли. Використовує нейронний МП [5].

У 1956 р. виник термін *штучний інтелект* (далі – ШІ), який пов’язав когнітивну здатність людини з можливостями комп’ютера. Розробки ШІ стали підтвердженням того, що когнітивні процеси реальні їх можна досліджувати й пояснювати [6, с. 367].

Від початку дослідження в сфері ШІ здійснювалися у двох напрямках:

6. **Біологічний** – спроби змодельовання за допомогою штучних систем психологічну діяльність людського мозку з метою створення штучного розуму.
7. **Прагматичний** – створення програм, які дозволяють із використанням комп’ютера відтворювати не саму розумову діяльність, а процеси роботи [1, с. 165].

При створенні ШІ необхідно всі елементи розумової діяльності людини запрограмувати у функції керування комп’ютером. ШІ спрощує об’єднання кроків розв’язання програм і надає можливість закласти в систему програмування здатність самонавчатися і накопичувати знання, за допомогою *методу машинного навчання* [1, с. 165].

Приклади систем ШІ, які виконують МП:

1. *ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer – Генераторний попередньо навчений трансформатор)* – це система ШІ, випущена 30 листопада 2022 року компанією OpenAI, яка була заснована у 2015 році і є лабораторією з дослідження ШІ. Побудований на основі LLM (*Large Language Model – великої мовної моделі*). Має широкі можливості генерації, аналізу та обробки природної мови. Може писати тексти різних типів, тем і обсягу, перекладати їх. Оптимізований для ведення діалогів природною мовою і перекладу, враховуючи контекст. Для перекладу використовує нейронний МП.

2. *Gemini* (раніше – *Google Bard*) – це система ШІ, створена 21 березня 2023 року компанією Google. Представлений у грудні 2023 року лабораторією Google DeepMind. Тривала робота дозволила створити універсальний чат-бот, який вміє працювати з текстом, кодом, зображеннями, відео та аудіо. Оптимізований для ведення діалогів природною мовою і перекладу, враховуючи контекст. Для перекладу використовує нейронний МП [9].

Спілкування людини та інтелектуальної системи є генеральною лінією всіх досліджень в галузі прикладної лінгвістики. Щоб комп'ютер розумів мову людини, слід не тільки розкласти мову на її основні елементи і ввести цю інформацію в комп'ютер, але спочатку розробити програмне забезпечення, яке здатне сприймати мовну інформацію. Потрібно створити систему обробки природної мови [1, с. 171].

Для розпізнавання довільного мовлення потрібні нові підходи до розуміння когнітивних аспектів мови [1, с. 279].

Для збільшення ефективності розпізнавання великого за обсягом словника запропонована нова ієрархічна стратегія прийняття рішень, що ґрунтується на простих спектральних і темпоральних вимірах, які дозволяють скоротити словник до невеликої підмножини слів. На основі таких простих заходів можна відразу ж відкинути явно невідповідні співвідношення між невідомим словом і словом-кандидатом. На підмножині, що залишилася, проводять більш докладний аналіз, наприклад за *методом динамічного програмування*, для того, щоб прийняти остаточне рішення [1, с. 281].

Метод динамічного програмування – це пошуковий метод розпізнавання образів, згідно з яким вхідне висловлювання порівнюється з одним чи більше шаблонами, що відповідають словам у певній предметній галузі завдання, для того, щоб знайти слово-кандидата [1, с. 281].

В теорії ШІ, паралельно з терміном *алгоритм*, вживається термін *евристика* (від дав-гр. *εὑρίσκειν* – знайшов), що є апіорним уявленням про об'єкт дослідження, яке вивчає спосіб його вивчення [1, с. 364]. Коли на практиці виникають завдання, для яких не існує алгоритмів (наприклад виявлення твердження або теореми; завдання, де в пошуках розв'язання необхідним є шлях, що веде до доказу) – використовуються евристичні правила, які імітують людську інтуїцію [1, с. 180].

Якщо Google Translate використовує більш статистичний метод МП, то DeepL Translate, ChatGPT та Gemini використовують нейронний метод МП, тобто на основі методу глибокого засвоєння інформації, який є характерним для нейромереж, імітують людську інтуїцію.

За період розвитку МП змінилося ставлення професійних перекладачів: від повного скептицизму до визнання його як найважливішого компонента в союзі «перекладач – машинний переклад». МП, у міру впровадження в інформаційне обслуговування людського суспільства, набуває яскраво вираженого технологічного характеру, де основне його використання – це оперативне забезпечення експерт-інформацією фахівців різного профілю [1, с. 288].

Перекладачі звертаються по допомогу до систем МП та ШІ з метою встановлення відповідності, правильності або уточнення перекладу.

У результаті експериментів були встановлені такі часові витрати роботи перекладача: 20% часу перекладач витрачає на переклад тексту; 40% на пошук слова в словнику; 40% на передрук і оформлення документації. За допомогою систем МП перекладач витрачає 95% часу на переклад і редагування і 5% на пошук слів і заповнення словника [1, с. 288].

Два основних завдання МП:

- Одержати на виході текст, придатний для редагування.
- Одержати текст, що має інформаційну корисність для споживача [1, с. 288].

Когнітивний аспект МП полягає в тому, що система МП функціонує як допоміжник людини-перекладача. У випадках повного перекладу тексту машиною або використанні людиною-перекладачем машини для пошуку конкретних слів відбувається процес взаємодії людини і машини, бо машина не виконує повністю всю роботу замість людини.

Роль людини-перекладача як редактора вихідного тексту, перекладеного машиною, зумовлена помилками в перекладі, причинами якого можуть бути недоліки словника або слабкий алгоритмічний синтез пропозицій з неправильною синтаксичною структурою [1, с. 289].

Помилки можуть виникати на граматичному рівні. Наприклад при перекладі текстів слов'янськими мовами англійською трапляються випадки помилкового перекладу дієслівних форм, бо в слов'янських мовах (в українській, болгарській тощо) кількість дієслівних форм в рази більша, ніж в англійській [4, с. 2].

Класифікація помилок МП за ступенем труднощів виправлення поділяється на дві категорії. До першої категорії належать:

1. Неправильний вибір чи відсутність артикля.
2. Неправильний переклад прийменника.
3. Неправильний переклад особового займенника.
4. Неправильний переклад багатозначного іменника.

До другої категорії належать:

- Послівний переклад ідіоматичного виразу.
- Неправильне визначення частини мови [1, с. 289].

Зафіксовано помилку системи III Gemini (раніше – Google Bard). Перекладаючи основні фрази англійською мовою на українську і додаючи до них зображення, системою Gemini англійський вираз *you're welcome* було перекладено на українську як *не за що*. Правильним перекладом було *б нема за що*, а зображення було взято з болгарського ресурсу. На зображенні болгарською мовою написано *защо никой не ми го е казал досега?*, що українською перекладається як *чому мені досі ніхто не сказав?* Інакше кажучи, системою III Gemini було помилково сприйнято болгарське слово *защо* (укр. *чому*) за український вираз *за що* (Мал. 1).

Треба пам'ятати, що системи складаються з алгоритму дій, тобто вони виконують роботу за послідовністю, яка прописана в коді, і можуть помилятися. Не рідкими є випадки, коли виданий результат є вирваним з контексту.

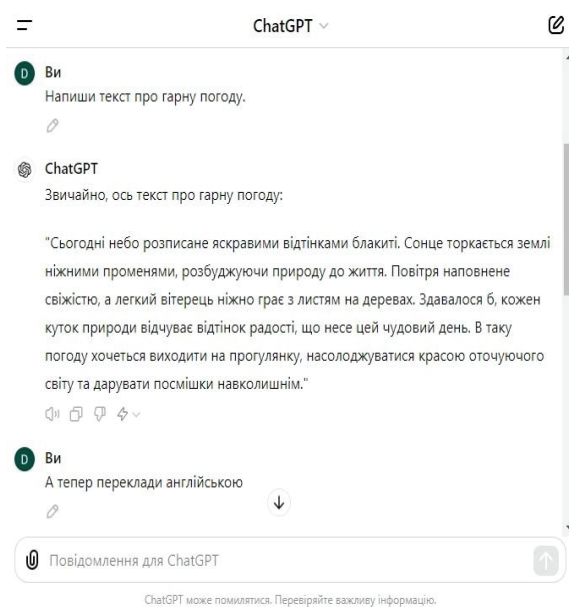
Машина сприймає інформацію не у вигляді конкретних лексичних одиниць, а у вигляді коду певних лексичних одиниць. Ці коди займають інформаційні чарунки, у яких записується

вся інформація не тільки постійного, але й змінного характеру, що виробляється в ході аналізу [1, с. 140].

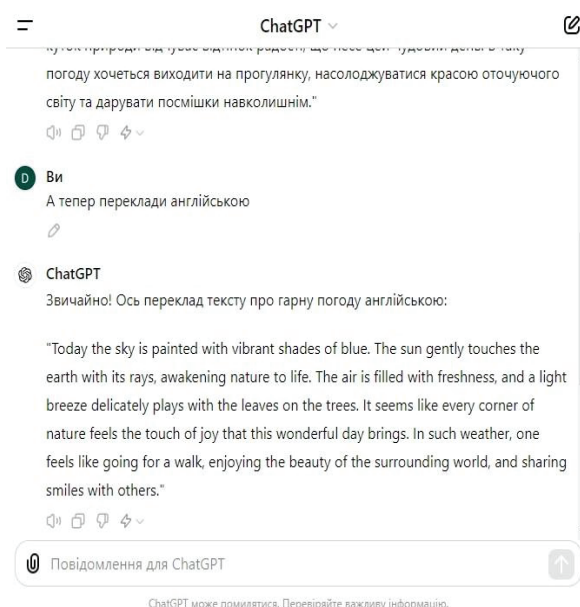
Перевірка якості МП та ступеню впливу людського чинника відбуватиметься шляхом порівняння вихідного тексту, перекладеного такими системами МП як Google Translate та DeepL Translate і системами ШІ – ChatGPT та Gemini. Враховуючи когнітивний процес взаємодії людини і машини, просимо систему ШІ ChatGPT згенерувати тест про гарну погоду і перекласти його англійською (Мал. 2, 3). На прикладі цього згенерованого художнього тексту буде показано когнітивний процес взаємодії людини і машини в перекладацькій діяльності.

Малюнок 1

Малюнок 2

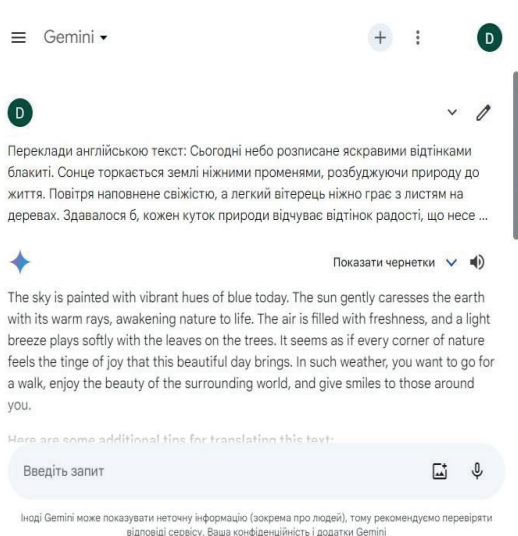

Малюнок 3

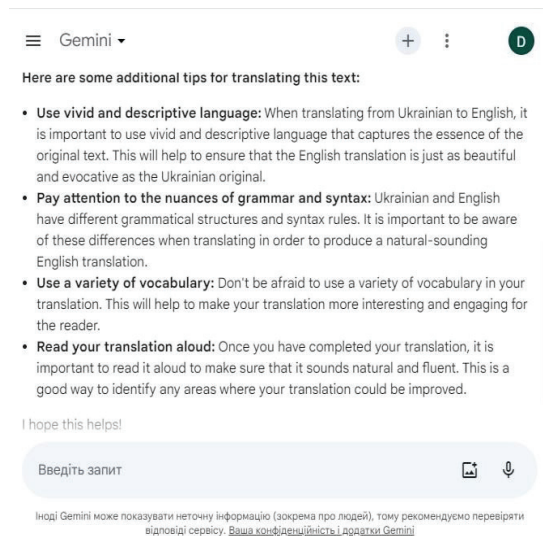
Варто звернути увагу на те, що під блоком спілкування, зауважено – «ChatGPT може помилятися. Перевіряйте важливу інформацію».

Система III Gemini також під блоком спілкування містить попередження користувачеві – «Іноді Gemini може показувати неточну інформацію (зокрема про людей), тому рекомендуємо перевіряти відповіді сервісу».

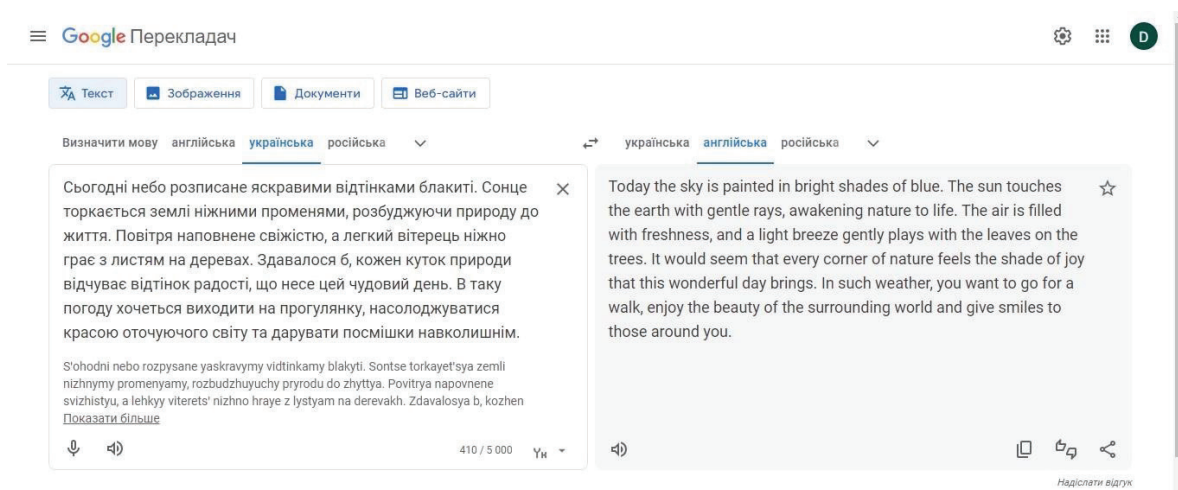
Далі треба скопіювати цей текст і перекласти його за допомогою системи III Gemini і систем МП Google Translate та DeepL Translate (Мал. 4–7).

Малюнок 4

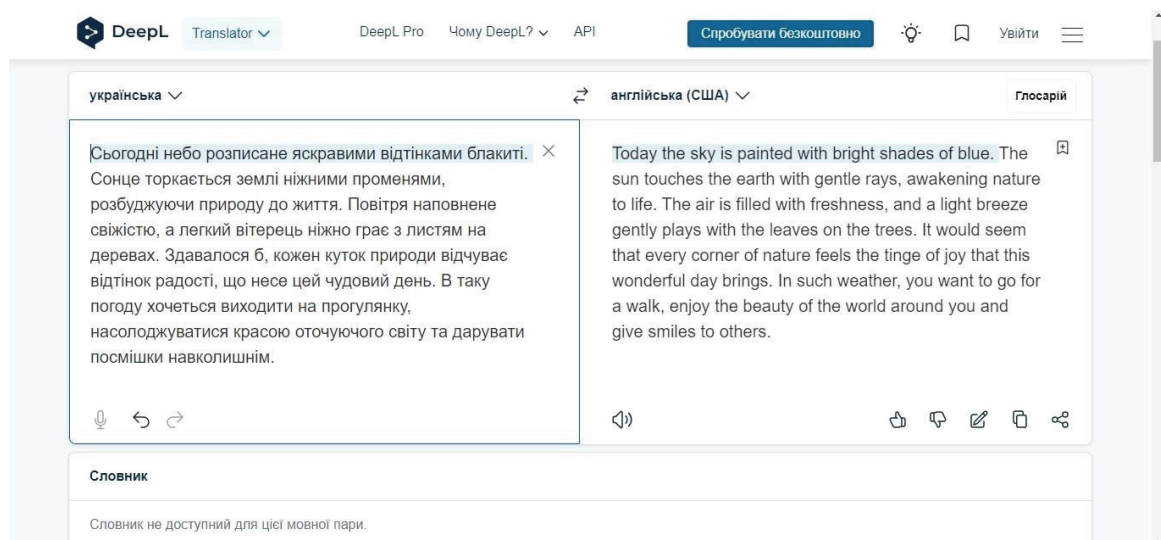

Малюнок 5

Малюнок 6

В результаті перекладу, за допомогою перелічених вище систем МП та III, отримано різні варіанти першого речення, яке мовою оригіналу, тобто українською, написано так – «**Сьогодні небо розписане яскравими відтінками блакиті**». Слово **яскравими** системи переклали так: ChatGPT – **vibrant**; Gemini – **vibrant**; DeepL – **bright**; Google Translate – **bright** (Мал. 3).

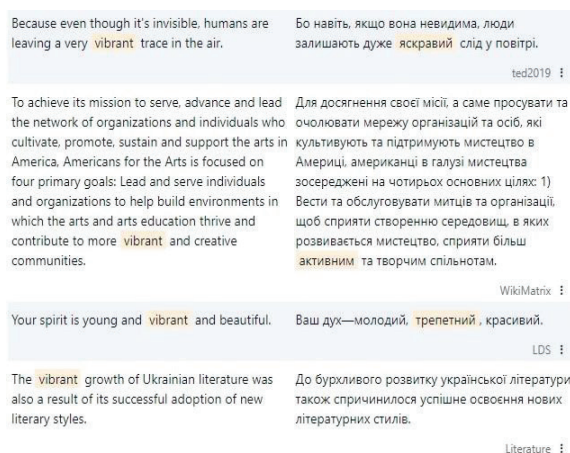
Малюнок 7

Для встановлення правильного варіанту вступає людський чинник, тобто робота людини-перекладача як редактора. Треба скористатися фізичним або онлайн-словником. Одним з онлайн-словників, який наводить приклади за допомогою статистичного виду на основі речень за контекстом, є Glosbe.

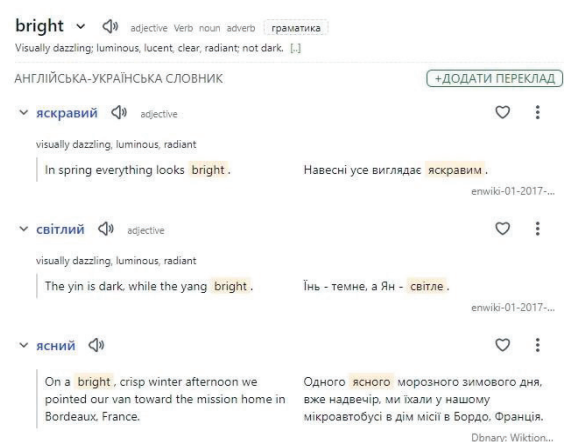
Варто звернути увагу, що Glosbe в підрозділі «комп'ютерні переклади» також попереджає користувача – «Ці переклади були «відгадані» за допомогою алгоритму і не є підтверджені людиною. Будьте обережні».

Треба знайти переклад англійських слів **vibrant** та **bright** українською.

За прикладами на основі речень за контекстом встановлено, що слово **vibrant** використовується в контексті як **яскравий слід, активна спільнота, бурхливий розвиток**. А слово **bright** – **світле, ясний день, яскравим навесні** (Мал. 8, 9).

Малюнок 8

Малюнок 9

Є всі підстави стверджувати, що слово **vibrant** не стосується погоди, тоді в перекладі цього тексту краще використати слово **bright**.

На основі порівняння результатів перекладу від систем штучного інтелекту ChatGPT та Gemini і систем машинного перекладу Google Translate та DeepL Translate було зроблено висновки, що людський чинник має велике значення при використанні систем МП. Із систем ШІ точніший переклад робить Gemini і навіть надає пояснення, але системи МП розроблені спеціально для виконання перекладу, тому їхній результат більш правильний. Точніший переклад був зроблений системою DeepL Translate.

Одже, МП – це галузь перекладознавства та комп’ютерної лінгвістики, результат якої виконується не тільки за допомогою систем МП, але й систем ШІ, якими треба вміти користуватися і аналізувати згенерований вихідний текст перекладу. Когнітивний аспект в перекладацькій діяльності відбувається як взаємодія людини і машини, бо машина є допоміжником людини-перекладача, а не повністю виконує усю роботу замість нього, тому людський чинник в роботі з системами МП має значний вплив.

Список використаної літератури

1. Волошин В. Г. Комп’ютерна лінгвістика: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2004. 382 с.
2. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 3. 424 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Київ: вид. центр «Академія», 2008. 463 с.
4. Лазаров Тодор. Анализ на ресурсите за статистически модел за превод на глаголните форми от български на английски: статия, 2016. 7 с.
5. Порівняння DeepL і Google Translate: що найкраще? URL: <https://www.linguise.com/uk/блог/керівництво/deepl-проти-google-translate/> (дата звернення: 25.04.2024)
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Теорія перекладу, частина перша / автор-упорядник Кальниченко О. А. Харків: вид. НУА, 2017. 63 с.
8. Як працює машинний переклад. URL: https://translate.jurklee.ua/uk/mashinniyy_perevod/ (дата звернення: 25.04.2024)
9. ChatGPT та Google Gemini: огляд-порівняння. URL: <https://apix-drive.com/ua/blog/useful/chatgpt-ta-google-gemini-ogljad-porivnjannja> (дата звернення: 07.06.2024)

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ЦЕНЗОР СНІВ»

***Анотація.** Робота присвячена дослідженню інтертекстуального простору у романі Юрія Винничука «Цензор снів». Явище інтертексту, виявлене через посилення на інші тексти, авторів, культурні артефакти та літературні концепції, воно збагачує та поглиблює розуміння літературних творів. Протягом останніх десятиліть увага мовознавців та літературознавців була зосереджена на розмежуванні інтертекстуальних конструкцій, на вивченні сутності й особливостей їх функціонування в художньому тексті. У ході дослідження було виявлено більше ніж 50 алюзій та посилань, а також зауважено, що вони вагомо впливають на сюжет та сенс роману.*

Ключові слова: інтертекстуальність; інтертекст; алюзія; цитата; концепція.

У сучасній літературі одним із ключових аспектів є інтертекстуальність, що стає невід'ємною частиною творчого процесу та сприйняття літературних творів. Це явище виявляється через посилення на інші тексти, авторів та літературні концепції. Від цитат та алюзій до складних відносин з попередніми творами, інтертекстуальність збагачує та поглиблює розуміння літературних творів.

Розмежування інтертекстуальних конструкцій та вивчення сутності й особливостей їх функціонування в художньому тексті є актуальною проблемою для сучасного мовознавства та літературознавства.

Важливою постаттю у процесі вивчення інтертекстуальності є Юлія Крістева, що у 1967 році ввела термін «інтертекстуальність». Цитуючи авторку: «Ми назвемо інтертекстуальністю ту текстуальну інтеракцію, яка відбувається всередині окремого тексту. Для пізнавального суб'єкта інтертекстуальність – це поняття, яке буде ознакою того способу, яким текст прочитує історію і вписується в неї» [6].

Інтертекстуальність може бути присутньою в будь-якому жанрі літератури, вона дозволяє автору експериментувати з жанрами, створювати нові, більш цікаві, твори на основі вже існуючих, використовувати вже знайомі мотиви та образи для генерування нових ідей. Інтертекстуальність допомагає відобразити взаємозв'язки між літературними творами та культурними контекстами, що впливають на розуміння твору.

Процес сприйняття тексту вимагає співвіднесення двох планів у свідомості реципієнта, тобто плану тексту, що сприймається, і плану попереднього тексту. Успішність такого процесу залежить від компетентності читача, в даному випадку від того, наскільки він опанував соціолект, який розглядається як корпус, що складається з прецедентних текстів і правил їхньої послідовності.

Чим більше читач знайомий з відповідними прецедентними текстами, тим більше елементів семантичної, мовної та стилістичної структури тексту, що сприймається, буде розпізнано у співвідношенні з аналогічними елементами цих прецедентних текстів, і тим свідоміше читач буде проходити через процес сприйняття тексту.

Якщо компетентність читача недостатня для розпізнавання інтертексту та встановлення необхідних міжтекстових зв'язків, він може продовжувати лінійне читання, сприймаючи інтертекст як фрагмент, що нічим не відрізняється від інших фрагментів тексту, який читає. Якщо читацька компетенція забезпечує розпізнавання інтертексту, читач розпізнає його як парадигматичний елемент і встановлює необхідні інтертекстуальні зв'язки.

Виявлення та аналіз інтертекстуальних зв'язків передбачає вивчення того, як один текст відсилає до іншого, впливає на нього або перебуває під його впливом.

Для виявлення інтертекстуальних конструкцій в тексті ми використовували різні методи виявлення та аналізу інтертекстуальних зв'язків, а саме: ретельний аналіз змісту тексту, використання літературних концепцій, аналіз жанру та розгляд культурно-історичного аспекту.

Український літературознавець та перекладач Ігнатенко М. А. подає актуальне визначення поняття «алюзії»: «Алюзія – це художньо-стилістичний прийом – натяк на загальновідомий історичний, літературний чи побутовий факт» [4].

Юрій Винничук розраховує на обізнаність і кмітливість читачів, які мають витлумачити цей натяк. Ми виявили більше ніж 50 алюзій та посилань у романі Юрія Винничука. Інтертекстуальні конструкції у «Цензорі снів» дуже впливають на сюжет та наповнюють роман сенсом.

Всі вони є посиланнями на історичні факти, події, місця чи людей. При розпізнаванні їх у тексті відразу стає зрозумілим закодований сенс рядків роману, сенс, що хотів донести автор через використані алюзії.

Прикладами алюзій в романі Юрія Винничука «Цензор снів» є:

1. Обкладинка твору, де використано картину ЕрноАйзіга (Ісаака) Ерба (1878–1943), що був відомим львівським художником та загинув у Янівському концтаборі в липні 1943 року. Обкладинка твору є алюзією на життя та творчість художника, а також має глибокий підтекст, адже роман «Цензор снів» про тих, хто вижив в концтаборах. Використання твору ЕрноАйзіга (Ісаака) Ерба є своєрідним висловленням подяки та поваги за відважність та внесок у розвиток українського мистецтва.
2. *«Велич Цензора. Цезаря! І тут нема перебільшення, бо не письменники творять літературу, а цензори. Вони, мов деміурги, формують світ, уявлення, звичаї, мораль і несуть правду, а не фантазійні виверти літераторів» (с. 4).*

Алюзія на Цезаря та порівняння Цензора з ним. Адже саме Гай Юлій Цезар дуже змінив суспільний, політичний та культурний вигляд тогочасного Середземномор'я та Західної Європи, так і Юрій Винничук у романі «Цензор снів» порівнює Цензора як особу, що змінює та формує нові уявлення, звичаї та моральність суспільства. Автор звертає особливу увагу читача на це порівняння через співзвучність слів «Цензор-Цезар».

3. *«Біля «Віденки» я побачив тлуми тав, з'ясувалося, що там саме крутять новий фільм зі Штепцьом і Тоньком «Серце батяра» (с. 136)*

Присутня алюзія на життя популярних львівських коміків ГенрикаФогельфангера та Казімежа Вайду, що у 1939 році були призвані на службу та через це покинули Львів, ніколи туди не повернувшись.

4. *«Ми вивільняли свій уявний дух. Недавно я прочитав у Сартра: «насильство, мов лук Ахілла, лікує рани, які завдає». Ми лікували свої рани, як уміли» (с. 306).*

Алюзія на твір Жан-Поля Сартра (французький філософ та письменник) «Буття й ніщо», Юрій Винничук використовує цитату для того, щоб показати читачам, наскільки викривлене поняття «поганого вчинку» у людей того часу.

Варто наголосити, що обрана проблематика дослідження є актуальною для сучасної української літератури, адже досліджень інтекстуальних одиниць в творах дуже мало. Цього не достатньо для повного розуміння ролі інтертекстуальності у фонді сучасної української літератури.

Розгляд текстів з точки зору їхньої інтертекстуальності сприяє об'єктивному засвоєнню текстів і дає змогу зрозуміти літературні процеси. Інтертекстуальність пов'язана з психологією творчості, і її слід враховувати, адже кожний митець має індивідуальний підхід до написання творів та вкладає рідні сюжетні задуми, сенси та коди.

Дослідження інтертексту вимагає невпинного поглиблення знань та розширення понять про це явище.

Список використаної літератури

1. Буднік А. Формування дискурсивних умінь студентів філологічних спеціальностей засобами національно-прецедентних текстів. Одеса, 2010. 258 с.
2. Васильєва Х.О. Інтертекстуальність як принцип постнекласичної естетики: дис.канд. філос. наук: Київ, 2010. 220 с.
3. Винничук Ю. Цензор снів. Харків: Фоліо, 2016. 319 с.
4. Ігнатенко М. А. Алюзія літературна // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Алюзія літературна](https://vue.gov.ua/Алюзія_літературна) (дата звернення: 17.05.2024).
5. Мельник Л. Інтертекстуальність і переклад. Філологічний дискурс. 2017. Вип. 6. С. 238–246.
6. Просалова В. Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика: навч. посіб. Вінниця, 2019. 206 с.
7. Шаповал М. Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика: навч. посіб. Київ: Видавничо-полігр. центр «Київ ун-т», 2013.

Анна Дроботова

МОВНИЙ ВИМІР УПЛИВУ НОВОЇ ЕТИКИ НА СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ

Робота присвячена дослідженню лексико-семантичної репрезентації вимог Нової етики в текстах медіадискурсу. Впливаючи на мовну політику держави, Нова етика поступово імплантується суспільством у повсякденне мовлення. Саме тому значно актуалізувалось використання політкоректних слів, фемінітивів

у ХХІ столітті, особливо за останні кілька років, і ця тенденція продовжує зростати. Аналізуючи корпус української мови ГРАК, ми зафіксували частотність вживання лексем у діахронічному та/або синхронічному проміжку часу в текстах, наявних у корпусі. Отримані дані репрезентують докорінні зміни мовної ситуації у ХХІ столітті, зокрема, використання фемінітивів відбиває не тільки тяглість до політкоректності, а й традицію, яка існує в українській мові до утворення іменників на позначення осіб жіночої статі.

Ключові слова: *Нова етика; політкоректність; безбар'єрність; мовна репрезентація; фемінітиви.*

Важливою особливістю культурного та політичного розвитку людства є та мова, якою воно користується, а феномен політкоректності свідчить про зрілість суспільства та сприяє його демократизації. Поширення норм «Нової етики» призвело до появи нових «політ коректних» слів замість «старих неетичних», що містять вербальну агресію.

Феномен політкоректності та Нової етики є актуальними явищами сьогодні, бо політкоректність має змінити реальність через вплив на мову, проте практичні наслідки на широкий загальний оцінити досить важко. Метою дослідження було дослідити лексико-семантичну репрезентацію вимог Нової етики в текстах медіадискурсу. Об'єктом вивчення постало вимоги до політкоректної комунікації. Предмет – мовний вимір, що передбачає аналіз політкоректних слів та висловлювань, їх семантичне наповнення. Фактичний матеріал становлять словаре-репрезентанти політкоректності, зафіксовані в словниках, їх частота використання та семантика. Джерельною базою послуговували корпус української мови ГРАК та словник проєкту Олени Зеленської «Без бар'єрів».

Зокрема, проблемним постало питання відсутності єдиних критеріїв політкоректності, що спричиняє багато комунікативних конфліктів, а також фактор умовності вибору: коли Нова етика як розширює, так і скорочує своїми межами простір для висловлювання думок. Важливість ролі соціальних мереж у цьому процесі переоцінити важко, бо саме вони транслиують певний тон комунікації. Саме тому такий «бум» використання політкоректних слів відбувся у ХХІ столітті, і ця тенденція все ще набирає свою потужність.

На сьогодні політична коректність є сукупність певних культурно-поведінкових та мовних норм, які спрямовані на запобігання дискримінації. Головним завданням політкоректності стало створення позитивного та неагресивного середовища, яке забезпечує мова. Концепція полягає в тому, що використання слів з негативним відтінком у значенні безпосередньо впливає на їх сприйняття на підсвідомому рівні, а отже, змінюючи мову, ми можемо змінити патерни мислення.

Важливість ролі соціальних мереж у цьому процесі неможливо переоцінити. Вони користуються популярністю у різних прошарках населення від школярів до людей пенсійного віку, від знаменитостей до представників державної влади. Цитуючи С. О. Каленюк: «Електронне

спілкування відрізняється від інших типів комунікації своєю спроможністю забезпечувати миттєве й багатовекторне, не обмежене у просторі розповсюдження ацентралізованої інформації. Завдяки цьому реалізуються його прикладний та ідеологічний зміст» [3, с. 34].

Нова етика супроводжується ідеєю «нової щирості», що передбачає відвертість на рівні зі змінами, боротьбі зі стереотипами та відкритістю в обговоренні табуйованих тем. Це все передбачає використання нової термінології, та етичного ставлення до усіх груп населення. Суспільство має запит на відкритий щирий діалог, що стало ще актуальнішим після початку повномасштабного вторгнення. При тому, вимагаючи щирості, Нова етика відіграє значну роль запобіжника, і гальмує цей процес, виставляючи рамки, як можна казати, а як ні, бо суспільство одразу «запише до своїх» або «до опозиції».

Головною проблемою є відсутність єдиних критеріїв політкоректності, що спричиняє численні комунікативні конфлікти. Проблемною постає дилема умовності вибору, коли ліберальний світ пропонує всебічний конформізм, бо ти або будеш «свій» або «чужий». Відповідно, нашим завданням був аналіз лексико-семантичної репрезентації вимог Нової етики в текстах медіадискурсу.

Вимоги нової етики формують мовну політику держави. Ухвалена в Україні Програма «безбар'єрності» транслює головний принцип політкоректності: спочатку людина, а потім її характеристика. «Якщо ж ми говоримо, наприклад, «інвалід», ми по суті знеособлюємо людину, зводимо її особистість до якоїсь одної характеристики. Але насправді ж це не так. Усі ми значно більше, ніж якась одна ознака» [6]. В межах прийнятої національної стратегії з ініціативи першої леді Олени Зеленської був створений словник “Без бар'єрів”, який є довідником з політкоректного спілкування.

1. Так, коли ми говоримо про інвалідність, на заміну старим термінам покликано нові етичні мовні конструкції. Замість «сурдопереклад», «мова жестів» – «жестова мова». Семантично терміни «мова жестів» та «жестова мова» різняться тим, що мову жестів використовує кожна людина, коли щось пояснює, чи використовує міміку, другий же термін позначає мову, якою послуговуються люди з порушенням слуху, в неї є свій словник та система правил. Термін сурдопереклад наразі вважається застарілим і не етичним, бо походить від лат. *surdus* – *глухий*.
2. Замість «інвалід» – «людина з інвалідністю». У словнику зазначається, що єдиним коректним терміном сьогодні є «людина (особа) з інвалідністю». Семантика слова інвалід визначається походженням від лат. *invalidus* – *слабкий, хворий*. Це накладає на людину характеристику непридатної.
3. Неетичними навіть почали вважати поняття «дальтонізм», «глухоніми́й», «слі́пий», «ні́мий», на заміну яким треба вживати «людина з порушенням сприйняття кольору», «людина з порушеннями слуху / нечуюча людина», «з порушеннями зору / незрячий», «людина, яка спілкується за допомогою альтернативних засобів комунікації».

Зміни в українській мові також торкаються і слів на позначення расової, етнічної чи національної належності, а також ЛГБТК+ спільноти. Багато років ця тема була табуйована

в суспільстві та сприймалася, подекуди, досить агресивно. З настанням всплеску нової етики та побудови нового толерантного суспільства, цій темі стали приділяти більше часу. Загальноприйнятим має стати те, що кожна людина має право на існування, не залежно від своєї сексуальної орієнтації. Тож постало питання етичного звернення до груп різних гендерів, яких наразі нараховують більше 50.

4. Замість «*вузькоокі*», «*азіати*» – «*азійці*». Перший термін є неетичним та образливим, а слово «азіати» є росіянізмом, тож єдиний правильний варіант – азійці.
5. Замість «*цигани*» – «*роми*». Ця мовна зміна відбулася вже відносно давно, тому що слово «цигани» несе негативну семантику, стереотип беззаконня. «Навіть похідне дієслово «*вициганити*» означає «добути, настирливо просячи, вимагаючи» або «задурити людині голову так, аби щось забрати в неї». Проте подібні узагальнення – ніщо інше, як дискримінація за етнічною ознакою <...> Назва ж народу «роми» походить від грецького «*гомаіоі*» – «*ромеї*» і використовується для позначення групи народів індійського походження» – вказується в словнику [6].
6. Замість «*чорний*», «*негр*» – «*темношкірий*». Чорний, або ще «*кольоровий*» знеособлені слова, які мають негативну конотацію за однією ознакою. «Негр» донедавна вважалося досить нейтральним словом, але в англомовному суспільстві воно набуло образливого значення, зокрема, на тлі рухів за права людини та Black Lives Matter.
7. Замість «*гомосексуаліст*», «*голубий*» – «*гомосексуал / гей*». З лінгвістичної точки зору суфікс «-іст» вважається некоректно вжитим. Він є калькою з російської, який вживався у радянській психіатрії на позначення діагнозу. Тому термін «гомосексуаліст» несе в собі семантику хвороби і вказує на медичні причини любові людини до людей своєї статі. Коректно казати так, як це вживається в англійській – *homosexual*, або гей. Суфікс «-ізм» не є доречним при творенні похідних від цих слів (напр., *гомосексуалізм*, *гетеросексуалізм*), тому що ці поняття не є ідеологічними течіями, а суфікс «-ізм» несе в собі саме таку семантику.
8. Замість «*лесбійка*» – «*лесбійка / гомосексуалка*». Перший варіант є калькою з російської мови, в українській його відповідник – *лесбійка*. Це є єдиний правильний варіант.
9. Замість «*натурал/ка*» – «*гетеросексуал/ка*». Термін *natura* з латинської перекладається як природа, тому всі люди без винятку є натуральними, бо є частиною природи, тож семантично буде неправильно казати на людину гетеросексуальної орієнтації – *натурал/ка*. Єдиними, офіційно визнаними науковою спільнотою термінами є *гетеросексуал* і *гомосексуал* на позначення сексуальної орієнтації за особою своєї або протилежної статі.

Завдяки мові ми можемо зрозуміти контекст, у якому перебувало суспільство на різних етапах свого розвитку. Аналіз корпусу української мови ГРАК дозволяє наслідстежити процеси функціонування тих чи інших слів у наявних у корпусі текстах у діахронічному та/або синхронічному проміжку.

На період здобуття Україною незалежності використання леми «*афроамериканець*» навіть не фіксувалося. Значно краща ситуація постала на початку 2000-х: у 2001 році використання

леми «афроамериканець» становить частоту 5.3 збігів на мільйон слів, а «негр» – 3.7. Станом на 2020 рік частотність використання лем «афроамериканець» і «негр» становить 8.9 і 0.8 відповідно. За цим прикладом ми можемо проаналізувати як мова відображає суспільно-політичну ситуацію в суспільстві, як політкоректність впливає на мовні зміни у розрізі 20–30 років.

Актуальним зараз є впровадження фемінітивів, хоча це і не є чимось кардинально новим для української мови. Це прослідковується в діяхронії за допомогою графіків корпусу української мови. Сплеск використання фемінітивів зафіксовано на початку 20 століття, в середині 20-х, 40-х та 60-х рр 20 ст., подекуди у 80-х та 90-х, що пов'язано з періодом здобуття незалежності та піднесенням українськості. Впродовж минулих 10 років, починаючи з 2014-го, відбулася значна актуалізація утворення іменників жіночої статі. До прикладу, фемінітив від леми «професор» – «професорка», утворений за допомогою суфіксу «-к-», набув широкого використання починаючи з 2019, після прийняття нової редакції українського правопису. Хоча вже станом на 2003 рік частота використання леми становила 40.8 збігів на мільйон слів. Після 2019 року, станом на 2023, її використання зросло до 69.5.

«Авторка» і до прийняття нового правопису була досить популярною словоформою, у 2000 році частотність на мільйон слів становила 7.5, а у 2019 зростає до 15.5, а от лема «директорка» є більш вживаною: з 2019 по 2022 роки частотність змінилася від 17.5 до 23.2.

Згадка леми «педагогиня» фіксується вже в 10-х рр. 21 ст., з найбільшою частотою 0.6 у 2022 році, а от лема «директорка» є більш вживаною: з 2019 по 2022 роки частотність змінилася від 17.5 до 23.2.

Перевага соціальних мереж полягає в миттєвій реакції людей на різні суспільні процеси, що найперше відображається в мові. Інфлюенсери, блогери та відомі особистості часто задають певний *tone of voice* комунікації, впливаючи тим, як вони говорять, на маси. Так, багато мовних змін швидко входять у повсякденне мовлення суспільства завдяки створеному мовному простору в інтернеті. Коли люди постійно читають абочують певні мовні конструкції, вони з часом починають їх повторювати й наслідувати.

Активно використовується впровадження фемінітивів у мовлення: «*І зі мною в студії блогерка, популяризаторка читання Емма Антонюк*» – говорить в своєму відео на першій секундці ведуча каналу «Громадське радіо» Єлизавета Цареградська, утворюючи фемінітиви від іменників «блогер» і «популяризатор» за допомогою продуктивного суфіксу «-к-» [2].

Така тенденція притаманна і західному суспільству, до прикладу, на офіційній сторінці НАТО в соціальній мережі «X» у пості від 05.04.2024 використана нейтральна форма *spokeperson*, замість традиційної *spokeman*, яка вважається гендерно не етичною: «*@LungescuOana was the longest-serving and first woman NATO Spokesperson*» [7].

Політкоректність є головною рисою дописів про людей з інвалідністю, поширеними є твіти, присвячені цій темі та, зокрема, Параолімпійським іграм, що висвітлюють таких людей як рівних іншим. «*Paris is preparing to host the Olympic Games and is striving to become the most accessible city for people with disabilities*» – пише в соцмережі «X» Олена Зеленська від 28.03.2024.

Етичною є саме форма «*peoplewithdisabilities*» – людина з інвалідністю, а не грубі та неполіткоректні «invalid» або «disabledperson» [8].

З одного боку, правила Нової етики вимагають дотримання правил і рамок, а з іншого, працюють так, що певний кредит довіри до певних медіа дозволяє суспільству довіряти інформації, яку вони передають, й ті форми трансляції, які спершу можуть здаватися неприйнятними або новими, з часом стають звичними та імплантуються суспільством у повсякденне мовлення.

Отже, дані корпусу української мови ГРАК, показують, що мовна ситуація докорінно почала змінюватися у XXI столітті, коли політкоректність стала активно впроваджуватися, а право-захисні рухи набирати силу. До того ж, використання фемінітивів відображає не лише тяглість до політкоректності, а й традицію в українській мові до утворення жіночих форм іменників на противагу чоловічим, а спади та сплески їх використання є також показником соціально-політичної ситуації в країні, яка й впливала на мовні зміни.

Отже, мова має впливати на зміну упередженого ставлення суспільства до інших людей, оцінюючи їх за однією ознакою і тим самим знеособлюючи їх через мовленнєву діяльність. Одночасно впливаючи на мовну політику держави, Нова етика поступово імплантується суспільством у своє повсякденне мовлення. Це пояснює, чому такий високий рівень використання політкоректних слів і фемінітивів спостерігається в XXI столітті, зокрема протягом останніх декількох років, і ця тенденція не зменшується, а навпаки, зростає.

Список використаної літератури

1. Графіки (CQL) – site.name. ГРАК – site.name. URL: <https://uacorporus.org/Kyiv/ua/poshuk-ugrak/grafiki-cql> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Громадське радіо. Дітей не потрібно змушувати читати, треба залишати книги у потрібному місці – Емма Антонюк, 2024. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=JY7c_jWdqnE (дата звернення: 05.04.2024).
3. Каленюк С. О. Звертання в інтернет-комунікації: семантика та функційні пріоритети. Філологічні трактати. 2018. Т. 10, № 4. С. 31–36.
4. Костюк Ю. М. Суспільно-політична неолексика в інтернет-комунікації: структурно-функційний аспект. Лінгвістичні студії. 2020. Вип. 40 (1). С. 153–164.
5. Костюк Ю. М. Суспільно-політичні неозапозичення у мові інтернет-видань: варіантність у синхронії. Записки з українського мовознавства. 2019. Вип. 26. Т. 1. С. 36–43.
6. Словник – Без бар'єрів. Без бар'єрів. URL: <https://bf.in.ua/glossary/> (дата звернення: 31.03.2024).
7. URL: <https://x.com/nato/status/1776191652316561519?s=46> (дата звернення: 05.04.2024).
8. URL: <https://x.com/zelenskaua/status/1773374114528375251?s=46> (дата звернення: 05.04.2024).

ЗВЕРНЕННЯ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ЖАНР ПОЛІТИЧНОЇ РИТОРИКИ

Об'єкт статті – звернення президента України до народу країни у День Соборності України, його ознаки як одного з жанрів політичної риторики. Розглянуто головні риторичні стратегії, які було використано у тексті звернення: риторичні питання, риторичні заклики, ампліфікації, використання семантичних опозицій.

Ключові слова: звернення, композиція тексту, твердження, повтор, метафора, анафора, риторика.

Звернення президента до громадян країни – один з видів суспільно-політичного красномовства. Це, за словами З. Куньч, «заздалегідь підготовлений гострополітичний виступ про актуальні питання часу та висвітлення їх з позицій певних політичних рухів або загальнонаціональних інтересів, з позитивними чи негативними оцінками, конкретними фактами, з накресленими планами, перспективою політичних змін» [4, с. 181].

«Президентська риторика, – пише інша дослідниця, Н. В. Кондратенко, – є важливим складником політичного дискурсу, оскільки політичний імідж лідера держави і країни загалом значною мірою ґрунтується на комунікативних параметрах поведінки президента. Те, як президент виступає перед співгромадянами та громадянами інших держав, його вміння контактувати з аудиторією, володіння державною мовою, особливості комунікативної взаємодії з адресатами, – все це визначає специфіку сприйняття лідера в іміджевому вимірі» [2, с. 314–315]. Дослідниця звернула увагу на те, що під час «російсько-української війни набув поширення порівняно новий мовленевий жанр політичного дискурсу, вияскравлений у президентській риторичній В. Зеленського, – відеозвернення». «Динамічний характер цього жанру та його інтерактивність, посилена за допомогою відео- та аудіо засобів, потребувала актуалізації мовних засобів впливу на адресата» [2, с. 323]. *Мета нашої статті* – дослідити основні риторичні засоби, які було використано Володимиром Зеленським під час його звернення до українського народу у День Соборності України. Саме з стислої інформації про сутність того свята, яке об'єднало народ України 24 січня 2024 року, президент почав свій виступ. Він нагадав про те, що рівно 105 років тому на Софійській площі у Києві було проголошено Акт злуки, «який об'єднав українські землі по обидва береги Дніпра в єдину державу». І додав, що саме з цієї нагоди народ відзначає щорічно День Соборності України. Нагадаємо, що 3 січня 1919 року у Станіславі було ухвалено рішення про злуку ЗУНР та УНР. Після того, як УНР сформувала делегацію до Києва з метою остаточного оформлення об'єднання двох держав, президент Ради Євген Петрушевич зазначив, що обидві сторони одностайно прагнули об'єднатися в єдину краї-

ну. Таким чином, 22 січня 1919 року, в першу річницю проголошення IV Універсалу, відбулася остаточна процедура оформлення соборності. Акт злуки – це історичний документ, який був підписаний 22 січня 1919 року у Києві.

Почнемо із характеристики композиційних особливостей відеозвернення президента В. Зеленського. Відомо, що будь-яка промова включає три обов'язкових структурних складових: вступ (у ньому також має міститися зацікавлення аудиторії у темі виступу) + основна частина (тут містяться опис явища, якому присвячено доповідь, міркування доповідача, його аргументи, висловлення ним своїх почуттів) + висновки. Всі вони тісно взаємопов'язані. «Компоненти політичного дискурсу, – пише Ю. Крилова-Грек, – формують єдину структуру, окремі компоненти якої пов'язані між собою та залежать від мети окремо взятої ситуації» [3, с. 23].

Почнемо з висвітлення того, як президент країни звернувся до слухачів. «Дорогі громадяни!» – почав він. Тут поєдналися офіційне – «громадяни», та неофіційне, слово, яке містить визначення ставлення оратора до тих, до кого він звертається: «дорогі». Словник української мови надає такі тлумачення цього слова: «Який високо ціниться, оберігається, яким дорожать»; «Близький, мили серцю». Так президент одразу, вже першими словами свого звернення виражає відкритість душі тим, до кого звертається, об'єднує усіх як близьких його серцю. Ознаками такого єднання є займенники у його промові. Частіше за все використовується «ми» – 10 разів. На початку промови наводиться як його опозиція – «мій» («Коли для кожного українця не стало понять “мій” чи не “мій”»). І президент декларує, що «ми» перемагає «мій». Хоча, безумовно, і однина цього займенника також присутня у тексті. Зупинимось на її використанні. Воно мотивоване, по-перше, тим, що президент виступає не тільки від ім'я усього українського народу, але й від свого власного як уповноважена людина, у якої, зокрема, є право вносити пропозиції до законопроектів. Таких заяв у цій промові Володимира Зеленського дві: «Сьогодні я вношу у Верховну Раду України ключовий законопроект, який дасть змогу ухвалити комплексні зміни до законодавства та запровадити інститут множинного громадянства» [1]. Мета цієї пропозиції – надати право усім етнічним українцям та їхнім нащадкам із різних країн світу отримати українське громадянство. Наступний раз, коли президент веде розмову від власного ім'я і використовує займенник «я», це його заява про підписання указу «Про історично населені українцями території Російської Федерації». Це, за словами Володимира Зеленського, «повернення правди про історичне минуле заради українського майбутнього» [1]. Але не тільки у тих випадках, коли президент доповідає про свої власні дії і пропозиції він використовує займенник «Я». У тексті декілька разів повторюється твердження «Я – українець». За його допомогою декларується право кожної окремої людини на власний вибір і в той же час єдність усіх цих індивідуальних волей. Тобто «я» – тут те ж саме, що й «кожен з нас», «кожний окремо». П'ять разів президент проголошує: «Я – українець»! Таке твердження двічі повторюється в середній частині його промови, і виступає у ролі епіфори. «Сьогодні соборність українців охоплює обидві півкулі Землі, у кожному куточку якої 24 лютого пролунало: я – українець. I'm Ukrainian. Пролунало на всіх континентах, де живуть наші люди. Ті, хто з початком повномасштабної війни, незалежно від місця проживання, народження, паспорта, ствердно сказали: “Я – українець”» [1]. І таку ж

саме роль це висловлювання виконує і в структурі усієї промови президента В. Зеленського. «Усе подолати, – викликає він, завершуючи виступ. – Усе пережити. Знаючи й пам'ятаючи, що тільки сильні українці можуть стати єдиними. І тільки єдині українці можуть бути сильними.

Українці в усьому світі.

Я – українець! I'm Ukrainian» [1].

Але головним чином, як вже було нами зазначено, президент використовує займенник «ми», підкреслюючи спільну скерованість власних інтересів та інтересів кожного із своїх слухачів.

Звернемось до основної частини відеозвернення. Вона починається з екскурсу до історичних подій, що відбулися на Софійській площі в Києві 105 років тому а саме – проголошення Акта Злуки. Далі президент України акцентує увагу на важливості подальшого процесу об'єднання мешканців країни у єдину цілісність і їхнього національного самоусвідомлення.

Саме у тому, що день 24 лютого є символом справжньої соборності, відданості українців своїй країні і їхньої готовності боротися за єдину державу, полягає його значимість. Володимир Зеленський висловив своє переконання у необхідності поступового зміцнення соборності та прав і свобод народу для побудови майбутнього України. Таким чином, можна зробити висновок про те, що події минулого (акт злуки) президент розглядає у контексті сучасної боротьби за незалежність України. В. Зеленський в черговий раз нагадав українцям про важливість єдності та солідарності у захисті національних цінностей та територіальної цілісності. Цим він намагався надихнути на мужнє подолання випробувань. Ці історичні події живуть у пам'яті українців як символи національної ідентичності та мотивації у сучасній боротьбі за вільну та незалежну державу.

Наступна частина відеозвернення – є розгорнутою тезою про єдність всіх регіонів та територіальних груп українського народу в умовах війни та національної оборони. Йдеться не лише про символічну підтримку, але й головним чином про реальний взаємозв'язок, реальну допомогу, таку, як відкриття дверей своїх домівок і надання захисту українцям із зони конфлікту. Президент висловив впевненість у тому, що у важкі часи кожна область, кожне місто і кожне село стають єдиною родиною у боротьбі за свободу та незалежність.

Окрему частину відеозвернення Володимира Зеленського присвячено міжнародним проблемам. Президент підкреслив роль українців, що мешкають за кордоном, у підтримці боротьби за свободу та незалежність України. Він зазначив, що українська діаспора в усьому світі активно виявляє солідарність із рідною землею, збирає та передає необхідні ресурси для перемоги. Також ним було відзначено іноземних добровольців, які стоять на захисті України, що свідчить про міжнародну підтримку в боротьбі проти агресії. Ці елементи, за словами президента, вказують на глобальну мобілізацію та підтримку українського народу у його боротьбі за свободу та суверенітет. У відеозверненні йшлося також про законопроекти та ініціативи, спрямовані на зміцнення прав українців, які проживають за кордоном. Володимир Зеленський висловив намір внести до Верховної Ради ключовий законопроект, що передбачає ухвалення комплексних змін до законодавства та запровадження інституту множинного громадянства, щоб

надати можливість українським етнічним співвітчизникам і їхнім нащадкам з різних країн світу мати громадянство України.

Завершаючи свою промову, Володимир Зеленський наголосив на мужності українського народу. Його виступ був сповнений почуття гордості за український народ. Він з піднесенням наголосив на вірі в майбутнє України.

Зупинимось на головних риторичних засобах, які було використано Володимиром Зеленським у цій промові.

Було застосовано метафори. Наприклад: «Обравши знову не **окови рабства**, а **ланцюг єдності**». Декілька разів було використано ампліфікацію -стилістичний прийом, який слугує «підсиленню характеристики, доповнення і збагачення думки за допомогою нагромадження однорідних мовних засобів – синонімів, епітетів, порівнянь, антонімічних протиставлень тощо» [5, с. 33]. наведемо такі приклади ампліфікації: «**Соборної, самостійної, сильної**»; «**Великої, соборної, єдиної України**». Ми також звернули увагу на використання такої риторичної фігури, як анафора. Наприклад: «**Коли** для кожного українця... **Коли** ми... **Коли** українці з Києва, Харкова» або «**Українці й українки**, які воюють. **Українці й українки**, які працюють. **Українці й українки**, які допомагають...», а також «**Всі**, хто не забув... **Всі**, у чийх жилах тече... **Всі**, хто в періоди різних хвиль». Значним риторичним засобом впливу на слухачів є також використання семантичних опозицій. У промові Володимира Зеленського це, не обов'язково слова-антоніми (як, наприклад, «кожне **місто** й **село**... на **півдні** й **півночі**»). Навпаки, це можуть бути слова, які уточнюють одне одно, і їхня постанова поряд слугує посиленню вираження ключової думки: «щоб здобути власну державність, треба **боротися**, щоб її **вберегти**, потрібно єднатись»; «Українці за **походженням**, які давно довели, що є українцями за **духом**»; «Для всіх, хто зможе відчутти, що **бути в Україні** означає **бути вдома**. Не **туристами**, а **громадянами**»; «що тільки **сильні** українці можуть стати **єдиними**. І тільки **єдині** українці можуть бути **сильними**». Значну роль виконує також риторичний заклик «**Боремось усі**».

Висновок. Відеозвернення президента України – потужна промова, яка глибоко демонструє важливість Дня Соборності для України та підкреслює її вагомий внесок у національну єдність, вагомість національної самоідентифікації та надихає на захист незалежності і сили України.

Список використаної літератури

1. Зеленський В. Звернення до українського народу у День соборності України. URL:
2. Кондратенко Н. В. Експресивний синтаксис у президентському дискурсі Володимира Зеленського. *Записки з українського мовознавства: Зб. науков. праць*. 2022. Вип. 29. С. 313–324.
3. Крилова-Грек Ю. Психолінгвістичні аспекти політичного дискурсу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки*. 2015. Вип.2 (33). С. 22–24.

4. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: Підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2018. 496 с.
5. Літературознавчий словник-довідник. Київ: Видавничий центр «Академія», 1997. 752 с.
6. Лукіна Л. В. Політичний дискурс: сутність та особливості застосування. *Політикус*. 2021. Вип. 2. С. 75–80

Ганна Лагодич

ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА В ТЕХНОТРИЛЕРІ М. КІДРУКА «БОТ. АТАКАМСЬКА КРИЗА»

У статті розглянуто жанр технотрилеру, як новий жанр української літератури. Розглянуто різноманітні групи слів іншомовного походження, які пропонують Лисенко, Кьоран, Степанюк. Проаналізовано, які групи іншомовної лексики функціонують в першому технотрилері М. Кідрука «Бот. Атакамська криза».

Ключові слова: *трилер, технотрилер, жанр, сучасна література, іншомовна лексика.*

Літературознавці досить довго не звертали увагу на такий різновид прози як трилер. Дослідники, простежуючи історію цього жанру, аналізують його морфологію, проводять дослідження контактних і типологічних сходжень у творах різних авторів. Вони намагаються розгадати півторастолітню популярність трилеру. Проте більшість досліджень об'єднує одне: трилер розглядають як жанр масової літератури, адже його характерними ознаками є напружені ситуації, динамічний розвитку сюжету, відсутність описів та відступів, боротьба зі злом, що представлені у вигляді широкого діапазону – від фантастичних істот до банальних злочинців [7].

Літературознавча енциклопедія подає таке визначення: «Трилер – жанр кіно та літератури, в яких специфічні засоби повинні викликати у глядачів або читачів почуття співпереживання, пов'язане з емоціями тривожного очікування, невизначеності, хвилювання чи страху» [12, с. 499]. В основу терміну «трилер» лягло англійське слово “thrill”, що означає «тремтіння», або «нервово збудження». Виходить, що головна задача трилеру – викликати шквал емоцій у читача [14].

Тематично трилер поділяють на такі піджанри: авіаційні трилери; комедійні; еко-трилери; шпигунські трилери; трилери-дослідження; юридичні трилери; медичні; політичні; трилери про наймаців; містичні трилери; релігійні; психологічні трилери; технотрилер [8].

Проте технотрилер є досить великою категорією і заслуговує повного статусу окремого жанру. Твори цього жанру перетинаються з науковою фантастикою, в них передові технології завжди грають ключову роль в передумовах і вирішенні конфліктів. Вони зосереджені навколо кібервійни, високотехнологічного шпигунства, хакерів, штучного інтелекту тощо. Теми технотрилерів часто пов'язані з новими технологіями, а також із загрозою, яка нависла від них,

якщо вони раптом потраплять в чужі руки. Технотрилери поєднують у собі науку й технології з напруженими та відчайдушними захопленнями контролю в нашому все більш децентралізованому цифровому світі [14].

Українська література XXI століття намагається відобразити технологічний прогрес та сучасні соціокультурні тенденції. Саме жанр технотрилера розкриває ці проблеми, а тому починає набирати популярності в сучасній українській літературі. Він поєднує елементи наукової фантастики, технологічного прогресу та напруги, створюючи світ, який здатен захопити читача.

Технотрилер досліджує взаємодію людини з реально існуючими технологіями, а насамперед – фатальні помилки у цій взаємодії, що можуть призвести до техногенних катастроф. Цей жанр використовує теми наукової фантастики, воєнної повісті, пригодницького роману та специфічні засоби, притаманні трилерам, які повинні викликати у читачів тривожне очікування, тривогу, страх [11].

Основна риса технотрилера – акцент на передових технологіях та їх впливі на суспільство і людей. Автори цього жанру використовують широкий спектр науково-технічних концепцій, таких як штучний інтелект, кіберпростір, біотехнології та інші, щоб створити непередбачувані та феєричні сюжети. Ці технологічні аспекти відображають не лише можливості й ризики, пов'язані з їхнім використанням, і створюють атмосферу напруження та неспокою у тексті.

Технотрилери часто розглядають актуальні проблеми етики та моралі в сучасному технологічному світі. Вони порушують питання про кордони між людиною та машинами, приватність в інтернеті, моральність використання нових технологій, а також можливі наслідки їхнього зловживання.

До характерних рис цього жанру можемо додати наступні: користування науковими та документальними даними; динамічний та гострий сюжет; технологічні небезпеки; загадки, містичні події, таємниці; психологічні та емоційні конфлікти [10].

Прикладами українських технотрилерів виступають романи Максима Кідрука «Бот. Атакамська криза», «Твердиня», «Жорстоке небо». Ці романи поєднують наукові дослідження, технологічні новинки та захопливі сюжети, що стимулюють читачів міркувати про майбутнє.

Макс Кідрук – відомий український письменник, який вважається одним з основоположників жанру технотрилера в Україні. Його творчість часто описують як захопливе поєднання наукової фантастики, трилера та пригодницької літератури. Особливість Кідрука полягає у тому, що він вміло використовує наукові дослідження і технологічні новинки, щоб створити напружені сюжети, що пов'язані з актуальними темами сучасності.

Кідрук детально досліджує факти, за допомогою яких створює правдоподібні та захопливі наративи. В його книгах часто описуються складні описи природних явищ, наукові експерименти та технологічні інновації, що збільшують відчуття реальності. До того ж Макс Кідрук активно використовує свій особистий досвід мандрівника, що додає автентичності його описам різних куточків світу і збагачує культурний контекст його історій. Це допомагає читачеві краще зануритися в атмосферу книги і відчути себе частиною пригоди.

У 2012 році в українській літературі з'явився перший трилер «Бот. Атакамська книга» Макса Кідрука. На момент видання книга займала 16-ту позицію за рейтингом мережі книгарень «Є», проте вже за 2 тижні після початку продажів їй вдалося піднятися на 2-ге місце. Гостросюжетний технотрилер поєднав у собі сучасні технології, психологію та «екшн». Хоча події й вигадані, але природа, місця, техніка, зброя, фізіологічні особливості живих організмів повністю реальні [3]. У своїй післямові автор зазначає: «Не пам'ятаю точно, коли зародився задум цього роману. Остаточно ідея написати «Бот» викристалізувалася взимку 2010–2011 рр., більшу частину якої я провів у Сахарі» [2, с. 522]. На думку автора, технотрилер – це реальність найближчого майбутнього [3].

Важливим аспектом цього технотрилеру є іншомовна лексика, яка додає літературному твору реалістичності та автентичності. Вона допомогла автору створити атмосферу майбутнього, науково-технічного середовища. Терміни зі сфери науки, технологій та інформаційних технологій допомагають занурити читача у світ передових досягнень. Наприклад, терміни «штучний інтелект», «кібернетика» чи «віртуальна реальність» точно передають сенс новаторських технологій, що використовуються у вигаданих уявних світах.

Ішомовна лексика – це слова з інших мов, які не повністю засвоєні мовою, що їх запозичила, сприймаються як чужорідні й зберігають ознаки свого походження. Це виявляється у їхній формі, та семантиці [13].

С.М. Мельник вважає, що іншомовні слова в сучасній художній літературі є «засобом стилізації, створення своєрідного «мовного колориту», інфільтрації іншомовної культури та мови в українську дійсність» [6, с. 187]. Вони допомагають авторам яскравіше, по-сучасному донести до читача певну інформацію.

Лінгвісти, мовознавці досліджують мовну природу іншомовної лексики, етапи її входження у мову, шляхи запозичень, функціонування, рівень адаптації, лексичний склад сучасної української літературної мови, та пропонують різноманітну тематику слів іншомовного походження [1].

Наприклад, Г. Кьорян поділяє іншомовну лексику на такі групи: лексика народного побуту, слова, що позначають природні явища, рельєф, рослинний та тваринний світ та лексеми професіоналізми [4].

О. Лисенко запропонувала свою класифікацію іншомовної лексики: хімія, фізика, математика, машинобудування, металургія, поліграфія, будівництво, медицина, сільське господарство, столярство, гірничя, морська, військова, текстильна справа, спорт [5].

О. Степанюк подає більш розширену класифікацію, в якій зосереджує свою увагу на такі лексико-семантичні групи слів іншомовного походження: лексика, пов'язана з суспільно-державним ладом; назви осіб; побутова лексика; назви ігор, фігур; спортивна лексика; літературно-мистецька лексика; назви понять, пов'язаних із наукою та освітою; назви будівель, споруд, приміщень та їх частин; назви установ, підприємств, закладів; назви засобів пересування; назви шляхів сполучень; назви, пов'язані з військовою справою; назви числових понять; назви мір; форми звертання; релігійна лексика; абстрактна лексика; лексика, що характеризує

почуття, стан, поведінку людини; різне (слова, які не можна віднести до зазначених вище тематичних груп) [9].

Варто зазначити, що іншомовна лексика технотрилеру «Бот. Атакамська криза» зокрема використовується для характеристики героїв та їх соціокультурного середовища. Спеціалізовані терміни й мовленнєві особливості дозволяють підкреслити професійну експертизу персонажів, їхню належність до певних соціальних груп або культурних середовищ. Наприклад, такі терміни як «хакер» або «програміст» можуть допомогти відтворити образ головного героя технотрилера як компетентного у сфері інформаційних технологій. Крім того, іншомовні елементи мають інтригуючу функцію, змушують читача зацікавитися тим, що відбувається в сюжеті. Незнайомі терміни чи фрази створюють ефект таємничості та загадковості, що стимулює бажання продовжувати читати, щоб розкрити їхнє значення та вплив на події.

Аналізуючи різноманітні класифікації слів іншомовного походження, можемо виокремити такі лексико-семантичні групи, що функціонують у технотрилері Макса Кідрука «Бот. Атакамська криза»:

1. Назви осіб: *аміго, сеньйорита, сеньйор, піжон, америкос, бразилійка, хедхантер, фелла, мафіозі, джентльмен, програміст, вундеркінд, психіатр, конвоїр, фізіолог, лікар-дантист*: *Поговори із цим **піжоном**. Він мені нічого не пояснює* [2, с. 42]. *Америкос накивав п'ятами? Не може бути* [2, с. 74]. *Власне, Джеймі Макака й був **мафіозі**. Певна річ, за скромними північночильськими мірками* [2, с. 201].
2. Назви будівель і закладів, частин будівель і прибудов: *лабораторія, кафетерія, супермаркет, корпус, кабінет*: *Ральф привів Тимура до «EN-3», до **кафетерію**, з якого почалася екскурсія* [2, с. 159].
3. Назви транспортних засобів і їхніх частин: *«тойота», джип, «фольксваген», бампер, радіатор, ескалатор, «Тойота Тундра», «Туарег», кроссовер, мотоцикл, пікап, «Шевроле», «Ямаха»*: *Через сорок хвилин «**Тойота**» проминула сонне містечко Бакедано, і Тимур задрімав...* [1, с. 73]. *Завдяки таким змінам елегантний **джип** від «**Фольксваген**» став схожим на щось середнє між...* [2, с. 78].
4. Назви шляхів сполучень: *траса, шосе*.
5. Термінологія засобів масової комунікації та інформаційних зв'язків: *бот, логін, акаунт, лептоп, файл, інтерфейс, вай-фай, інтернет, тач-пад*: *Зарядний пристрій від **лептопа** лежав у сумці, яку Тимур здав у багаж ще в Києві* [2, с. 69]. *Тимур повів пальцем по **тач-паду**, збираючись відкрити й прочитати лист* [2, с. 66].
6. Медична термінологія: *інфаркт, лихоманка, ін'єкція, дегідратація*: *«З огляду на все він помер від **дегідратації** (цілковитого зневоднення)»* [2, с. 284].
7. Назви продукції нехарчового вжитку: *наркотики, марихуана, кокаїн*: *Потаємною слабкістю Текіто була **марихуана*** [2, с. 17].
8. Військова лексика: *«Раптор», «Ремінгтон», «Мінітан», «Матнум», ноктовізор, протигаз, револьвер, авіаносець*: *«**Раптори**» навчені діяти роєм: вони можуть спільно вражати ціль, прикривати один одного майже без втручання з боку пілотів тощо* [2, с. 114]. *Повз*

Тимура сірими тінями промчали, притискаючи «Ремінгтони» до грудей, двоє африканців [2, с. 117]. «Мінігани» роблять по 840 та 973 постріли відповідно, проте жодна куля не чіпає ботів [2, с. 180].

9. Назви комп'ютерної техніки та технології; назви офісної техніки та канцелярського приладдя: *медіа-плеєр, камера, компілятор, рація, програма-антидот, монітор, екран.*
10. Назви електротехніки: *генератор, радіостанція, рефрежиратор, прожектори.*
11. Лексика, пов'язана з економікою, банківською справою та фінансами: *інвестиції, долар: «П'ятеро загинуло, ціле селище зникло бозна-куди, а ви теревените про якісь інвестиції»* [2, с. 264].
12. Наукова термінологія: *фрактал: «Нерідко можна почути, що **фрактали** – це найгарніший вияв хаосу»* [2, с. 369].
13. Форми звертання та вигуків: *о'кей.*
14. Іншомовні терміни: *Математичний опис більшості фізичних систем реалізується на основі **ітерації** простих формул...* [2, с. 137].

Технотрилер, як новий жанр, відкриває перед українськими письменниками широкі можливості для висвітлення сучасних технологічних та суспільних реалій. Варто зазначити, що він також може сприяти зближенню читачів із різних суспільних груп та культурних середовищ. Макс Кідрук, видатний представник українського технотрилера, відіграв значну роль у формуванні та популяризації цього жанру в українській літературі. Його роман «Бот. Атакамська криза» відзначається унікальним поєднанням сучасних технологій, наукових досліджень та напруженого сюжету, що є характерною рисою технотрилера. Кідрук вдало використовує іншомовну лексику, зокрема англійські слова та терміни, що додає автентичності та реалістичності оповіді, враховуючи технологічний контекст сюжету.

Іншомовна лексика в сучасному художньому тексті є засобом стилізації, створення своєрідного мовного колориту, що дає змогу авторам яскравіше і влучніше донести до читача інформацію. Технотрилер М. Кідрука «Бот. Атакамська криза» – багате джерело для аналізу іншомовної лексики, яка безпосередньо пов'язана з новітніми технологіями. Дослідження такої лексики у технотрилері розширює наше уявлення про мовні можливості та виклики, з якими стикаються автори та перекладачі при роботі з міжнародними та технологічно зорієнтованими текстами.

Список використаних джерел

1. Гудима Н. Лексико-семантичні групи слів іншомовного походження (на матеріалі української постмодерністської прози) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1127/pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Кідрук М. Бот. Атакамська криза: / Макс Кідрук. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023.– 544 с.

3. Кідрук М. Технотрилер – реальність найближчого майбутнього [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://comiccon.kiev.ua/maks-kidruk-tehnotriler-real-nist-pajblizhchogo-majbutnogo/>.
4. Кьорян Г.В. Романізми в українських говорах Хустищини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г.В. Кьорян. – К., 2001. – 20с.
5. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській нвуковотехнічній термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Лисенко. – Х., 1999. – 21с.
6. Мельник С.М. Іншомовна лексика як джерело лексичних інновацій у художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть. Лінгвістика. зб. наук. праць. Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. № 2 (20). С. 186–193.
7. Охріменко А.С. Трилер як тип тексту: теоретичний аспект // Мова і культура. – 2011. – С. 394–400.
8. Панасовська А. Лінгвостилістичні особливості жанру трилер та їх особливості при перекладі: гендерний аспект (на матеріалі романів тесс геррітсен «хірург» та томаса гарріса «сходження ганнібала») [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/46998/1/Панасовська_дипломна_робота.pdf.
9. Радецька А. Зінько О. Технотрилер у сучасній українській літературі [Електронний ресурс] – Режим доступу: [file:///C:/Users/HP/Downloads/9021-31916-1-PB%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/HP/Downloads/9021-31916-1-PB%20(4).pdf).
10. Степанюк О.В. Стилiстичнi функцiї запозичень у поетичнiй творчостi Л. Костенко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.В. Степанюк. – К., 1997. – 20с.
11. Технотрилер [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Технотрилер>.
12. Трилер // Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 2. 499 с.
13. Українська мова. Енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [http://litopys.org.ua/ukrmova/um192.htm#:~: text=](http://litopys.org.ua/ukrmova/um192.htm#:~:text=)
14. Konisberg I. The complete film dictionary. New York: New American Library. 1987. URL: <https://archive.org/details/completefilmdict00koni/page/364/mode/2up?q=thriller>.

Аліна Оніщенко

ЧАТ GPT ЯК ІНСТРУМЕНТ ФАКТЧЕКІНГУ: ОЦІНКА КРИТЕРІЇВ ЯКОСТІ ЗНАНЬ

У статті проаналізовано критерії істинності та верифікації медіатекстів за допомогою чату GPT, що використовується як допоміжний інструмент. Як перспективний елемент сучасного фактчекінгу, чат GPT наразі не здатний замінити традиційні методи протидії дезінформації. З'ясовано, що чат здатен

успішно розпізнавати окремі викривлення інформації та маніпулятивні повідомлення, але наразі алгоритм ще не може забезпечити глибокий та точний аналіз – це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення технологій фактчекінгу та проведення експериментів. При цьому, загальний результат опитування підтверджує, що більшість опитаних українців обізнані й занепокоєні через вплив дезінформації на сучасний світ (75%), незалежно від соціальних характеристик, таких, як вік або рівень освіти.

Ключові слова: *теорія істини; фактчекінг; інфомедійні тексти; медійна грамотність; чат GPT.*

Значення інформації як ресурсу в умовах постіндустріального суспільства значно зросло, що зумовило широкий попит та доступ до її різноманітності. Сучасна економічна основа все більше базується на інформації та знаннях, а брак цього стратегічного ресурсу призводить до значних втрат у всіх галузях. Проте, легкість доступу та швидкість розповсюдження унеможливають контроль над небажаною інформацією та дезінформація стає надзвичайно актуальною проблемою, яка потребує сучасних підходів і методів вирішення, які б відповідали викликам та вимогам реальності.

Одним із таких нових підходів є спроба використання чату GPT, який ще з моменту свого створення довів що є універсальним помічником. З огляду на це, вивчення можливостей та особливостей штучного інтелекту потенційно відкриває нові можливості протидії дезінформації. **Актуальність** роботи визначило значення нашого дослідження для розвитку сучасних засобів перевірки інформації та підвищення рівня медійної грамотності суспільства. **Основною метою** роботи в аналіз критеріїв істинності та верифікації медіатекстів за допомогою чату GPT як допоміжного інструмента. **Об'єктом** статті постала інформація в контексті новітніх технологій, а предметом – можливості чату GPT в контексті фактчекінгу. Матеріалом дослідження послугував текст, що складався з двох речень, поширений в соціальній мережі Telegram, що і виявилася джерельною базою.

Досліджуючи термін «інформація», неможливо оминати революційні дослідження поняття з точки розу різних дисциплін, так як «інформація» стала ключовим, міждисциплінарним феноменом – для сучасного суспільства вона є невід'ємної складовою, що впливає на всі сфери життя людини.

Наразі наукових визначень поняття існує безліч, і сформулювати одне універсальне означення не є можливим, та варто зазначити, що вперше термін було введено та окреслено математиком Клодом Шенноном у статті «Математична теорія комунікації» у 40-х роках XX ст. За його визначеннями, інформація – сукупність різних видів повідомлень; інформація – комунікація і зв'язок, в процесі яких встановлюється неясність [2, с. 25]. Універсальність підходу дозволяє використати потенціал поняття задля розвитку суспільства та науки, а дослідження аспектів по-

няття «інформація» відображає різнобічність його розуміння, що відкриває широкі можливості для вивчення, використання та розвитку в різних галузях знань.

Зі становленням інформаційного суспільства формується інформаційно-комунікаційний простір. Активне поширення інформаційно-комунікаційних і комп'ютерних технологій та їх вплив на суспільство стало однією з проблем міждисциплінарних досліджень, оскільки є безпосередньо пов'язаними з майбутнім людства. В цьому контексті, Інтернет є вагомим джерелом інформації, до якого люди по всьому світу мають доступ. Хоча це означає, що нам відкрито вільний доступ до різноманіття джерел, це також значить, що опублікована інформація не завжди є надійною чи точною, оскільки її міг написати будь-хто.

Одним із найсерйозніших явищ є розповсюдження дезінформації в Інтернеті. Процесом дезінформації називають поширення свідомо неправдивої, в певний спосіб викривленої інформації, задля введення в оману суспільства, конкурентів, політичних опонентів і т.д. Дезінформацією також називається процес поширення провокаційних хибних повідомлень через ЗМІ та інші джерела з метою впливу на громадськість [1]. За масштабністю проблематики та можливих наслідків дезінформація як явище перетнуло межу інформаційної безпеки та є частиною саме соціальної безпеки.

Під час пошуку ресурсів для оцінки інформаційних джерел на виявлення можливих фейків людина може натрапити на певні інформаційні матеріали, які будуть добре вписуватися у її світоустрій. Проте відповідальність за оцінювання точності та достовірності інформаційних джерел завжди лежить безпосередньо на споживачі. Однак в цьому питанні людська здатність пізнавати виявляється недосконалою у вирішенні задач складніших, ніж отримання та накопичення нових знань або прийняття раціональних рішень – обставини сучасності потребують постійної перевірки інформації [5].

Для того, щоб інформація дійсно правильно функціонувала в будь-якій системі, існують певні прийоми для перевірки істинності, що допоможуть оцінити її якість та істинність та мінімізувати шанси стати жертвою впливу дезінформації. Одним з найголовніший показників є підпорядкованість інформації законам логіки. Істинна інформація має бути осмисленою, відповідати доведеним фактам та не порушувати наших особистих уявлень про те, що могло би мати місце в дійсності. Крім того, щоб вважатися істинною, інформація повинна відповідати певним властивостям, з яких можна виділити: достовірність, повноту та новизну.

Достовірність – властивість інформації, яка визначає ступінь об'єктивного, точного відображення подій та фактів. Повнота інформації визначає її достатність для цілкового розуміння контексту. Новизна інформації як властивість висвітлює значущість, доречність та те, чого раніше не існувало в нашій системі – інформація, що вже відома суб'єкту (тобто тотожна тій, що вже відома пам'яті) не вважається новою [5]. Таким чином, розрізнення достовірної інформації від недостовірної є надзвичайно актуальною та майже необхідною навичкою, яку можна та потрібно розвивати в умовах сучасності.

Матеріалом для проведення експерименту, що складався з двох частин, став відомий текст-розсилка: «У США автор книги про сімейну гармонію *«Як зберегти шлюб»* застрелив

свою дружину та виклав у Facebook фотографію трупа. Дейл Карнегі помер у повній самоті, Бенджаміна Спока його власні сини хотіли влаштувати в будинок для людей похилого віку, Марія Монтессорі віддала свого сина в прийомну сім'ю, відчуючи, що її призначення на цій землі – присвятити себе чужим дітям, а корейська письменниця, автор бестселерів «Як бути щасливим» повісилася від депресії. Це все, що вам треба знати про різноманітні тренінги особистісного зростання, езотеричних гуру, коучів, бізнес-тренерів та ін.».

Для того, щоб мати змогу об'єктивно оцінити результати експериментів, перед проведенням було проаналізовано текст матеріалу та твердження, що в ньому містяться. Подібні повідомлення створюються з метою викликати емоційну реакцію і мають маніпулятивний характер – в нашому випадку, кожне твердження було певним чином викривлено та потребувало додаткових перевірки та контексту. Людина, база знань якої не містить детальної інформації про цих особистостей та їх діяльність, може не мати об'єктивних підстав не повірити вмісту повідомлення, якщо вона випадково натрапить на такий матеріал.

Однією з частин нашого дослідження став експеримент з чатом GPT. ChatGPT – це складний чат-бот, який здатний розуміти й інтерпретувати запити користувачів та генерувати відповіді природною людською мовою. Чат є моделлю глибокого навчання, які можуть генерувати високоякісний текст, зображення та інший вміст на основі даних, на яких їх навчали [6]. Технологія має потенціал для значного скорочення часу, необхідного для виконання дослідницьких завдань та навичок, та може зробити авторів традиційних досліджень застарілими.

З моменту створення, чат GPT показав себе як універсальний помічник [4]. Потенційно, технології подібні чату, що не вразливі до маніпулятивних впливів так, як до них вразливі люди, можуть ефективно використовуватися для верифікації матеріалів, що є надзвичайно актуальним в наш час. На підставі цього, постає питання: чи може чат GPT бути корисним та дієвим інструментом перевірки та протидії подібних маніпулятивних медіатекстів?

Чату було надано інструкцію та матеріал, який він мав проаналізувати та оцінити на вміст дезінформації. Дотримуючись принципів написання промптів (певна команда або запитання, надане чату GPT для отримання релевантної відповіді), було створено спеціальні запити для оцінки чату як інструменту – оцінка ефективності чату як інструменту верифікації проводилася з оперттям на власний аналіз матеріалу.

Аналізуючи відповіді, чат частково зміг визначити викривленість інформації в твердженнях: під час оцінки, він зміг вірно ідентифікувати деякі неточні моменти в матеріалі. Інакше кажучи, чат вибірково вловив деякі викривлення в своїй оцінці, але алгоритм все одно не зміг забезпечити точний та повний аналіз, що вже дещо зменшує якість чату як самостійного інструменту. Відповідь чату заохочує перевірити матеріал самостійно та використовувати більш критичний підхід, що є корисною порадою від інструменту, але водночас підкреслює що потенційно самостійного аналізу недостатньо.

Кращі результати чат показує саме при виявленні маніпулятивних елементів: чат вдало охарактеризував матеріал як маніпулятивний та загрозливий й навіть надати контекст для критичного осмислення отриманої інформації. Чат підкреслив значення ретельності та обережності

при сприйнятті сформованих в такий спосіб медіатекстів, що є важливим аспектом аналізу інформації. Загалом, на основі отриманих результатів можна зробити висновок, що чат дійсно може розпізнавати певні викривлення інформації та маніпулятивний характер повідомлень, але алгоритму бракує повноцінної здатності до повного та точного аналізу; це підкреслює необхідність подальшого вдосконалення інструменту та проведення експериментів.

Другим методом дослідження стало опитування, що було спрямоване на виявлення рівня сформованості медіаграмотності опитуваних. Тема дезінформації набула особливої актуальності в контексті сучасності українців – сьогодні фейки є неминучою, зростаючою тенденцією, що становить серйозну загрозу. Шляхом анкетування, було опитано 48 українців. Опитування проводилося з особами різних вікових категорій та з різними рівнями освіти. Запитання, що були поставлені, націлені саме на суб'єктивну оцінку респондентом своєї здатності аналізувати та сприймати інформацію.

Загальна тенденція опитування підтверджує самооцінку респондентів про свою здатність критично оцінювати інформацію: переважна більшість опитаних українців обізнані та занепокоєні впливом дезінформації на сучасний світ (75%), незалежно від соціальних категорій, таких як вік чи освіта. Важливим аспектом опитування також виявилось те, що респонденти досить добре виявили наявність дезінформації в матеріалі та показали упереджене ставлення (рис. 1), але при цьому опитувані мали гірші результати саме в верифікації правдивих деталей в медіатексті.

Які Ваші підстави не довіряти інформації в матеріалі?

Рис. 1. Результати опитування щодо оцінки матеріалу респондентами.

Чи вважаєте Ви, що отриманої інформації достатньо, щоб ставити під сумнів діяльність цих особистостей?

Рис. 2. Результати оцінки матеріалу респондентами.

Загалом, тенденція опитування підтверджує важливість значення критичного мислення та обізнаності людей щодо основних критеріїв оцінки інформації. Це свідчить про важливість посилення уваги до розвитку медійної грамотності, зокрема навичок критичного аналізу та оцінки інформації серед громадян усіх вікових та освітніх груп задля зниження вразливості до впливу дезінформації. Опитувані, незалежно від соціальних категорій, досить добре показали вміння оцінювати провокативні матеріали, в тому числі на наявність викривленої інформації. Результати опитування підтверджують необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми дезінформації, який включає освітні, соціальні та технологічні заходи задля пониження вразливості суспільства до загроз дезінформації.

Натепер можна стверджувати, що фактчекінг в умовах сучасності є надзвичайно корисною навичкою, яку можна та варто розвивати, оскільки це є ключовою стратегією протидії дезінформації. Підвищення рівня загальної медійної грамотності та навичок критичного мислення для суспільства є невід’ємним в умовах розвиненого інформаційно-комунікаційного простору, незважаючи на доволі позитивні результати нашого дослідження.

Чат GPT є альтернативною складовою сучасних форм фактчекінгу, але поки що не може виступати повноцінним інструментом протидії, адже не може повністю замінити людський фактор, та властивості штучного інтелекту роблять його стійким до маніпуляцій компонентом в сучасній системі фактчекінгу. Знаючи про ці особливості та враховуючи їх, можна зробити висновок, що чат GPT є радше ефективним, але допоміжним інструментом.

Список використаної літератури

1. Павленко Т.А. Дезінформація: поняття, ознаки, перспективи протидії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. No. 7. Р. 337–339. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/80> (дата звернення: 01.05.2024).
2. Слінько Т.М. Сучасні означення інформації. *Право.UA: наук.-практич. журн*. 2016. Т. 2. С. 23–29.
3. Шкурат А.С. Інформація крізь призму теорії інформації та мовознавства. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. 2008. Т. 70, № 57. С. 103–107.
4. Lund B. D., Wang T. Chatting about ChatGPT: how may AI and GPT impact academia and libraries? *Library Hi Tech News*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1108/lhtn-01-2023-0009> (дата звернення: 01.05.2024).
5. Sperber D., Mercier H. The enigma of reason. Harvard University Press, 2019. 408 p.
6. Zong M., Krishnamachari B. A survey on GPT-3. 2022. P. 1–11. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2212.00857> (дата звернення: 01.05.2024).

СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ІМПЛІЦИТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ВПЛИВОВОГО ІНСТРУМЕНТУ НОВИХ МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ ПОПУЛЯРНОГО ПОДКАСТУ)

Дослідження присвячено аналізу використання імпліцитної інформації як засобу мовленнєвого впливу на матеріалі подкасту «Леся Українка – генійка і кокетка, а не велика нещасна хвора» з ютуб-каналу «Шева, Леся і Франко». З'ясовано, як імпліцитність впливає на адресата, використовуючи різноманітні мовні ресурси. Результати опитування дозволяють дійти висновку, що радянські міфи поступово зникають зі свідомості українців щодо української літератури. Зокрема, постать Лесі Українки сприймається переважною більшістю як генійка і кокетка, а не велика нещасна хвора.

Ключові слова: імпліцитна інформація; блогосфера; Леся Українка; подкаст; українська література.

Експерти з маркетингу постійно шукали найкоротший шлях до свідомості клієнтів під час створення ютуб-блогу. Залежно від поставленої мети комунікації можна використовувати широкий спектр стратегій впливу. Кожна з них має досить складну структуру і потребує особливої уваги. Саме тому в нашій роботі більш детально розглянуто один із засобів, який може вплинути на свідомість потенційних споживачів, а саме на імпліцитну інформацію в семантичній структурі повідомлень (блогів). Отже, стаття присвячена аналізу використання імпліцитної інформації як засобу мовленнєвого впливу в нових медіа.

Метою дослідження було з'ясування того, наскільки ефективно використовується імпліцитна інформація у текстах подкасту «Леся Українка – генійка і кокетка, а не велика нещасна хвора» з ютуб-каналу «Шева, Леся і Франко», і в якому вигляді її необхідно подавати. Об'єктом постала семантична структура висловлювань, що виокремлено з тексту досліджуваного блога. Предмет – інтерпретативний аналіз імпліцитної інформації, її впливового потенціалу. Матеріалом дослідження послуговувала блогосфера з подкастами, які стали важливими складовими сучасної медіа-культури, сприяючи свободному обміну думками та зміцненню соціокультурного простору. Через блогосферу виражаються унікальний стиль і культура, які виникли з роками існування в мережі. Фактичним матеріалом послуговували висловлювання, які були вилучені з подкасту під назвою «Леся Українка – генійка і кокетка, а не велика нещасна хвора» з ютуб-каналу «Шева, Леся і Франко».

Існує два способи передачі інформації під час спілкування: експліцитний (чітко виражене повідомлення, яке комунікант сприймає з оперттям на значення та зміст мовної одиниці) та імпліцитний (свідомо чи несвідомо прихована інформація, яка здатна досягати очікуваних чи

несподіваних, позитивних чи негативних результатів, завдяки маніпулятивному впливу мовних ресурсів на адресата) [5, с. 273].

Дж. Р. Серль зазначав, що «часто у живому мовленні існує прірва між тим, що речення означає буквально як елемент природної мови, і тим, що мовознавець має на увазі, промовляючи речення в певному контексті» [2, с. 23].

Імпліцитна інформація, через свій «прихований» характер повідомлення, безумовно, є найефективнішим засобом впливу на аудиторію, оскільки для адресата та інформація, яку він самостійно інтерпретує з тексту, не підлягає спростуванню.

Зауважимо, що існування широкого кола трактувань поняття імпліцитності говорить про те, як багато аспектів цього явища досліджені не повністю, а широкий спектр методів аналізу свідчить про відсутність єдиної концепції імпліцитності. В. Г. Багдасарян стверджує, що він одним з перших звернув увагу на проблему імпліцитності: «...імпліцитне існує так само реально, як і експліцитне, але існує не на поверхні, а в глибині мови, як нижній, прихований шар змісту. Імпліцитне, таким чином, є опосередкована (експліцитним та іншими факторами) форма вираження думки мовою, воно є дещо несамостійне, залежне, похідне» [цит. за 4, с. 29].

Нещодавно в Україні популяризувався нова форма введення блогу, а саме подкаст. Подкаст – це серія аудіофайлів, об'єднаних певною ідеєю та розповсюджених через Інтернет. Це ток-шоу, що нагадують радіопередачі, лекції, дебати, інтерв'ю чи просто бесіди. Якщо наявний відеоформат, то він відіграє другорядну роль і зовсім не є обов'язковим для розуміння основного змісту. Подкастер або подкастерка – це автор/ка подкасту [9].

Розвиток українських подкастів має недовгу історію, але зараз вони активно набирають популярність, особливо після 2022 року, коли українці почали активніше сепаруватися від ворожого медіасвіту, з жагою пізнаючи своє українське, і дедалі розвивати власне середовище. Аудіопрограма є яскравим прикладом тенденції до заохочення українського середовища до культурного контенту та підвищення загальноосвітньої компетенції і обізнаності.

Зазначимо, що ютуб-канал з подкастами *«Шева, Леся і Франко»* існує ще з 2016 року, проте сама серія підкастів була розпочата лише рік тому. Канал був заснований подружжям «не літературознавців» Дариною Романською і Андрієм Богдановичем, де вони говорять про українських класиків з метою «розбронзувати» їх, зменшивши прірву між звичайною людиною і неосяжними «пам'ятниками» української літератури. Канал налічує 16 випусків тривалістю 35–50 хвилин, аудиторію в 16,1 тис. підписників і сумарно 345 019 тис. переглядів.

Основна ідея подкасту полягає в пропаганді класиків української літератури. Трансляція ідей здійснюється, зазвичай, двома засобами – експліцитно та імпліцитно. Втім, припускаємо, що тут є наявним результат пропаганди, на який ми надаватимемо власні контрпропагандистські смисли. Адже в тексті неодноразово зазначається про присутність образи у зв'язку з радянською несправедливістю, викривленою оцінкою і гнобленням української культури в цілому, й літератури, зокрема.

Необхідно підкреслити, що автори подкасту висувають основну ідею про те, що *«Леся Українка таки українська «Шекспіриня», талант з великої літери і закликають всіх обнулити*

своє враження щодо письменниці станом на зараз і наново поглянути на неї свіжим оком». Блогери наводять аргументи і факти, які, на їх погляд, могли б довести їх судження і змінити стереотипні думки аудиторії, які виникали під впливом радянського суспільства.

Зауважимо, що акцент робиться на експліцитній інформації – радянські міфи щодо української літератури треба спростовувати, вони дають хибне уявлення про наших великих класиків. Наведемо декілька прикладів висловлювань, де це стверджується експліцитно й/або які імплікатури виводяться:

1. *«Якою насправді була Леся»* наявна пресупозиція: ‘люди не знають, яка справжня Леся Українка; та інформація, що в них наявна, є недостовірною й хибною’.
2. *«Напічкана советськими міфами»* – *міф – щось вигадане, неіснуюче, фантастичне [10]. Імплікатурою є ‘наявність хибних уявлень про українську літературу, нав’язану радянським суспільством.’
3. *«Я б хотіла, щоб всі знали, що Леся Українка це...»* містить імплікатуру, що ‘подкастерка пропагує той образ Лесі Українки, який би вона хотіла, щоб існував у свідомості людей; пропонує відмовитися від радянського міфу, отже створити новий’.
4. *«Чітко і ґрунтовно розказати вам, що не так із нашими уявленнями»* припускається пресупозиція: ‘з нашими уявленнями щось не так’.
5. *«Окрім співчуття у нас це більше нічого не викликає»*, де припускається наявність наступних пресупозицій: ‘у нас є співчуття’; ‘у нас мало б ще щось виникнути, але не виникає’.

Звернемо увагу, що імплікатурою назви подкасту є те, що мовець має на меті переконати адресата, який дотепер мав сумніви, чи є Леся Українка генійкою і кокеткою, що це є фактом; і спростувати базові знання з української літератури (які, можливо, наявні в них ще з минулого радянського навчання) в свідомості слухачів щодо Лесі, яка не є «величною нещасною хворою».

Для того, щоб дослідити, чи справді радянські міфи продовжують існувати у свідомості українців щодо української літератури і дають хибне уявлення про наших великих класиків, звернемося до вільного асоціативного експерименту. Вільний асоціативний експеримент є досить простим і водночас ефективним засобом досліджень у різних наукових сферах. Він дає «живий» матеріал для побудови асоціативних полів певних понять, реконструкції фрагментів мовної та концептуальної картин світу. Ціль цього експерименту – перевірити, з чим українці асоціюють постать Лесі Українки, проаналізувати фонові знання, ставлення інформантів стосовно письменниці.

Експеримент включав у себе проходження опитування інформантами (асоціації) та надання відповідей на запитання з вже наявними / власними варіантами вибору. Відбір інформантів: громадяни України віком до 25 років, які вже виховувалися в пострадянському суспільстві та віком більше 35 років, в яких, як ми і перевіримо, наявні стереотипи стосовно Лесі Українки, створенні за період радянського навчання.

Варто зазначити, що за віковою категорією і рівнем освіти всі інформанти були поділені відносно однаково (вік: до 25 років – 47,5%, від 35 років – 52,5%; освіта: вища – 52,5%, неза-

кінчена вища – 47,5%). Отже, більша частина опитуваних відповіла, що захоплюється постаттю Лесі Українки і їй подобається її творчість (72,5%). Важливим є те, що 47,5% вважають Лесю Українкою генійкою і кокеткою, і лише 27,5% – великою нещасною хворою.

Стосовно ставлення до Лесі Українки зараз і порівняно з інформацією, яка була надана респондентам під час навчання в школі, відповіді розділилися навпіл (так – 47,5%, ні – 52,5%). Більш ніж половина відповідачів ніколи не чули про серію подкастів «*Шева, Леся і Франко*» (55%); знали про канал – 25%, і чули, але не дивились – 20%. Також 75% респондентів взагалі не слухали подкаст під назвою «Леся Українка – генійка і кокетка, а не велика нещасна хвора». Втім, після наведення найголовніших, на нашу думку, висловлювань з подкасту переважна частина, а саме 57%, погодилась з ними, 23% не погодилась і 15% – частково. Суттєвим було запитання про ставлення до Лесі Українки після прочитання ключових тез із подкасту, і в результаті 56% опитуваних залишились при своїй думці, а 41% змінив власне ставлення стосовно письменниці і поетеси на краще.

На основі опитування було зроблено висновок про те, що радянські міфи поступово зникають зі свідомості українців щодо української літератури, бо незважаючи на вік, рівень освіти і фонові знання, які були надані половині опитуваних під час радянського навчання, переважна

більшість респондентів вважає Лесю Українку генійкою і кокеткою, а не великою нещасною хворою. Зрештою, у подкастерів на меті шляхетна і вкрай важлива справа – пропагування наших українських класиків і просування української літератури серед молоді.

Отже, мовна імплікація – це вербально не виражена інформація, що є важливим аспектом семантики та прагматики спілкування та невід’ємною частиною будь-якого висловлювання. Вплив імпліцитності на адресата здійснюється завдяки використанню різноманітних мовних ресурсів. Втім, не варто забувати про зони відповідальності мовця і отримувача, бо не завжди «вгадуванні» смисли адресата є тим, що хотів донести мовець, адже розуміння – це не усвідомлення сказаного/прочитаного, а лише інтерпретація змісту.

Список використаної літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
2. Безугла Л. Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі: дис. ...доктора філол. наук: 10.02.04 – германські мови / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2008. 570 с.
3. Добровольська М. Б. Поняття імпліцитності та імпліцитної оцінки в лінгвістиці. *Львівський філологічний часопис*. 2019. № 5. С. 55–59.
4. Імпліцитні засоби вираження категорії оцінки: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 30 березня-1 квітня 2016 р. Київ, 2016. 795 с.
5. Кріпак Ю. В. Непрямі тактики мовленнєвої агресії. *Science and education a new dimension. philology*. 2016. 28 трав. С. 23–26.
6. Кульженко В. А. «Лесья, Шева і Франко»: подкаст для тих, хто прогулював уроки літератури, але хоче знати, чому наші круті. *Детектор media*. URL: <https://ms.detector.media/tip-statti/post/31220/2023-02-18-lesya-sheva-i-franko-podkast-dlya-tykh-khto-progulyuvav-uroky-literatury-ale-khoche-znaty-chomu-nashi-kruti/> (дата звернення: 04.02.2024).
7. Мирошніченко М. І. Поняття пресупозиції в сучасній лінгвістиці. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. пр. Одеса, 2009. Вип. 8. С. 41–44.
8. Михайлова О. Ю. Блогосфера як інструмент соціокультурних трансформацій у сучасній Україні. *Наукові записки*. 2014. № 4–5. С. 131–140.
9. Мірошніченко І. Г. Пресупозиції та імплікатури як засоби стиснення тексту в українському мас-медійному дискурсі. *Вісник дніпропетровського університету*. 2015. № 21(2). С. 85–89.
10. Тлумачний словник української мови, орфографічний словник. URL: <https://slovnuk.ua/index.php> (дата звернення: 06.04.2024).
11. Романська Д. Лесья Українка – генійка і кокетка, а не велика нещасна хвора, 2022. *Шева, Лесья і Франко*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Y4rX9NYhHU&ab_channel=ДаринаРоманська (дата звернення: 09.11.2023).

СПЕЦИФІКА АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ: РЕСПОНДЕНТИ РІЗНИХ ВІКОВИХ І ФАХОВИХ ГРУП

У статті подано ґрунтовне дослідження асоціативного експерименту, зокрема його специфіки при проведенні серед респондентів різних вікових і фахових груп. Увагу акцентовано на формуванні слів-стимулів, а також на асоціаціях інформантів.

Ключові слова: асоціативний експеримент, вікові та фахові групи, психолінгвістичне дослідження, слова-стимули, реакції інформантів

Асоціативний експеримент є одним з найпоширеніших методів дослідження в психолінгвістиці. Він полягає в пред'явленні респондентам стимулів (слів, зображень, звуків) та фіксації їхніх реакцій у вигляді асоціацій. Цей метод дозволяє досліджувати різні аспекти мовної поведінки, такі як лексичний запас, семантичні зв'язки, категоризацію понять, образні уявлення та емоційні реакції.

Асоціативний експеримент входить у групу психологічних і психолінгвістичних методик дослідження мовленнєвої поведінки людини. Він пропагується в низці ґрунтовних розробок українських науковців (М. Л. Дружинець, Л. О. Калмикова, О. Ю. Карпенко, Т. Ю. Ковалевська, В. В. Левицький, О. О. Селіванова та інші).

Мета нашого дослідження – дослідити специфіку асоціативних аспектів і вплив віку та професії на результати асоціативного експерименту.

Об'єктом дослідження є асоціативний експеримент як метод психолінгвістичного дослідження. **Предметом** дослідження є асоціативна специфіка зібраних одиниць, тобто результати, отримані під час проведення асоціативного експерименту на тему «Подорожі» серед респондентів різних вікових і фахових груп.

Для проведення дослідження було обрано 3 фахові групи (працівники освітньої (8), культурної (8) та аграрної (7) сфер) та 3 вікові групи (молодь (8), дорослі (9) та люди похилого віку(6)). Всі респонденти – мешканці села Липецьке Подільської міської ради Подільського району Одеської області. У вільному асоціативному експерименті взяли участь 46 інформантів, з них 23 жінки та 23 чоловіка у віковій категорії від 16 до 45 років. У межах категорії 14–35 років узяли участь в опитуванні 8 осіб, у категорії 36–55 років – 9 осіб, у категорії 56–74 років – 6 осіб.

Асоціативний експеримент як дослідницький метод був запозичений з психології когнітивною лінгвістикою – наукою, яка вивчає мову як когнітивний механізм кодування та інтерпретування інформації, іншими словами, досліджує ментальні репрезентації світу у свідомості людини. У лінгвістику асоціативний експеримент було запозичено з асоціативної психології, що виникла наприкінці XIX століття. Основоположниками цього напрямку є Дж. Берклі, Д. Юм, Д. Гартлі, Т. Браун, Г. Спенсер. Застосування асоціативного експерименту у психології при-

писується американським психологам Х.Г. Кенту та А. Дж. Розанову. У психолінгвістику ж асоціативний експеримент було введено Дж. Дізом та Ч. Осгудом [3, с. 27].

Важливою особливістю асоціативного експерименту є його універсальність. Він може бути застосований до респондентів будь-якого віку, освіти, професії та етнічної приналежності. Це робить його цінним інструментом для порівняльного дослідження мовних особливостей різних груп населення. Асоціативний експеримент як дослідницька процедура дозволяє встановити асоціативні ряди та асоціативне поле на задані слова-стимули, визначити частотність асоціативних зв'язків, встановити їх види, показати їх розміщення за ступенем первинності чи вторинності, за відстанню, встановити зв'язок асоціативної пари, показати семантичний «подразник», який викликав ефект обманливого сподівання, дослідити рівень абстракції окремих асоціативних слів у площині окремого асоціативного поля та асоціативних рядів тощо.

Виділяють три види асоціативного експерименту залежно від наявності або відсутності різного виду обмежень:

1. Вільний асоціативний експеримент. Піддослідному не ставиться жодних обмежень на реакції – ні за часом, ні за формою та семантикою асоціатив. Ф. Гальтон був першим, хто провів цей експеримент.
2. Спрямований асоціативний експеримент. Піддослідному пропонується давати асоціації певного граматичного чи семантичного класу, наприклад, підібрати прикметник до іменника. Таким чином змінюється розумовий процес випробуваного під час пошуку слів.
3. Ланцюговий асоціативний експеримент передбачає кілька асоціативних реакцій на стимул через певний проміжок часу [5, с. 458].

Під час експерименту респонденту пропонується слово-стимул, на яке необхідно дати негайну відповідь іншим словом, яке спало на думку [5, с. 454].

У рамках нашого дослідження респондентам було запропоновано навести власні асоціації до 10 слів з теми «Подорож» («подорож», «туризм», «відпочинок», «відпустка», «країна», «місто», «природа», «готель», «культура», «екскурсія»).

Молодь: асоціює подорожі з новими місцями, екскурсіями, фотографіями, знайомствами та романтикою. У результаті їх опитування ми отримали 26 реакцій: *екскурсія (2 особи), пам'ятки (2), нові місця(3), фото(5), Instagram(6), друзі(4), розваги(3), знайомства(3), романтика(3), пригоди(3), пост* (у значенні публікації в соцмережах) *(4), драйв(1), релакс(4), море(3), намет(2), літак(4), музика (2), влог(3), контент (4), роумінг(3), коктейлі(2), сторис(4) вализи(5), гітара(1), прогулянка(2), сувеніри(2)*. Ці асоціації свідчать про прагнення молоді до нових вражень, спілкування та самопізнання.

Дорослий вік: асоціює подорожі з відпочинком, релаксом, сім'єю, плануванням і безпекою. Опитавши їх, можна виокремити 20 реакцій: *відпочинок(6), релакс(3), сім'я(6), планування(4), бюджет(6), комфорт(4), безпека(4), екскурсія(5), культура(4), знання(3), їжа(6), спогади(5), мова(4), дослідження(2), люди(8), традиції(6), історія(4), мистецтво(3), пейзажі(4), враження(3)*. Ці асоціації відображають потребу дорослих у відпочинку, сімейному єднанні та особистій безпеці.

Люди похилого віку: асоціюють подорожі зі спогадами, оздоровленням, знайомими місцями та комфортом. Словниковий запас, отриманий в результаті опитування, містить наступні слова (18 реакцій): *спогади(4), санаторій(5), оздоровлення(3), знайомі місця(3), комфорт(4), лікування(3), екскурсія(4), культура(2), історія(3), спокій(4), розмови(4), свіже повітря(4), фотоапарат(4), магнітики(2), круїз(1), автобус(4), потяг(3), листівка(3)*. Ці асоціації свідчать про прагнення людей похилого віку до ностальгії, самопіклування та комфорту.

Отже, цінності молоді ґрунтуються на прагненні до нових знайомств, дослідження світу та пошуку себе. Соціальні мережі, такі як Instagram, відіграють важливу роль у їхньому житті, адже вони дозволяють їм ділитися своїми враженнями з друзями та підписниками. Для дорослих подорожі – це спосіб відпочити, розслабитися, провести час з сім'єю та подбати про свою безпеку. Їхні цінності ґрунтуються на прагненні до комфорту, стабільності та сімейного благополуччя. Соціальні мережі використовуються ними менш активно, ніж молоддю, адже вони надають пріоритет реальному спілкуванню та особистим зустрічам. Люди похилого віку асоціюють подорожі з ностальгією, оздоровленням, комфортом та знайомими місцями. Їхні цінності ґрунтуються на прагненні до спокою, здоров'я та приємних спогадів. Соціальні мережі використовуються ними рідко, адже вони більше цінують реальне спілкування з близькими людьми.

Асоціації, які виникають у людей, також можуть залежати від їх особистих інтересів, досвіду подорожей та культурного походження:

- Молодь більш схильна до спонтанних подорожей, а дорослі та люди похилого віку – до ретельно спланованих.
- Молодь частіше подорожує з друзями, а дорослі та люди похилого віку – з сім'єю.
- Молодь більше цікавиться екстремальними видами туризму, а дорослі та люди похилого віку – культурним та оздоровчим.

Наступний крок нашого дослідження – опитування респондентів, що увійшли до різних фахових груп.

Освітняни мають асоціації, що відображають їхні професійні інтереси та прагнення до нових знань і досвіду. У результаті ми отримали таких 18 реакцій: *готель(5), переліт(4), віза(2), маршрут(5), екскурсія(6), пам'ятки(5), культура(4), мова(7), знання(4), враження(7), вдосконалення(2), відпустка(3), співпраця(4), практика(6), глобалізація(3), перспективи(5), міжкультурність(3), спілкування(5)*.

Культпрацівники демонструють асоціації, які свідчать про їхні прагнення до пригод, незалежності та нових вражень (17 реакцій): *рюкзак(4), намет(5), природа(6), гори(2), ліс(4), озеро(7), свобода(3), пригоди(6), досвід(5), емоції(7), творчість(6), натхнення(4), самопізнання(2), традиції(7), мистецтво(6), заходи(4), натхнення(2)*.

Агropідприємці продемонстрували такі результати опитування (18 реакцій): *ділова поїздка(5), конференція(2), зустріч(4), партнери(3), переговори(5), контракт(4), успіх(1), вигода(3), логістика(5), імпорту(6), ринок(4), досвід(6), збут(6), придбання техніки/насіння/добрив(7), відпустка(2), відпочинок (1), відкриття(3), саморозвиток(3)*. Ці асоціації відображають професійні цілі агropідприємців та їх прагнення до кар'єрного зростання.

Отже, асоціації, які виникають у людей при згадці про подорожі, також значно різняться залежно від їх професії.

Асоціації освітян свідчать про прагнення до організованості, планування та постійного саморозвитку. Крім того, вони, як правило, керуються строгими етичними принципами та моральними цінностями, що може впливати на їх вибір напрямків та стилю подорожей.

Культпрацівники відображають прагнення до активного відпочинку, нових вражень та пізнання світу. Варто зазначити, що результати опитування культпрацівників села Липецьке можуть бути дещо унікальними через специфіку їх місця проживання. Багата культурна спадщина села, включаючи «Райський сад», який називають «Новим Єрусалимом на Одещині» [1], та активна діяльність відділу культури та туризму міської ради сприяють тому, що подорожі для культпрацівників села Липецьке асоціюються з екскурсіями, знайомством з пам'ятками культури та можливістю поділитися знаннями з іншими.

Агropідприємці ж відображають прагматичний підхід до подорожей, адже вони розглядають їх як інструмент для розвитку бізнесу та досягнення кар'єрних цілей.

Врахувавши результати нашого соціопитування можна дійти висновків, що вік та професія значно впливають на асоціації, які виникають у людей при згадці про подорожі. Молодь прагне до нових вражень, спілкування, самопізнання, романтики. Дорослі – до відпочинку, релаксу, сімейного єднання, безпеки. Люди похилого віку – до ностальгії, самопіклування, комфорту. Освітяни прагнуть до організованості, планування, саморозвитку, знань. Представники культури – до активного відпочинку, нових вражень, пізнання світу. Агropідприємці, у свою чергу, прагматичні, орієнтовані на бізнес і кар'єру.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у проведенні глибинних інтерв'ю з респондентами, щоб краще зрозуміти їхні асоціації та у вивченні впливу особистих факторів (наприклад, особистість, стиль життя) на асоціації з подорожами.

Список використаної літератури

1. Гуцалюк С.Б. «Новий Єрусалим на Одещині або Рай під землею», Медіаресурс «Українська служба інформації», розділ «Блоги» від 01.03.2020.URL: <https://blogs.usionline.com/authors/%D0%93%D1%83%D1%86%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BA/851/> (дата звернення 4 05 2024).
2. Дружинець М. Л. Українське усне мовлення: психо- та соціофонетичний аспекти. Одеса, 2019. 580 с.
3. Молгамова Л. Асоціативний експеримент як емпіричний метод дослідження лінгвокогнітивних концептів. *Слобожанський науковий вісник. Філологічні науки: науковий журнал*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 2. С. 26–29.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с
5. Ткаченко Г.В. Асоціативний експеримент як засіб пізнання онімів в когнітивній ономастиці. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 3. С. 454–460.

СУГЕСТИВНІ МАРКЕРИ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ: АСОЦІАТИВНА СПЕЦИФІКА

У статті виокремлено потужні впливові маркери сучасної комерційної реклами, проведено асоціативний експеримент, у результаті якого виявлено особливості асоціювання таких лексем-стимулів та динаміку сприйняття константних сугестогенів, зумовлену російською агресією проти України.

Ключові слова: реклама, сугестія, вплив, асоціативний експеримент, психолінгвістика.

Актуальність роботи зумовлена її орієнтацією на вивчення сугестивних елементів мови, представлених у сучасній комерційній рекламі як надпотужному впливовому дискурсі. Сам феномен впливу як мовленнєвого, так і комерційного сьогодні привертає увагу багатьох дослідників (Й. Стернін, В. Різун, Н. Слухай, І. Сусов, Г. Франке, З. Харріс, І. Шкіцька), насамперед у просторі реклами (В. Зірка, Н. Кутуза, А. Ковалевська, Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, І. Морозова, О. Олексюк, О. Семенюк, Л. Славова Л. Хавкіна), що доводить необхідність якнайдетальнішого вивчення цього явища, насамперед на рівні мови, оскільки саме мовний складник є домінуючим у будь-яких впливових моделях. Дуже продуктивним вважають залучення до вивчення цього питання психолінгвістичних методів, зокрема асоціативного експерименту, який дає змогу виявити глибинні механізми сприйняття текстів (Н. Береснєва, Н. Болотнова, О. Горошко, О. Денисенко, О. Залевська, О. Карпенко, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, С. Мартінек). У процесі аналізу спиратимемося на ідеї таких напрямів, як нейролінгвістичне програмування (НЛП), сугестивна і психолінгвістика тощо. З огляду на це, **метою дослідження** є аналіз впливового наповнення сучасної комерційної реклами у проєкції на її психолінгвістичну сприйнятєву специфіку. Поставлена мета зумовила необхідність виконання таких конкретних **завдань**: схарактеризувати рекламу як активний жанр сучасного інформаційного простору; виокремити актуальні рекламні сугестогени, спираючись зокрема на нейролінгвістичну Мілтон-модель; провести асоціативний експеримент із виокремленими сугестогенами та схарактеризувати їхню специфіку. **Об'єктом дослідження** обрано слогани сучасної комерційної реклами (переважно фіксуємо телерекламу) з огляду на їхні впливові характеристики. **Предметом дослідження** виступає асоціативний фон зафіксованих сугестогенів. **Джерельною базою** стали близько 100 слоганів комерційної реклами, а **фактичним матеріалом** – 10 найпоширеніших сугестогенів. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що здійснений аналіз дає змогу виявити динаміку асоціювання (сприйняття), з'ясувати її особливості в сучасному інформаційному просторі. **Теоретична цінність** визначається можливістю використання результатів роботи у подальшому вивченні проблем мовленнєвого впливу, особливостей сприйняття інформаційних потоків, специфіки медіадискурсів. **Практичне значення** виявляється у можливості застосування отриманих результатів дослідження при читанні лекцій та проведенні практичних занять із

психолінгвістики, сугестивної і комунікативної лінгвістики, дискурсології, НЛП тощо. Загальна мета роботи зумовила необхідність залучення загальних та спеціальних методів дослідження, де серед загальних прислужилися описовий метод – для характеристики аналізованих явищ, метод спостереження – для відбору релевантних сугестивно маркованих рекламних слоганів, метод кількісних підрахунків – для виявлення динаміки аналізованих явищ, аналіз і синтез – для деталізації й узагальнення отриманих результатів. У межах спеціальних методів застосовано метод Мілтон-модельної ідентифікації – для опису впливового наповнення фактичного матеріалу, асоціативний експеримент – для виявлення асоціативного (сприйняттьєвого) фону рекламних сугестогенів та його динаміки, компонентний аналіз – для фіксації семантичних центрів сугестивності.

Попри повномасштабну агресію росії проти України в сучасному інформаційному просторі функціують не лише новинні блоки, а й реклама, рекламні тексти, які «є такою цілісною одиницею комунікації, якій властива завершеність внутрішньої та зовнішньої організації, він являє собою складне композиційне утворення, певну єдність лінгвальних та екстралінгвальних засобів, головними функціями якого є інформування, мотивування, спонукання до виконання пропонованої дії, здійснення максимального психолінгвістичного впливу» [2, с. 26]. Реклама – один із найактуальніших жанрів ЗМІ, які «стають домінантними каналами зв'язку в інформаційному розвитку суспільства, що виявляється в реалізації власне інформаційної та аналітичної, ідеологічної, виховної, освітньої, економічної, експресивної, емоційно-оцінної та ін. соціально значущих функцій, а також впливають на поведінку, настрої, цінності, стереотипи мовної свідомості мас» [8, с. 1], а рекламний слоган виступає як «лаконічна, ударна фраза, що виражає суть рекламного повідомлення ... Важливими характеристиками С. є стислість і лаконічність» [8, с. 162].

У процесі виокремлення рекламних сугестогенів ми щонайперше спиралися на ідеї тих напрямів, «почасти чи в цілому орієнтованих на дослідження мовленнєвого впливу, насамперед уналежнюємо прагмалінгвістику, психолінгвістику, теорію мовної комунікації, сугестивну лінгвістику і нейролінгвістичне програмування (НЛП)» [3, с. 111–112]. Насамперед прислужилася нейролінгвістична Мілтон-модель [див. 3], яка дала змогу виявити переважну кількість т. зв. неспецифічних іменників (набагато рідше – неспецифічних дієслів), універсальних квантифікаторів і номіналізацій. До таких сугестогенів уналежнюємо лексеми *всі, завжди, задоволення, здоров'я, купуй, насолода, рішення, смак, родина, якість*.

Одним з основних дієвих методів з'ясування процесів сприйняття вчені вважають асоціативний експеримент як потужний психолінгвістичний метод. Дослідники зауважують, що асоціативний експеримент «скерований на унаочнення глибинних міжсемантичних відношень, виявлення нових значень чи нових смислових нашарувань у семантичній структурі аналізованих понять, що не лише сприятиме активному використанню мовних ресурсів, полегшуватиме міжперсональне спілкування, а й надасть змогу виявити специфічні пріоритети національних картин світу й імплікатури національної ментальності та увиразнити моделі сучасної самоідентифікації носіїв мови» [4, с. 327].

Респондентами при проведенні асоціативного експерименту стали студенти та викладачі філологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (20 осіб). Зауважимо, що ми свідомі того, що отримання об'єктивних результатів передбачає необхідність урахування низки соціальних характеристик респондентів (вік, стать, фа та ін.), що відзначали у своїх працях такі дослідники, як Е. Болтенко, О. Горошко, Н. Гасиця, М. Славінська, Л. Ставицька, І. Череміскіна та ін.). Тому вважаємо нашу розвідку своєрідним першим кроком у подальшом дослідженні азначеної проблематики. У запропонованих анкетах респондентам пропонувалося записати 1–2 асоціації на слова-стимули (зафіксовані сугестогени). Надалі отримані реакції було систематизовано за кількістю та схарактеризовано за іншими лінгвістичними показниками.

У результаті проведеного експерименту ми отримали такі реакції (подаємо за спадною): всі – українці (5), разом (4), Перемога (4), допомога (2), багато (2), завжди, поборемо, ніхто; завжди – разом (4), щоденно (4), ніколи (2), давайте, будемо, переможемо, працювати, вони, вода, буде Україна, життя, стоїмо, гарна;

задоволення – їжа (4), смакота (4), спокій (3), отримати (3), краса (2), відпочинок (2), перемогти всіх росіян, поїздка;

здоров'я – берегти (6), ліки (5), гарне (3), моє (2), спорт (2), ковід, погане;

купуй – все (6), їжу (3), гроші (3), дрони (2), завжди, супермаркет, дорого, краще донать, чорна п'ятниця, F-16;

насолота – смачно / смакота (5), їжа (4), спокій (4), відпочинок, тиша, обіймашки, торт «Київський», свято, отримати, море;

рішення – приймати / прийняти (6), складне (2), батьки / батьків (2), моє (2), про скорочення (2), борг, про звільнення, домовитися, працювати, боротися, якесь;

смак – смачно (3), їжа (3), дитинства (2), витончений (2), висока кухня, гіркий, кохання, мій улюблений, неповторний, омари, поїсти, солодкий, французький коньяк, шашличок;

родина – моя (6), захищати (5), берегти (2), батьки (2), біженці, діти, кохання, переживаю за них, переїзд;

якість – висока (7), продуктів (4), зіпсувати (2), виробництво, вітчизняна, купуй українське!, свіжий, «Ровер», українські продукти, цінується.

Узагальнений аналіз отриманих реакцій дає підстави для таких висновків:

1) найактивнішими сугестогенами комерційної реклами виступають неспецифічні іменники та універсальні квантифікатори;

2) переважна кількість реакцій має синтагматичний характер, тобто вияскравлює комунікативну активність інформантів;

3) порівняльний аналіз отриманих реакцій та закріплених у відповідних словниках у довоєнний час (див., наприклад, [1; 5]) ілюструють семантичну динаміку у сприйнятті стимулів, яка визначається воєнною агресією росії, що, у свою чергу, продукує реакції, чітко пов'язані з реаліями війни.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розширенні стимульної бази та кола респондентів, а також у порівнянні семантики асоціативних реакцій на тотожні стимули в наявних лексикографічних джерелах довоєнного періоду та безпосередній фіксації сьогодення.

Список використаної літератури

1. Асоціативний словник української рекламної лексики / уклад. Т.Ю. Ковалевська, Г.Д. Со-
логуб, О.Г. Ставченко. – Одеса: Астропринт, 2001.– 116 с.
2. Зелінська О.І. Особливості функціонування частин мови в рекламних текстах. *Держави
та регіони. Серія: Гуманітарні науки*, 2017. № 3. С. 23–30.
3. Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса:
Астропринт, 2008. 324 с.
4. Ковалевська Т. Ю., Денисевич О.В. Психолінгвістична інтерпретація поняття ДІМ:
українські реалії. *Записки з українського мовознавства*: Вип. 30.: 36. наук. праць = Opera
in linguistica ukrainiana: Fascicullum 31. / Головний ред. Т.Ю. Ковалевська. Одеса: Вида-
вець С.Л. Назарчук, 2024, С. 324–335.
5. Кутуза Н., Ковалевська Т. Короткий асоціативний словник рекламної лексики. Одеса:
Астропринт, 2011. 80 с.
6. Лінгвістична іміджологія: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач,
Ю.Б. Дядищева-Росовецька, Д.Ю. Сизонов, Л.В. Шулінова; за ред. Л.І. Шевченко. Київ:
Видавництво Ліра-К, 2023. 216 с.
7. Мартінек С.В. Український асоціативний словник: У 2 т. Львів: Видавничий центр ЛНУ
імені Івана Франка, 2007. 344 с.
8. Сизонов Д.Ю. Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінг-
востилістичний та комунікативно-функціональний ресурс. Автореферат на здобуття ...
д-ра філол. наук. К., 2024. 33 с.

Владислава Міроненко

ВПЛИВОВІ КОНСТАНТИ СУЧАСНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

*У статті виокремлено константні сугестогени сучасного рекламного
дискурсу, залучено матеріал як комерційної, так і соціальної реклами, виявлено
характерні маркери впливу на всіх мовних рівнях, пояснено їхню мовну природу
та сугестійний потенціал.*

Ключові слова: вплив, сугестія, рекламний дискурс, НЛП, сугестивна лінг-
вістика, мовні рівні.

Актуальність роботи визначається увагою сучасних науковців до проблем мовленнєвого впливу та намаганням пояснити комплексну природу цього явища, де власне мовний склад-
ник все ж відіграє провідну роль (див. праці Т. Ковалевської, В. Різуна, Н. СлухайЛ. Хавкіної,
І. Шкіцької та ін.). У цьому аспекті максимально впливовим визнають рекламний дискурс
(Т. Ковалевська, Н. Кутуза, І. Морозова, О. Олексюк, О. Семенюк, М. Славінська) представ-

лений в широкій амплітуді його жанрових різновидів – комерційної, політичної та соціальної реклами. Вчені довели, що кожному рекламному жанру притаманні свої сугестійні маркери, проте здійснений нами аналіз дає підстави вважати, що, попри жанрову специфічність, існують практично константні, повторювані майже у будь-якому рекламному жанрі моделі. Це, у свою чергу, акцентує на наявності універсальних мовних сугестогенів, спробу виокремлення яких ми здійснили у нашій роботі. Такий підхід увиразнює актуальність здійсненого дослідження, оскільки систематизація константних сугестогенів максимально употужнить укладання впливових текстів, тобто прислужиться у багатьох галузях гуманітаристики. У своїй роботі ми спиралися насамперед на положення нейролінгвістичного програмування (НЛП), зокрема на Мілтон-модель, а також і на положення сугестивної, комунікативної та психолінгвістики, що в цілому уможливило пояснення природи виокремлених сугестогенів на всіх мовних рівнях, увиразнюючи актуальність дослідження. Отже, **метою дослідження** є аналіз універсальних впливових констант (моделей) в сучасному рекламному дискурсі. З огляду на це у роботі необхідно виконати такі конкретні **завдання**: дати визначення занаїзованих рекламних жанрів; виявити повторювані сугестогени, спираючись на систематику нейролінгвістичної Мілтон-моделі та впливовий потенціал мовної системи, описаний у теорії сугестивної лінгвістики; визначити сугестійну продуктивність рівнів мовної системи в цілому. **Об'єктом дослідження** є рекламний дискурс у єдності його жанрового різноманіття. **Предметом дослідження** виступає впливовий потенціал реклами, актуальний для всього дискурсивного простору сучасної рекламної продукції. **Джерельною базою** стали близько 100 слоганів комерційної, соціальної та політичної (політична реклама є мінімально представленою в дослідженні, оскільки війна України з росією практично нейтралізувала політичні розбіжності), а **фактичним матеріалом** – близько 20 сугестогенів переважно лексико-семантичного рівня та моделей, представлених на текстовому рівні (ідеться насамперед про фонетичний та граматичний рівні). **Наукова новизна роботи** визначається тим, що виокремлені сугестогени та моделі дають змогу у подальшому укласти чіткий системний перелік впливових констант з можливістю їхнього лексикографічного опрацювання. **Теоретична цінність** полягає у поглибленні відповідних положень психолінгвістики (сприйняття особливості певних мовних груп), нейролінгвістики (теорія міжпівкульної асиметрії та теорія сублімінального кіно), комунікативної лінгвістики (характеристика емпатичних і девіантних моделей та їх роль в ефективності комунікації в різних дискурсах), нейролінгвістичного програмування та сугестивної лінгвістики (проблематика комунікативного і мовленнєвого впливу, розширення амплітуди мовних показників), дискурсології (специфіка дискурсивних практик) та ін. **Практичне значення** визначаємо можливістю використання висновків і з аналізованого фактичного матеріалу під час викладання лекційних і практичних курсів із зазначених вище дисциплін, а також при написанні магістерських робіт відповідної проблематики. Серед методів дослідження, застосованих у роботі, відзначимо загальні методи аналізу і синтезу, описовий метод, кількісні підрахунки. У межах спеціальних методів дослідження стали актуальними контекстуально-інтерпретаційний метод – для опису семантичної динаміки сугестогенів у конкретних текстах, метод Мілтон-модельної ідентифікації – для вияв-

лення сугестійного потенціалу аналізованих маркерів, компонентний аналіз – для встановлення смислової динаміки фактичного матеріалу.

Проблема мовленнєвого впливу привертає увагу як закордонних (Р. Блакара Т. ван Дейк, Дж. Клеппера Г. Ласвелл, П. Стросон, Г. Франке та ін.), так і вітчизняних (Л. Ільницька, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, І. Лакомська, О. Олексюк, А. Романченко, В. Різун, О. Семенюк, М. Славінська, Ю. Станкевич, Н. Слухай, Л. Хавкіна, М. Феллер, І. Шкіцька та ін.). У цьому аспекті досліджують різноманітні дискурси: політичний, науковий, педагогічний, медичний, побутовий тощо, проте найвищим ступенем впливовості вчені вважають рекламний дискурс (В. Аренс, К. Бове, Е. Макгрегор, А. Менегетті, С. Моріарті, Д. Огілві, К. Ротцол, Ч. Сендидж, В. Фрайцбургер; В. Зірка, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, В. Різун, В. Самусенко та інші). У нашій роботі поняття дискурсу розуміємо у відповідності до поглядів О. Селіванової, яка зазначила, що «аналіз дискурсу отримав функціональне спрямування, дискурс почав розглядатися як комунікативна подія, ситуація, що інтегрує текст з іншими її складниками, зокрема екстралінгвальними соціальними й референційними чинниками (обставинами, часом, простором комунікації), когнітивними та психологічними чинниками, які опосередковують взаємодію учасників спілкування, їхні мотиви, цілі та стратегії» [11, с. 120]. Рекламний же дискурс, услід за О. Олексюк, витлумачуємо «як специфічний прагматично орієнтований різновид інституційного дискурсу, що становить синтез власне рекламного тексту та комплексу актуальних загальносеміотичних складників, об'єднаних іманентною функційною та семантичною сугестивністю, яка визначає його комунікативну природу та особливий жанровий статус [9, с. 66]. У свою чергу, сугестивний дискурс «можна визначити як цілеспрямовану комунікативну дію з метою здійснення впливу на підсвідомість адресата для зміни його психоемоційного та фізіологічного стану, що є сукупністю процесу й результату і включає як лінгвальний, так і позалінгвальний компонент» [7, с. 54]. Мета ж «реklamного дискурсу полягає у переконанні адресата у правдивості та істинності рекламного повідомлення, відповідно до чого рекламний текст взагалі ... є утворенням, яке характеризується інформативністю, образністю експресивно-сугестивним забарвленням, що досягається шляхом ефективного використання мовних засобів, покликаних вплинути на адресата» [3, с. 197]. Основні ознаки рекламного дискурсу, отже, визначаються вченими як зрозумілість, інформативність, прагматичність, повторюваність, клішованість, оцінність, переважна імперативність та впливовість, яка, на думку А. Загнітка, «передбачає належною мірою упорядкований певний вплив на відчуття, сприйняття та інтерпретацію об'єктивного світу реципієнтом, його категоризацію (→ перекатегоризацію) та цілісність мовно-когнітивної картини світу» [4, с. 294].

Отже, рекламний дискурс як максимально сугестивний за своєю природою реалізується в таких жанрах, як комерційний, соціальний та політичний. Відповідно, комерційна реклама – «реклама, розповсюдження якої має на меті отримання прибутку» [1]; дискурс політичної реклами – «це заходи та способи формування думки виборців шляхом подання загалом об'єктивної інформації, що переконує у перевагах певного кандидата чи політичної організації. Вона складається з об'єктивної і переконливої інформації про конкретну політичну особу чи

організацію та емоційно впливового повідомлення» [14]; дискурс соціальної реклами визначаємо «як спеціальну інформацію некомерційного змісту про загальнолюдські цінності, що створюється і поширюється у будь-якому виді та формі, не містить посилань на товари, осіб тощо, спрямована не лише на досягнення суспільно-благородних цілей, а й формує комплекс заборон стосовно засуджуваних у суспільстві явищ і процесів» [13, с. 8], це «інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку» [6]. Саме ця реклама «створює атмосферу, моду, на все українське; популяризує та поширює суспільні ідеї щодо розв'язання національних проблем; формує готовність активно діяти на благо країни» [10, с. 3]. Оскільки цей жанр сьогодні є дуже поширеним і переважно зосередженим на соціальній патріотичній рекламі, вчені також відзначають, що «соціальна реклама є інструментом змін, вона має потенціал й актуалізувати проблеми й пропонувати шляхи вирішення, представляє собою одночасно інформаційний феномен, вид мистецтва, складову соціальної політики, що може створити сприятливе середовище для громадянської активності, вирішувати актуальні загальнонаціональні питання» [12] (див. і праці А. Лященко, В. Осаула, Д. Олтаржевського, О. Сватенкова, А. Стрелковської та ін.)

Як ми зазначали вище, виокремлення й ідентифікацію константних сугестогенів ми робили, обираючи насамперед метод нейролінгвістичної Мілтон-модельної ідентифікації «як своєрідний систематизований субстрат комунікативної сугестивності, що може доповнюватися (і доповнюється) релевантними складниками, утворивши в перспективі багатовимірну гетерогенну модель інтерактивного впливу» [8, с. 206] (*спирається на універсальні закони трансформації інформації – упуцнення, яке «ілюструє редукцію певного (доволі значущого) складника повідомлення»* [9, с. 131]; *узагальнення, «у свою чергу, виявляє надмірну генералізацію, де контекстуальні, часткові ознаки (речі, дії, властивості) штучно транспонуються на увесь контекст, всю систематику повідомленого»* [там само] та викривлення, що «полягає у вербалізації гіпотетично змодельованого докільця з неідентифікованими в попередньому досвіді складниками ... На рівні вербальних експлікацій процеси викривлення здебільшого втілені в синтаксичних сполуках та специфічних відношеннях між ними, а також у, так би мовити, «оксиморонній», неочікуваній семантичній реалізації відповідних складників» [8, с. 158–159], *та на положення сугестивної лінгвістики (І. Черепанова, Л. Мурзін), у межах якої всі мовні рівні вважаються потенційно сугестивними. Водночас редукція політичної реклами в інформаційному сучасному просторі, спричинена війною росії проти України, висунула на перший план соціальну рекламу воєнного часу, що зумовило доцільність формування двох блоків константних сугестогенів: перший – характерний для комерційної реклами, другий – для реклами воєнного часу. Це, у свою чергу, проілюструвало своєрідність цих рекламних блоків, а з іншого боку – наявність постійних впливових маркерів, спільних для обох блоків. Здійснений аналіз дав підстави зробити такі висновки:*

- 1) У межах блоку комерційної реклами найчастотнішими нейролінгвістичними маркерами впливу виступають*
 - а) неспецифічні іменники процесу упуцнення:*

Тріумф. Насолода для тіла. Спокуса для душі.

Вільний рух задоволення – «Даніссімо».

«Чібо» відбирає тільки найкращі зерна. Насолоджуйтесь їхнім ароматом в кожній чашці.

Бувають миті насолоти, і бувають миті райської насолоти. «Vaundy» – райська насолота!.

Оновлений вигляд. Палітра Асорті від Світоча. Ніколищебездоганний смак не мав такої вишуканої форми. Більше витонченості, більше насолоти.

Chesterfield. Твори задоволення по-своєму.

Досконалий вигляд. Досконалий звук;

б) компаративи процесу упуцання:

Найсучасніший спосіб бути на зв'язку – iPhone 15. Перетворисвійсвіт.

Самсунг супер гриль – швидше і смачніше.

Чібо. Давати найкраще.

Фейрі – найекономічніший засіб для миття посуду.

Ліберо. Кращий друг малюків;

Тюнс- і дихається легше!;

в) універсальні квантифікатори процесу узагальнення:

Проведи кожен момент зі смаком Coca-Cola!

Нова Аквафре» – паста для всього рота;

Центру». Усе від А до цинку. Щодня;

Майонез Кальв». Все, що треба для кращого смаку

Дезодорант Леді Спик Штіс – свіжість увесь день;

Нема нічого неможливого. LG Flatron;

г) «читання думок» процесу викривлення:

Набридли нудні закуски? Хочеш кращого? Чіпси Чіо.

Шукаєш свіжості? Спробуй новий Про-2 Апельсин та м'ята.

Приправимо? Приправ життя. Чумак. Найкраще до смачного!

Хочеш пізнати таємницю справжньої спокуси? Лише закрій очі і відпусти почуття назустріч тонкому аромату і розкішному смаку.

У межах цього ж блоку активно використовуються **засоби фонетичного рівня**, зокрема асонанс як «(франц. *assonance*, від лат. *assono* – відгукуюсь) – троп, прийом фоностилістики, що полягає у співзвуччі або повторенні однакових чи акустично близьких голосних звуків у рядку, строфі, фразі. А. створює звукове силове поле, на якому легко виділяються інші компоненти – змістові, морфологічні і под.» [5, с. 47–48]; алітерація як «(лат. *ad*– до і *litera*– літера) – повтор однакових приголосних звуків чи звукосполук у віршовому рядку, строфі, реченні, використовуваний як стилістичний прийом (троп), суттю якого може бути й повторення одного або кількох приголосних звуків у суміжних або близько розташованих у тексті словах для надання йому виразності або зображуваності [5, с. 20–21] та – насамперед рима.

Вусаті експерти обир-р-рають «Зоолукс».

Щоразу що треба.

Пити чи жити? У тебе є вибір.

Надійнеснодійне.

Амізон на грип впливає – Амізонсім'юоберігає.

Чиста країна – здорова родина!;

Морфемний рівень також представлений і зокрема й омонімізмами — «нове, незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, що утворене з порушенням законів словотворення чи мовної норми існує лише у певному контексті, у якому воно виникло» [5, с. 502]:

Якщо любиш свіженьке. Молоко Селянське.

Маленькі сердечки для великих сердець (звернемо увагу і на антонімію).

Мамина любов в кожній ложечці.

Смачненьке – дітям.

Святкові традиції живуть тут.

Ціни просто закупись.

Заря ЖУСТЬСЯ (жуйка Halls).

Лексико-семантичний рівень зосереджено на переносних значеннях, антонімії тощо:

20 років чистих перемог над жиром.

Даруй більше – плати менше.

Тріумф. Насолода для тіла. Спокуса для душі.

Морфологічний рівень переважно представлений імперативами:

Опілля – цілуй справжнє.

Зинерит – відкрий обличчя і ін.

З огляду на час воєнного стану в Україні вчені відзначають, що вся реклама «чуттєво відреагувала на введення в країні воєнного стану та початок повномасштабної збройної агресії проти України. Комерційна складова в клієнтських портфелях почала стрімко скорочуватися. Адже реклама – як лакмусовий папір – дуже чуттєво реагує на будь які зміни в економіці країни. Незважаючи на це, оператори зовнішньої реклами України розпочали широкомасштабну підтримку патріотичних думок. Відтак, вже з перших днів воєнного стану набули популярності рекламні сюжети щодо підтримки окупованих міст, заклики закриття неба над Україною, подяки хоробрим воїнам ЗСУ. Такі сюжети викликали на очах сльози гордості за нашу країну, спонукали глядачів патріотизмом та вірою в нашу перемогу. Об'єми патріотичної реклами були настільки великими, що отримали резонанс в соціальних мережах та в ЗМІ далеко за кордонами України [2]. Здійснений нами аналіз соціальної патріотичної реклами дав змогу відзначити, що найчастотнішими мілтон-модельними маркерами виступають такі:

а) неспецифічні іменники (та дієслівні та прикметникові похідні) процесу упуцання:

За майбутнє рідної землі!

Ми здатні повернути країні добро!

Україна переможе – Україна це ти.

Слава – країні!

*У душі твоїй – праведність свободи,
Ми – вільний народ, Сильний народ!,
І корабельні гармати не розіб'ють мою мрію.
Ми на своїй землі, за нами права перемога. Україна переможе!
Ваша довіра – наша сила!*

б) універсальні квантифікатори:

*Разом ми сильні.
Кожен має право на вибір.
Завжди, мов граніт у синочків ставала рука,
В рідній країні павати не дамо нікому!
Герої серед нас*

На рівні сугестивних маркерів мовних рівнів відзначаємо низьку актуальність фонетичних засобів, але максимальну – на лексико-семантичному рівні (метафорика, антонімія тощо) та на морфологічному – максимум імперативності:

*Київ москву хрестив, Київ москву і відспіває,
Армія боронить нашу землю. Мова боронить наше серце. Віра боронить нашу душу.
Росія знищила нашу стару “Мрію”, а нову ми зараз будуємо.
Життя переможе смерть, а світ – темряву.*

Отже, ми довели, що константними сугестогенами практично незалежно від жанру реклами виступають переважно Мілтон-модельні неспецифічні іменники, універсальні квантифікатори, а також показники насамперед лексико-семантичного та морфологічного рівня. Перспективи подальшого опрацювання цієї проблематики вбачаємо у розширенні залученого фактичного матеріалу та поглибленні складників нейролінгвістичної Мілтон-моделі.

Список використаної літератури

1. Державний комітет телебачення та радіомовлення, Наказ від 23.09.2009 N320.URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/fin50512?an=42&ed=2009_09_23
2. Євтушенко Н. О., Бойко Х. Р. Гошко А. В. Зовнішня реклама в Україні під час воєнного стану. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a52f608c-c57d-4133-8bac-6687951cb19a/content>
3. Заболотна Т. Лексико-стилістичні особливості віртуальної реклами. *Психолінгвістика*: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. С. 196–202.
4. Загнітко А. П. Містифікація в системі маніпулятивних тактик. *Записки з українського мовознавства*: Вип. 31.: Зб. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 31. / Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса: Видавець С. Л. Назарчук, 2024. С. 294–307.
5. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. X, 920 с.
6. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 N270/96-ВР).URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/z960270?ed=2003_07_11&an=476136

7. Ільницька Л. Л. Англомовний сугестивний дискурс [Текст]: дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 222 с.
8. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса: Астропринт, 2008. 324 с.
9. Олексюк О. М. Лексико-семантичні домінанти сугестивного дискурсу реклами. Дис. на здобуття ... к. філол. наук. Одеса, 2011. 233 с.
10. Онкович Г. В. Медіаосвіта (Загальний курс): програма навч. курсу для студентів ВНЗ. Київ: ІВО НАПН України, 2010. 24 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.
12. Сервачак О. В. Мамедова А. Ф. Соціальна реклама в умовах воєнного стану в Україні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Психологія життєвого простору особистості в сучасних умовах кризи, глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя» 14–15 вересня 2023 року. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b60273f-ceae-45d9-a496-46e89150dc53/content>
13. Славінська М. С. Лексико-семантичні сугестогени соціальної реклами: психолінгвістична інтерпретація. Автореферат дис. на здобуття ... к. філол. наук. Одеса, 2019. 24 с.
14. Шпортько О. Особливості політичної реклами як елемента комунікативного процесу. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/shportko_osoblyvosti.pdf

У КОЛІ СУЧАСНИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТРАТЕГІЙ

Олександр Давидчук

ЕСЕЇСТИКА АНДРІЯ ЛЮБКИ: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ВИМІР

У статті розглянуто прояви інтертекстуальності в есеях Андрія Любки. Виявлено способи імплементації автором референтивної функції інтертексту для перенесення образу Григорія Сковороди у сучасний контекст в есеї “Гіпстер, езотерик, вегетаріанець”. Досліджується створення альтернативного уявлення про Сковороду, де його постать зіставляється з сучасними трендами. Також проаналізовано інтертекстуальну стратегію в тексті “Кундера в басейні”, де письменника представлено у вигаданому контексті. Основну увагу приділено тому, як автором залучено інтертекстуальність для актуалізації історичних постатей у сучасному суспільстві.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекст, есей, контекст, сучасна література.

Інтертекстуальність як поняття вперше було введено в науковий обіг Юлією Крістєвою, болгарсько-французькою письменницею та літературознавицею, у 1967 році. Це поняття вона запозичила з ідеї філософа Михайла Бахтіна про інтерсуб’єктивність діалогу, розширивши його на об’єктно-об’єктну площину: “...Будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст – продукт вбирання і трансформації якого-небудь іншого тексту. Тим самим на місце поняття інтерсуб’єктивності стає поняття інтертекстуальності, і виявляється, що поетична мова піддається як мінімум подвійному прочитанню” [2, с. 27]. Завдяки поняттю «інтертекстуальність» відбувається подвійне уточнення: з одного боку, воно розглядається у контексті суб’єктно-об’єктної модифікації, що базується на ідеях науковця про діалогізм; з іншого боку, воно аналізується у рамках об’єктно-об’єктної модифікації, яка пов’язана зі смертю автора.

Отже, введення нового поняття інтертекстуальності в літературознавство призводить до різноманітних тлумачень, оскільки роль автора як суб’єкта творчості перетворюється на імперсональну функцію організатора «голосів», які взаємодіють у тексті. Юлія Крістєва встановлює тотожність між поняттям суб’єкта та тексту, що означає, що сам автор та його твір стають нерозривною єдністю, де кожен текст є проявом суб’єктивності автора: “Оскільки співбесідником суб’єкта є текст, сам суб’єкт також виявляється текстом” [2, с. 28]. Таке ототожнення призводить до нівеляції авторської індивідуальності, через це “тлумачення інтертекстуальності як взаємодії текстів, що відбувається нібито без участі суб’єктів.” [2, 28]. Французький філософ Ролан Барт підтримував ідеї Юлії Крістєвої, розглядаючи літературу як форму “письма”, і тлумачив її як

“активну силу, здатну впливати на розвиток історії” [2, с. 29]. Саме він визначив традиційне розуміння поняття інтертекстуальності: “Кожний текст виступає як інтертекст; інші тексти існують у ньому на різних рівнях у більш чи менш розпізнаваних формах: тексти попередньої культури та тексти культури теперішньої. Кожний текст являє собою нову тканину, створену зі старих цитат” [2, с. 29]. Автор тексту, за цією ідеєю, стає імперсональним скриптором, що призводить до того що він перестає існувати після створення тексту. Скриптор організовує зіткнення різних «голосів» [2, 29], позицій та поглядів, але не вступає в сам процес цього протистояння. Текст стає самодостатнім, не дивлячись на те, що створений він з анонімних, непомітних, та водночас відомих цитат, що надають йому множинність, глибину та стереофонію «голосів» [2, с. 29]. Ролан Барт також розглядає позицію читача щодо тексту: він вважає, що читач “має, з одного боку, побачити дійсність очима тексту, а з іншого – сам текст в оточенні подібних йому об’єктів, тобто культурного контексту та суспільного тла – всього того, що твір бачити не може” [2, с. 29].

Варто відзначити, що вчені досліджують термін «інтертекстуальність» у вузькому та широкому значеннях. Жерар Женетт – французький літературознавець, пропонує розглядати «інтертекстуальність» саме у вузькому значенні, як частину більш широкого поняття «транстекстуальність». Широке розуміння інтертекстуальності охоплює своїм аналізом взаємозв’язки між вербальними й невербальними текстами, розширюючи тим самим межі цього поняття. Важливо звернути увагу на те, що взаємозв’язок між вербальними та невербальними текстами в інтертекстуальному контексті виявляється через різноманітні терміни, такі як креолізовані тексти, інтермедіальність чи інтерсеміотичність, візуалізована інтертекстуальність. “Ульріх Бройх, крім того, розмежовує марковану й немарковану інтертекстуальність. Немаркована інтертекстуальність має місце, якщо автор не усвідомлює факту цитування «чужого» слова або свідомо його приховує, якщо розраховує на читацьку компетенцію чи вдається до гри з читачем, щоб змусити його самостійно виявляти джерела” [2, с. 61].

Дослідник підкреслює важливість різноманітних маркерів інтертекстуальності, таких як імена персонажів, зміна шрифту, використання курсиву, цитування іншомовних висловлювань, стилізований контраст та інші елементи.

У своїх роботах Наталі П’єгге-Гро, користуючись класифікацією Жерара Женетта, розрізняє два типи міжтекстових зв’язків: відносини співприсутності, такі як цитати, алюзії, плагіат та референції, і відносини деривації, до яких відносяться пародія, бурлеск, травестія та стилізація. У межах відносин співприсутності дослідниця виокремлює експліцитні й імпліцитні міжтекстові зв’язки. Серед експліцитних звертає увагу на цитату як показник авторитетності й аутентичності тексту, а також на покликання-референцію. До імпліцитних відносить алюзію та плагіат, оскільки для їх розпізнання потрібно активувати пам’ять для розуміння джерела і функції інтертексту. У вузькій моделі інтертекстуальності Мар’яна Шаповал пропонує таксономію інтертекстуальних елементів, яка ґрунтується на розрізненні між однотекстовою (відношення співприсутності) та системно-текстовою (відношення деривації) референціями. В рамках однотекстової референції вона виділяє семантичні та стилістичні форми, а серед семантичних виокремлює наступні:

- “● “Інтертекстуальні мотиви (стійкі формально-змістові компоненти інших творів);
- Традиційні сюжети (стереотипні моделі розвитку подій у художніх творах);
- Традиційні образи (античні, фольклорні, релігійні, історичні);
- Референція (згадка про цілий твір або одного з героїв, що є „точковою” цитатою або, в іншій термінології,— „згорнутим текстом”);
- Колаж (поєднання в одне ціле гетерогенних частин способом сурядності, що може бути як художнім прийомом, так і принципом організації художнього простору)” [2, с. 66].

На тлі висвітлення теоретичних концепцій інтертекстуальності, важливо звернутися до їх практичного застосування в аналізі конкретних текстів. Для цього розглянемо, як уявлення про інтертекстуальність може вплинути на розуміння та інтерпретацію на прикладі есеїв зі збірки Андрія Любки “Щось зі мною не так” (2023). Розглянемо, наприклад, які конкретні елементи вказують на наявність інтертекстуальних зв’язків у творі, чи які ці зв’язки можуть розкривати додаткові шари значень у тексті. Наприклад, у своєму есе «Гіпстер, езотерик, вегетаріанець» А. Любка розглядає стереотипне уявлення про Григорія Сковороду, відомого українського філософа, зі свіжим поглядом: “А таки недурний був чоловік! Знав де краще філософствувати. Після літру токайського кожен мимоволі починає мислити трактатами й діалогами” [1, с. 36]. Для своєрідної демітологізації загальноприйнятого уявлення про Григорія Сковороду, Андрій Любка також репрезентує тези Леоніда Ушкалова, українського літературознавця: “...він був аскетом, але без фанатизму...” [1, с. 37], “...ідеал Христової бідності не заважав Г. Сковороді любити вишукані вина, курити вірменський тютюн...” [1, с. 37].

Пояснюючи та розглядаючи різні аспекти життя філософа, Андрій Любка використовує інтертекстуальні елементи для створення альтернативної історії та перенесення образу Григорія Сковороди у сучасний контекст, що дозволяє актуалізувати його образ. Автор відтворює цю ідею шляхом порівняння сучасних термінів та явищ зі стилем життя поета: “...стоїть собі чоловік зі стильною короткою стрижкою, у зручному й недешевому льняному одязі, через плече перекинута полотняна крафтова торба. Кожен би подумав про такого: гіпстер!” [1, с. 35]. Андрій Любка відзначає особливий метод викладання Григорія Сковороди, який застосовувався під час його роботи вчителем у Харкові. Філософ не використовував звичайні оцінки для учнів, а замість цього виражав свої оцінки різноманітними емоційно насиченими висловами. А. Любка порівнює цей підхід з сучасними практиками та називає його «харизматичним викладанням» [1, с. 36], яке сьогодні можна б назвати «коучінгом або тренуванням» [1, с. 36]. У світлі аналізу методики викладання Григорія Сковороди, Андрій Любка вказує на схожість з сучасним явищем коучінгу, що спрямоване на досягнення конкретних цілей в особистому та професійному житті за допомогою спеціалізованого фахівця, що відомий як «коуч». Автор робить припущення, що філософ Григорій Савич в сучасному світі міг би відмінно впоратися з роллю коуча. Окрім цього, Андрій Любка також порівнює Григорія Сковороду з сучасним явищем «дауншифтинг», що є трендом до простого життя, відмови від матеріалістичних цінностей та зменшення стресу. Автор вбачає в цьому порівнянні не лише паралелі у стилях життя, а й схожість у філософії. Цей рух підтримує ідею «відмови від чужих цілей», що своєю мірою віддзеркалює філософію

Сковороди, який стверджував, що щастя людини залежить від її внутрішньої гармонії. У своєму есеї Андрій Любка також звертає увагу на те, що Г. Сковорода, попри тривале навчання в Києво-Могилянській академії, так і не отримав вищої освіти. Він пише: «...вільнодумець і недовчений студент (адже формальну освіту так і не здобув: знову привіт сучасному тренду!)» [1, с. 36]. Ці слова також провокують аналогію з сучасним рухом саморозвитку та роботою у сфері фрилансу і т.д., що вже було зазначено раніше, коли описувалося, що Г. Сковорода може бути одним з тих, хто «заробляють фрилансом і кожної нагоди вирушають у закордонні мандри» [1, с. 35].

Іншим прикладом «перенесення» відомого письменника в інший хронотоп для створення альтернативної історії може слугувати есеї «Кундера в басейні». Варто звернути увагу на те, що в даному есеї автор користується інтертекстуальністю та «відкриває реципієнту контекст не стільки літературний (прямі посилання на художні тексти чесько-французького письменника, зокрема, відсутні), скільки на альтернативний лайфстайл письменника...» [3, 7], відображає його поведінку та звички через власне сприйняття, показує як уявляє собі письменника. Наратор імплементує образ Мілана Кундери як головного персонажа у свій текст, наділяючи його певними рисами: «Так у мене склалася ціла концепція робочого дня Кундери: він встає зранку, легенько снідає, а потім поспішає в басейн, плаває там годину, після чого виходить на паризьку вулицю і сідає собі на якусь терасу випити кави й з'їсти чогось ґрунтовнішого. А вже потім – повернувшись додому – пише» [1, с. 201], «Могло бути і навпаки: Кундера встає – і поки голова свіжа, пише зачинившись за сімома замками. А в той час дружина Вера пантрує, щоб ніхто не потривожив його спокою (десь я чув, що в Кундери вдома на стаціонарному телефоні встановлено не звуковий, а світловий сигнал, щоб навіть цим не відволікати геніального письменника від писання). Добре попрацювавши і смачно пообідавши чи повечерявши, Мілан Кундера неспішно йде в басейн і розминає старечі кості» [1, с. 201–202].

Аналіз демонструє функціонування елементів інтертекстуальності в літературному творі через створення альтернативної історії на основі історичних особистостей, фактів, філософії й т.д.

У першому випадку, в есе Андрія Любки про Григорія Сковороду, інтертекстуальні елементи використовуються для демітологізації та актуалізації образу філософа у сучасному контексті. Автор порівнює життя та філософію Сковороди з сучасними явищами, щоб показати актуальність його ідей у сучасному світі.

У другому випадку, в есе «Кундера в басейні», інтертекстуальність використовується для створення альтернативної історії самого письменника. Наратор уявляє собі життя Мілана Кундери з власної перспективи, наділяючи його певними рисами та звичками, що можуть бути характерними для літературного героя. Це дозволяє створити цікавий образ письменника у контексті, що відрізняється від загальноприйнятого уявлення про нього. Обидва ці підходи показують, як інтертекстуальність може використовуватися для переосмислення та перенесення відомих образів у нові контексти, що дозволяє актуалізувати їх для сучасної аудиторії.

Список використаної літератури

1. Любка А. С. Щось зі мною не так. Чернівці: Видавець Помаранцев Святослав, 2022. 256 с.
2. Просалова В. А. Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика: Навчальний посібник. Вінниця, 2019. 206 с.
3. Томбулатова І. І. Наративні стратегії сучасної есеїстики (на матеріалі текстів А. Любки, В. Махна). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023. С. 226–229.

Катерина Коваленко

ХУДОЖНЯ ЕКСПЛІКАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ КРАВЧУКА В ОПОВІДАННІ М. ХВИЛЬОВОГО «ОСТАННІЙ ДЕНЬ»

Статтю присвячено аналізу засобів змалювання психологічного стану персонажа Кравчука в оповіданні Миколи Хвильового «Останній день». Досліджено історичний контекст оповідання, інтровертність персонажа, його тенденцію до самоприниження. Також проаналізовано кольоровий символізм та пейзажні елементи оповідання. Пропонується висновок про те, що ефект фонового напруження, створений завдяки змалюванню постійної тривожності персонажа у його внутрішніх роздумах, пронизує увесь текст твору, створюючи ефект «передчуття» і натякаючи на закінчення сюжетних ліній смертю Кравчука.

Ключові слова: *інтровертність, тривожність, кольоровий символізм, Стахановський рух, передчуття, самоприниження, оповідання.*

Микола Хвильовий, будучи непересічною і складною особистістю, займає титульне місце серед представників української модерністичної прози. Його твори насичені психологізмом, а персонажі – завжди заглиблені у аналіз навколишнього середовища і власної поведінки. О. Ситник зазначає, що проза Хвильового відзначається глибоконаціональною вкоріненістю авторської свідомості письменника.[3, с. 371]. Оповідання «Останній день», написане в останні роки життя митця, змальовує звичного для автора персонажа, заглибленого в самоаналіз та самокритику. М. Хвильовий, будучи ментально нестабільною людиною, майстерно змальовує типову людину-гвинтик радянської системи, що постійно заглиблена у свої тривожні переживання. На ментальний стан шахтаря Кравчука – центрального персонажа оповідання – читачеві вказують багато засобів, як прямо показаних у тексті, так і захованих у підтексті. Розглянемо ці засоби, і зробимо припущення про те, які саме психологічні особливості персонажа вони змальовують, а також про їх причини та наслідки психологічних особливостей Кравчука для його положення й поведінки в соціумі.

Персонаж Кравчука постає перед читачем як робітник старанний, навіть хворобливо завзятий – на його нездорове бажання завжди в усьому бути кращим вказує його ненависть до зайвих балачок і постійне бажання до перемоги: *«Після поразки він довгий час ніяк не міг очухатись. Перемога супротивника у соцзмаганні мусіла на нього вплинути ще гірше: це ж справа найбільшої честі»* [4, с. 17].

Причини такого нездорового прагнення до робітничого ідеалу легко знаходимо в історичному контексті оповідання. Написаний у 1932–1933 роках, твір змальовує атмосферу Донбасу 30-тих років XX століття, другої п'ятирічки, скерованої на посилення вугільної й металообробної промисловості. Титульною особливістю цієї п'ятирічки є виникнення так званого «стаханівського руху», що зародився саме на Донбасі й об'єднував безліч робітників, що намагались пересилити власні можливості й «перевиконати норму», видобувши якомога більше вугілля за одну зміну. Хоча М. Хвильовий не дожив до розповсюдження слави титульного представника цього руху – О. Стаханова – у 1935 році, письменник зміг вдало відтворити атмосферу робітничих змагань. Прагнення бути найкращим і працювати найстараннішим характеризувало кожного робітника 30-х років, навченого комуністичною системою й морально натренованого перевищувати людські можливості заради схвалення від «вождя народу» Сталіна. Епізод із подібними думками бачимо й у Кравчука: *«Він, нарешті, уявляв себе кавалером ордена Леніна і навіть читав уявного листа Сталіна до нього, що в ньому вожде партії, дякуючи йому за керівництво, ставив його в «Правді» за зразок перед всією 150-мільйонною країною»* [4, с. 15]. Недостатня продуктивність є для Кравчука болючою поразкою: *«...він з болем згадував, що й сьогодні видобуток вугілля не вищий за 70 відсотків»* [4, с. 15].

Таким чином можемо визначити важливу деталь психологічного портрету цього персонажа з огляду на історичний колорит оповідання. Кравчук – вимуштрувана системою людина, вихована в постійному бажанні завжди бути кращим, яке травмувало його особистість, оскільки він готовий знехтувати своїм здоров'ям заради бажаного перевищення норми.

Звичайно, можна припустити, що інтровертність Кравчука в будь-яких відмінних від робочої атмосфери ситуаціях, його нездорова фіксація на роботі є ознаками його нейровідмінності, однак, зважаючи на вищенаведені цитати, факт травмування його особистості тоталітарною системою є більш вірогідним. Фокусування тих думок Кравчука, що не стосуються кохання, на шахтарстві скоріше створює іронічний ефект і дає ще одну важливу характеристику його особистості, ніж вказує на моральні відхилення персонажа. Характеристика ця – неповноцінність кравчукової особистості. *«Думав він про те, що він один з найкращих шахтарів, про те, що йому дуже приємно, і що в цьому, що приємно, нічого поганого нема. Думав також про хвороби шахти і про те, як би цих хвороб позбутися...»* [4, с. 14] – внутрішні роздуми персонажа про відданість шахтарству пронизують увесь текст оповідання. Його мрії майже повністю зосереджені на роботі, на перемозі у соцзмаганні, отриманні схвалення від вождя. Така заглибленість Кравчука в роботу є майже абсурдною, вона створює враження про те, що, окрім роботи шахтарем, персонажа нічого не характеризує. Таке обмежене сприйняття персонажа має сенс, оскільки «шахтар» – це єдине, ким себе бачить Кравчук. Навіть працюючи персонаж відчуває

дереалізацію – незважаючи на всі його здобутки і докладені до перевиконання норми зусилля, йому здається, що то працює не він: «...хтось інший, що стоїть за ним і посилює його м'язи своїми міцними, як сталь, руками» [4, с. 28]. Такий стан Кравчука свідчить не тільки про те, що він сприймає себе гвинтиком системи, яка неминуче забере собі всі його досягнення на користь «великого комуністичного майбутнього», але ще й про те, що під час праці навіть особистість «шахтаря» зникає – Кравчук знецінює себе, перетворюючись на машину, яка не бачить перед собою нічого, крім мети.

Кольоровий символізм, вже звичний для творів М. Хвильового, також посідає важливе місце серед засобів змалювання психологічного стану Кравчука. У тексті зустрічаємо більше теплих кольорів, але наявні й холодні – зокрема улюблені для автора відтінки синього. Синій, будучи провідним кольоровим образом для творчості М. Хвильового, постійно існує на периферії пейзажної композиції цього оповідання: «синя літня ніч» стоїть, коли Кравчук розмовляє із коханою, «ніжно-голубий і надзвичайно запашний ранок» останнього вирішального дня, і врешті-решт «блакитне поле літнього вранішнього неба», коли тіло шахтаря покидає життя. Слід зауважити, що світло-блакитний у більшості випадків вживання цього кольору в тексті знаменує позитивні емоції, акцентує увагу на радощах або навіть тріумфі персонажа, у той час як темний блакитний майже завжди містить акцент саме на темряві цього кольору – він в описі пейзажу грає роль таємничості, інтимності, незрозумілості. Синій колір заспокоює тривожність шахтаря й повертає його у спокійний, меланхолійно байдужий до всього, окрім шахтарства й коханої жінки, стан: «...зиркнувши на терикон сусідньої шахти, що маячів у синьому мареві далени, він раптом згадав учораїшнє запитання Олени Олександрівни (...) Ця згадка його підбадьорила» [4, с. 20]. Чорний колір – «Ранкове сонце умивало його чорне обличчя своїм теплим променем» [4, с. 29] – напряду пов'язаний із вугіллям, яке є не тільки «серцем» Донбасу, але й своєрідним сенсом життя Кравчука. Повертаючись із шахти з чорним обличчям, Кравчук є більш відкритим, більш чесним як із собою, так і з тими, хто його оточує, оскільки шахтарство, будучи основним видом його діяльності й головною галуззю для змагань із колегами, залишає його повністю вразливим для навколишнього світу. Улюблена робота, любов до якої ґрунтується не лишена бажання працювати на благо суспільства, але й на прагненні Кравчука завжди перемагати, особливо в «останній день», приємно виснажує шахтаря, звільняє його від кайданів тривожності й невпевненості у своїй поведінці поруч із коханою. Після побиття рекорду, після цілої ночі важкої роботи, із чорним обличчям та руками, Кравчук нарешті перемагає свою перманентну тривожність, але через цю перемогу залишає себе вразливо відкритим для ненависті Шруба. Кохання Кравчука до Олени Олександрівни підкреслюється світлими, ніжними кольоровими акцентами: жінка має «білі зуби», «біленьку ручку», одягнена у «чорну спідницю й білу блузку». Білий колір в її образі контрастує із чорним образом Кравчука – це контраст не тільки із холодними кольорами, що описують психологічний стан шахтаря, але й контраст із вугіллям. Якщо видобування вугілля в оповіданні є тою символічною силою, що звільняє головного персонажа від тривожності й невпевненості, оголюючи щирість й бажання відкритись жінці, то білий колір образу Олени Олександрівни може вказувати на ідеалізацію її

в очах шахтаря. Кравчук бачить її ідеальною, незаймано-білосніжною. Ця романтизація чоловіком жінки цілком зрозуміла з точки зору психології – робота в шахті й Олена Олександрівна є двома єдиними фіксаціями, що постійно існують у свідомості персонажа. На романтизацію жінки Кравчуком також вказує рожевий колір, присутній при описі його спогадів про зустріч із нею: «...*спогад про завтрашню зустріч так рожево виглядав, що він уже готовий був себе присоромити...*» [4, с. 27]. Рожевий у цій сцені твору допомагає підкреслити ніжність та кохання персонажа до Олени Олександрівни – кохання настільки сильне й сліпе, що Кравчук вирішує, що жінка сама прямо говорила йому про взаємні почуття: «*Жінка вже сама говорить мені, що кохає мене, а я стою біля неї й лупаю очима*» [4, с. 27]. Цікаво, що навіть незважаючи на теплоту й ніжність, яка пронизує кожен фрагмент оповідання із роздумами Кравчука про кохану жінку, навіть про свої почуття персонаж роздумує через самоприниження – типовий метод самоаналізу для персонажів М. Хвильового. Можна припустити, що схильність до самоприниження – риса характеру самого письменника, що знайшла своє відображення у образі Кравчука: за словами А. Козлова, автор може частково наділяти персонажа власними поглядами, оцінками, формами освоєння й осмислення світу [2, с. 11].

Самоприниження в оповіданні «Останній день» не є титульним засобом зображення ментального стану персонажа, але його присутність у творі неможливо ігнорувати, оскільки воно вказує на ще одну ключову деталь характеру Кравчука – його драматичність. Самоприниження постійно супроводжується риторичними окликами й запитаннями, справляючи враження дискусії Кравчука із самим собою. Будучи найкращим працівником своєї шахти, Кравчук знається на шахтарстві й важкій праці як ніхто інший, але на цьому його життєва компетентність завершується. Діяльність Кравчука як шахтаря, у якій він обходить усіх своїх колег, протиставляється його особистому життю, де він успіхів не має. Закоханість персонажа в Олену Олександрівну у тексті навіть прямо називається «неприємністю»: «*Була в Кравчука ще одна неприємність: він був безнадійно закоханий*» [4, с. 15]. Із самого початку твору кохання шахтаря до жінки техрука описується як «біда»: «...*біда ховалася в тому, що в справах кохання шахтар був дуже сором'язливою людиною...*» [7, с. 15], а створений тут негативний ефект підсилюється паралеллю між стосунками Кравчука та Олени Олександрівни й порожньої степової місцевості: «*Саме про Олену Олександрівну думав іноді Кравчук, блукаючи по порожній степовій дорозі*» [4, с. 15]. Таким чином негативного, меланхолійного або навіть тривожного забарвлення набувають усі внутрішні роздуми Кравчука про кохання упродовж оповідання: «*Навіщо їй це знати? Хіба їй не все їдно?*» (...) «*Цебто Олена Олександрівна виїздить із виселка? Іншими словами, він днями мусять з нею розлучитись навіки?*» (...) «*Он воно що? – думав Кравчук. – І до чого я недотепний і дурний! Хіба вона може любити цього старого лисого зануду*» [4, с. 19]. Думки персонажа про Олену Олександрівну найчастіше сліднують за одним шаблоном: думка народжується, викликає у Кравчука тривогу або занепокоєння, він відкидає цю думку або самотійно наводить до неї нівелюючий аргумент, і нарешті принижує себе за первинну думку. Яскравим прикладом такого шаблону є нічна зустріч із жінкою, перед якою шахтар обіцяє собі, що буде хоробрим – «*Скажу їй усе. Признаюсь і нічого не програю: коли й вона мене кохає – моя відвертість може стати*

початком нашого нового життя, не кохає – хай хоч від'їжджаючи знає, що я її кохаю» [4, с. 23]. Упродовж зустрічі Кравчук вмиє самостійно душить усю свою сміливість, коли розмова відхиляється від запропонованого сценарію, губиться в тривожних думках й зосереджується на висновку про те, що зустріч із коханою вже повністю провалено: *«Що я їй буду говорити далі?»* – подумав він і уже почував, що далі він нічого не скаже і, як і завжди, раптом відійде від неї незадоволений і розгніваний на свою несміливість» [4, с. 24]. Приниження Кравчуком самого себе, гнів на свою слабкість і розгубленість починається вже тут, і продовжується після зустрічі: *«Господи, Боже мій, – думав Кравчук, ідучи до заголовні, – який я безвихідний дурень! (...) Фу, яка гидота! Не кавалер, справжнісінький тобі бельбас!»* [4, с. 27]. Цікаво те, що звичка Кравчука принижувати себе після невдачі в особистому житті найбільш вірогідно походить із звички картати себе за невдачі в роботі – із перших рядків повісті знаємо про те, що Кравчук ненавидить пусті балачки, невміння організовувати працю, програші в соцзмаганнях. Іронія контрасту особистого й робочого життя шахтаря полягає також у тому, що із «пустих балачок», «невмінь зорганізуватись» і програшів складається картина кожної з його взаємодій з Оленою Олександрівною – таким чином, із найкращого вибійника Кравчук перетворюється на невдаху-коханця, що йде врозріз із своїми власними принципами. М. Гірняк називає кохання шахтаря до жінки техрука *«сокровенною таємницею, яка залишилася поза межами знання інших»* [1, с. 168], і зауважує, що Ерос Кравчука набуває загрозливих, руйнівних відтінків.

Важливими для створення картини психологічного стану Кравчука також елементи пейзажу оповідання. Уже згадана раніше пуста степова дорога супроводжує роздуми персонажа про кохання до Олени Олександрівни, а також про успіхи в роботі. Важливо те, що ця дорога при першій її згадці в тексті зовсім не порожня: *«...на цю дорогу виселкові дівчата й парубки, за браком іншого місця, виходили ввечері на гулянки»* [4, с. 14] – але під час своїх внутрішніх монологів Кравчук на дорозі завжди один. Ця деталь підкреслює відокремленість Кравчука від суспільства, до якого він, з огляду на свій характер, спосіб життя й заикленість на роботі, відчуває відразу: *«...його, досить-таки вродливого хлопця, завжди чіпали дівчата, а він цього недолюбляє»* [4, с. 14]. Таким чином вимальовується паралель між інтровертністю персонажа й пустотою зазвичай повної людей дороги. Якщо молодіжні гулянки відбуваються на дорозі ввечері, то Кравчук виходить на неї вночі – в добу, що змальована в тексті синіми та чорними кольорами, символізм яких вже зазначено вище – окрім таємничості, відкритості й інтимності, чорний колір ночі ріднить її із шахтою. Шахта, у свою чергу, є найбільш комфортним середовищем для Кравчука завдяки його фіксації на своїй роботі. Таким чином ніч, тиха й описана із використанням синіх та чорних кольорів, є особливо комфортною для шахтаря. Саме тому він обирає ніч і цю пусту степову дорогу, щоб відкритись Олені Олександрівні. Пейзаж у сцені нічної розмови із жінкою знову відображає настрій Кравчука – його м'яку, романтизовану закоханість. Гуманізація літньої ночі разом із кольоровим символізмом допомагає створити атмосферу особливої інтимності: *«Над степами, й шахтами йшла літня донецька ніч. Ступала м'яко, ледве чутно по травах, ставках і по далеких хлібах...»* [4, с. 25]. Звичайно ж, чарівність

інтимного моменту руйнується самоприниженнями і внутрішніми роздумами Кравчука, що захоплюють його свідомість як тільки розмова виходить з-під його продуманого контролю.

Ефект фонового емоційного напруження також відіграє в оповіданні одну з ключових ролей, оскільки саме цей ефект відображає стан тривожності, у якому Кравчук знаходиться протягом усього шахтарського змагання. На тривожність шахтаря вказує не тільки його вищезазначене самоприниження, але й постійне повторення в тексті слів «останній» та «вирішальний», одночасне їх ототожнення й протиставлення. «Останнім» день є із декількох причин: закінчення змагання вибійників і останній день перед виїздом Олени Олександрівни з виселка. «Підземне» життя Кравчука – його робота – й «наземне» – його кохання – сплітаються в одне у цьому «останньому» дні, створюючи враження ключової важливості цього дня для подальшого життя Кравчука: *«Сьогодні вирішальний день і під землею й на землі... Останній день!»* [4, с. 30]. Планів на це подальше життя, до речі, персонаж не має, і навіть у випадку взаємності його почуттів до Олени Олександрівни, він не продумує подальші перспективи їхнього кохання. Рідкісні думки про майбутнє є лише фантазіями, а не реальними планами: *«І кому, коли вчора він ще не наважувався малювати картини своєї зустрічі з Оленою Олександрівною, то сьогодні він вже остаточно розперезався: він уже цілував її ніжні м'які руки, він навіть уже обіймав її як свої дружину»* [4, с. 30].

Ототожнення «вирішального» дня із днем «останнім» створює ефект тривожного очікування, який урешті-решт знаходить свою розв'язку наприкінці оповідання – у смерті Кравчука від рук Шруба, чия ненависть до Кравчука присутня на фоні усіх епізодів його взаємодії із товаришами-шахтарями. Ця розв'язка створює іронічний ефект як для постійної тривожності Кравчука, так для його нестерпного бажання зізнатись в коханні Олені Олександрівні, а також для його тріумфу від перемоги у змаганні шахтарів. Фонова ненависть Шруба й тривожні роздуми Кравчука вкупі створюють так званий ефект «передчуття». Прямих передбачень і приводів, які зробили б смерть Кравчука більш очікуваною, у тексті немає, проте коли Шруб вбиває персонажа, читач не відчуває несподіванки. Ефект «передчуття» нівелює неочікуваність фінального повороту сюжету, і навіть створює враження полегшення, оскільки і лінія кохання Кравчука до Олени Олександрівни, і шахтарське змагання обриваються швидко і остаточно. Життя Кравчука обривається аж ніяк не несподівано для читача – ефект фонового емоційного напруження, згаданий раніше, тримає читача в напрузі упродовж твору, даючи передчуття до кінцівки.

Таким чином, ментальний стан Кравчука в оповіданні «Останній день» підкреслюється багатьма засобами, серед яких постійне самоприниження у внутрішніх діалогах персонажа із самим собою, ефект фонового емоційного напруження, що створює своєрідне передчуття трагічної кінцівки, кольоровий символізм, де темні, чорні кольори змальовують внутрішній світ Кравчука, а світлі, такі, як білий і рожевий, протиставляють йому кохану жінку й романтизують спогади про зустріч із нею. Окрім цього, текст оповідання містить численні вказівки на інтровертність Кравчука, неповноцінність його особистості, а також на тенденції персонажа до знецінення себе. Пейзажі твору, вкупі із кольоровим символізмом, створюють ефект паралелізму між емоційним станом Кравчука та нічною степовою дорогою, на якій він почуває себе

комфортно. Успіхи персонажа в шахтарській роботі протиставляються невдачам в коханні, створюючи іронічний ефект. Важливу роль в оповіданні відіграє історичний контекст – хоча рік, у якому відбуваються події, напряду не згадується, за хворобливим бажанням Кравчука завжди перевиконувати норму й бути в роботі найкращим, можемо здогадатись, що твір описує роки Стаханівського руху, коли перевищення людських можливостей у важкій промисловості зводилось у культ. Кравчук є черговим гвинтиком у радянській системі, що виростила з нього постійно тривожну й хворобливо трудовоїсну людину, яка, врешті-решт, отримує свій, на перший погляд несподіваний, але насправді очікуваний кінець.

Список використаної літератури

1. Гірняк М. Випробування духу: проблема духовності в прозі М. Хвильового. *Парадигма*. 2013. Вип. 7. С. 131–150. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/files/paradygma/151–180-gm.pdf>
2. Козлов А.В. Психіка письменника і персонажів як основа визначення психопоетики, ментальності і духовності твору (замість вступу). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2013. Вип. 1. С. 5–13.
3. Ситник О.В. Основні напрями вивчення психологічної новелістики М. Хвильового. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 371–375. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/85.pdf>
4. Хвильовий М. Останній день. Харків: Фоліо, 2021. 158 с.

Аріна Нечитайло

ОБРАЗ ІСПАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ХІХ СТОЛІТТЯ У ПОВІСТІ П. АЛАРКОНА «ТРИКУТНИЙ КАПЕЛЮХ»

У статті розглядається образ іспанського суспільства ХІХ століття через призму соціально-історичної повісті «Трикутний капелюх» Педро Антоніо де Аларкона. Аналізуються особливості розвитку реалістичної прози, а також становлення жанру повісті в іспанській літературі. Досліджується творчий доробок Педро Аларкона, зокрема його повість «Трикутний капелюх» та її соціальні та літературні джерела. Розглядається походження проблеми соціальної нерівності через образи головних героїв твору, а також їх взаємодії з іншими персонажами повісті.

Ключові слова: література ХІХ століття, історія, соціум, романс, повість, Андалузія.

Незалежно від часу, літературна спадщина кожного письменника завжди пов'язана з історичними та соціальними подіями епохи, в якій творить автор. Революції, війни, епідемії та соціальні катаклізми – все це так чи інакше впливало на майбутні творчі ідеї митців та літе-

ратурні тенденції часу загалом. Іспанія XIX століття сповнена історичних змін та потрясінь. Так, у першій половині століття, а саме у 1808 році на територію королівства вторглася армія французького імператора Наполеона I Бонапарта, з того часу Іспанія не знала спокою, війни та революції виснажили населення країни, народ був вимушений десятиріччями болісно та наполегливо працювати, аби вижити. Не менш руйнівними стали так звані карлістські війни, які були спрямовані на боротьбу монархічних кандидатів за іспанський престол. Разом вони тривали майже 13 років, під час яких Іспанія то втрачала старі території, то наживала нові. Не можна оминати і Славну революцію 1868 року, яка мала на меті усунення влади королеви Ізабелли II та послужила обставиною до чергового державного перевороту. Постійні зміни правлячого уряду також не могли не вплинути на долю становлення держави.

Якщо говорити про культуру та літературу цього періоду, то можна зазначити, що вона намагалася відобразити всі особливості досить складної епохи, адже саме реалістичне зображення дійсності переважає у творчості багатьох митців цього періоду. Але, варто згадати, що у першій половині XIX століття реалізм був невідривно пов'язаний з романтизмом, у другій же з натуралізмом. Остаточо сформувався у 1830–1840-х роках під впливом філософських, соціально-економічних та естетичних чинників. І хоча, у 19 ст. Іспанія залишалася дуже економічно відсталою країною, на противагу цьому, стрімко розвивався її інтелектуальний сегмент. Особливе місце займала саме література. Як стверджував іспанський письменник і публіцист Хуан Ортіс, в статті «Іспанська література»: «В той час популярності набували саме фольклорні оповіді з простими і зрозумілими сюжетами» [8]. Ідеї возвеличення народу та його страждань відобразились у творчості таких поетів та письменників, як Густаво Адольфо Беккер, лірична збірка «Вірші» («Obras completas» 1871), Едуардо Пондаля, збірка «Шепіт сосен» («Rumores de los pinos», 1886), Хосе Марія Іпarraguirre в поемі «Дерево Герніки» («Guernicaco arbola», 1853). Ці тенденції також продовжували розвиватися у творах Маріано Хосе де Ларри, в сатиричній збірці «Сатиричні нариси» («Obras completas», 1836), Хуана Валери, який розкривав психологічний аспект людського буття у повісті «Пепіта Хіменес» («Pepita Jiménez», 1874), романі «Командор Мендоса» («El comendador», 1877) та інших.

Реформаторські ідеї, схильність до «народної творчості», соціальна та економічна ситуація в країні – все це вплинуло і на становлення письменницького шляху Педро Антоніо де Аларкона (1833–1891), одного з найпомітніших письменників Іспанії 19 століття. П. де Аларкон почав свою літературну діяльність у сімнадцятирічному віці, а його першим прозовим твором став роман «Фінал Норми» («El final de Norma» 1855). Юний письменник надихався творами найвеличніших митців світової літератури: Вальтера Скотта, Оноре де Бальзака, Віктора Гюго та інших. Так, іспанський романіст Маріано Гойянес у своїй статті «Нотатник про “Трикутний капелюх”» стверджував: «Вже на ранніх етапах творчості, в творчості Педро Аларкона прослідковувалося тяжіння до дуже коротких речень, абзаців, що були особливо словесно винахідливими, прослідковувався різкий, біблійний, лаконічний стиль» [7, с. 42]. Пізніше, в 50-х роках XIX століття, творчість Аларкона набуває реалістичних рис. Це було також пов'язане з початком його публіцистичної діяльності. В численних збірниках оповідань, таких як «Любовні оповідання»

(«Cuentos amatorios» 1881), «Маленькі національні історії» («Historietas nacionales» 1881), вже стає помітним явне тяжіння автора до реалізму. Не уникав Педро Аларкон і натуралістичних тенденцій, наприклад, втілюючи їх у книзі «З Мадриду у Неаполь» («De Madrid a Nápoles» 1861).

Натхненний республіканськими та антимонархічними ідеями, письменник видає свій *magnum opus* – повість «Трикутний капелюх», що стає справжнім взірцем авторського стилю Педро Аларкона. Але, уродженець Андалузії, Педро Аларкон назавжди увійшов в історію іспанської прози, перш за все, за власну інтерпретацію не раз почутої у дитинстві історії, народного романсу під назвою «Мірошник з Аларкосу», яка розповідає нам про щире кохання сільського мірошника і його дружини, яке здатне витримати всі життєві негаразди [5, с. 11]. Перш ніж детальніше розглянути сюжет та проблематику повісті, доречним було б згадати, що романс або романсеро (з ісп. «romancero») це невеликий за обсягом вірш любовного або історичного змісту, призначений для співу з інструментальним акомпанементом. Виконувались вони, як правило, мандрівними співаками – хугларами. Вперше романсеро з'явилися на території Іспанії у XIV столітті. Тематику іспанського романсеро були як історичні та соціальні події минулого, так і любовні перипетії та колізії. Знаходимо в літературній енциклопедії наступне: «найвідомішим прикладом романсеро справедливо вважається одна з найвеличніших пам'яток іспанської культури, а саме “Пісня про мого Сіда” від невідомого нам співця-хуглара» [3, с. 349].

Критики справедливо визначають, що повість Педро Аларкона «Трикутний капелюх», також містить риси та характеристики романсеро, а саме, свого першоджерела. Проте, на відміну від автора «Мірошника з Аларкосу», Педро Аларкон подає образи головних персонажів твору, дещо розкриваючи їх, додаючи характерам героїв романсу більшої реалістичності та живості, а також відмовляючись від початкового мотиву подвійної зради, зваживши, що саме так він збереже їх чистоту і честь [5, с. 12]. За жанровими ознаками, ми також визначаємо даний твір, як соціальну повість, адже саме в ній письменник зміг поєднати просту і невігядливу історію кохання з проблемою соціальної нерівності в суспільстві, при цьому зберігши наївний та добрий гумор першоджерела. Саме наявність даних характеристик, на думку критикині Тетяни Кари дає нам право називати «Трикутний капелюх» соціально-історичною повістю [2, с. 38–44].

Саме у «Трикутному капелюсі» Педро Аларкон оцінює минуле, піддаючи його тверезій, з одного боку, далекій від оптимізму критиці, але і з іншого, не забуває і про позитивні зміни. Хоча повість була видана у 1874 році, дія відбувається у 1805, під час так званого «старого режиму», сам автор описує його так: «коли наш край жив у злагоді та спокої, весь обнесений павутинням, укритий порохнявою і поточений міллю, під владою всіляких забобонів, вірувань, традицій, діянь та злодіянь, освячених віками ...» [1, с. 26]. Сюжет повісті розгортається на фоні мальовничих пейзажів Андалузії, в маленькому і тихому містечку, назва якого не згадується, та й рік точно не відомий, автор пише: «Рік точно не відомий: тільки, очевидно, трапилося це після 1804 і раніше 1808 року... того року, про який йдеться, скажімо, 1805-го...» [1, с. 24]. З книги Аларкона, стає відомо, що тогочасний народ Іспанії живе за «старим ладом», тобто підпорядковуючись встановленим на цій території порядкам, що панували вже багато років. Автор пише: «ніби Піреней перетворилися на своєрідну китайську стіну, що відгороджувала Іспанію від усіх нововведень і змін» [1, с. 25].

Аларкон написав «Трикутний капелюх» у 1874 році, з ретроспективою на щасливе і безтурботне минуле, очевидно симпатизуючи йому більше, ніж теперішньому і, тим паче, майбутньому, котре з оглядом на таку величезну кількість війн, революцій та економічних занепадів, не обіцяло нічого хорошого. Втім, як ми вже сказали вище, «Трикутний капелюх» ще переповнений ідеями позитивізму. Автор описує той час так: «Напрочуд щасливий був той час, коли наш край жив у злагоді та спокої, весь у павутинні, укритий порохнявою і поточений міллю... Напрочуд щасливий був той час, коли людство рясніло розмаїттям пристрастей, звичаїв і суспільних верств! Напрочуд щасливий час, кажу я...» [1, с. 26]. Не міг не згадати письменник і про досить вдалу пору для митців, він пише: вони (поети) на кожному перехресті знаходили сюжети для інтермедій, сайнете, комедій, драм, ауто або епопей, – не те що в наш вік прозаїчної одноманітності та пісного практицизму, який полишила нам Французька революція! Напрочуд щасливий час, так!...» [1, с. 26].

Отже, в повісті прослідковується відчуття амбівалентності, яке панувало в Іспанії ще з часів Відродження, тобто одночасність процесів занепаду та розквіту. Окрім позитивних речей, автор зосереджує неабияку увагу і на недоліках тогочасного суспільства, а особливо, на недоліках влади. Проте, на відміну від переваг, про які Педро Аларкон розписує цілі сторінки, про недоліки він говорить завуальовано та іронізуючи. Демонструє він їх також приховано – через очевидно негативні образи представників місцевої влади – корехідора (з ісп. «corregidor» – подібна до губернатора особа, що здійснювала волю короля на окремій території) – дона Еухеніо, альгвасилів (з ісп. «alguacil» – помічник корехідора, чиновник, що ніс відповідальність за проведення судів і трибуналів) Гардуньї та Тоньюело, алькальда (з ісп. «alcalde» – голова міської влади, що слідкував за виконанням законів та наказів короля) Хуана Лопеса. Усі вони протиставлені подружжю мірошника Лукаса та сеньї Фраскіти, також іншим селянам, що втілюють собою добру і світлу частину маленького андалузького містечка [6].

Соціальний конфлікт в повісті виражений саме через моральні принципи і поняття головних героїв повісті, а саме дона Еухеніо та сеньї Фраскіти, що власне є і сигналізує про порядки, котрі панували в тогочасному суспільстві. Невзаємне кохання Еухеніо до Фраскіти, щоправда почуття якого не були щирими, а кохання не було відданим і справжнім. Можна сказати, що корехідор «любив» Фраскіту лише за її зовнішні якості, неабияку красу, але не за її внутрішні чесноти: «Фраскіто! Я – корехідор! ... Я застрелю тебе, якщо словами тебе не проймеш... і за це мені нічого не буде ... Якщо ти впиратимешся, то застрелю й звільнюся від твоїх погроз... і від твоєї краси ...» [1, с. 66]. Дон Еухеніо вважав, що кожен житель містечка має йому беззаперечно підпорядковуватись, адже він корехідор, що представляє губернатора. На відміну від мірошника Лукаса, чоловіка Фраскіти, що всіляко возвеличував свою дружину над усім світом і, в першу чергу, над собою, як богиню: «дядько Лукас навіть тішився, спостерігаючи, як упадають біля сеньї Фраскіти сеньйори; він пишався цим і радів, що їм вона подобається так само, як йому; він залишав її саму без страху на цілі дні і ніколи не питав, що вона робила і хто приходив, коли його не було. Звичайно, це не означало, що кохання дядька Лукаса було не таке палке, як кохання сеньї Фраскіти. Просто він більше вірив в її добродішність, ніж вона

в його вірність» [1, с. 34]. На відміну від Лукаса, дон Еухеніо є занадто зацикленим на власній пихатості. Він не любить а ні власний народ, ані державу, якій служить, навіть власну дружину – і ту ігнорує. Все що його бентежить – його статус, посада корехідора, що ставить його вище за інших: « – ... клянусь розп'ятим Христом! ... Ти ще не знаєш, на що я здатний! ... Схаменися! ... Я ж корехідор!.. – Мене – до в'язниці?... Мене? Корехідора міста?» [1, с. 81–82]. Тому він ніколи не покохав би Фраскіту, адже вона не цікавить його як людина.

Зазначимо, образи повісті запозичені автором з першоджерела «Мірошника з Аларкосу», лишаються майже незмінними, проте автор дещо розкриває їх, додаючи характерам героїв більшої реалістичності та життєвості. Вочевидь, автор не досяг би основної мети своєї повісті, якби залишив своїм персонажам лише позитивні риси, не наділивши їх при цьому негативними. Як письменник і публіцист, що працював у епоху реалізму, Педро Аларкон приділяв увагу саме реалістичності образів та подій. Саме тому зовнішність мірошника не ідеальна – він горбатий, його характер вийшов дещо запальним, а Фраскіти – не дуже довірливим: «Значною мірою сприяла цьому сенья Фраскіта ... дядько Лукас, подібно до шекспірівських героїв, був справжній чоловік, людина цілісних почуттів; вільний від вагань, він або вірить, або вмирає, любить чи вбиває і не визнає поступовості в переході від найвищого щастя до повної його втрати ...» [1, с. 34]. Проте, це не заважало подружжю цінувати та любити одне одного, а автору показувати їх людські чесноти. Аларкон протиставляє нам видиме і невидиме, доводячи, що краса внутрішня набагато важливіша, ніж те, що ми звикли лише бачити зверху.

Цікавим є той факт, що, Педро Аларкон вклав у союз Лукаса та Фраскіти необхідний історичний та навіть політичний підтекст, адже мірошник Лукас за походженням мурсієць, а Фраскіта – наварка, що оселилися в Андалузії. Тобто вони походили з абсолютно різних регіонів, зі своїми традиціями, законами і порядками. Але, захищаючи ліберальні ідеї, Педро Аларкон навмисне поєднує таких різних персонажів, просуваючи таким чином, свої погляди та ідеї республіканських партій, котрі він підтримував. Підводячи підсумки, варто зазначити, що проаналізований образ іспанського суспільства XIX століття у повісті Аларкона «Трикутний капелюх» базується на на поєднанні історичних, соціальних та моральних викликів суспільства того часу. За основу твору автор бере народне джерело, романс «Мірошник з Аларкосу», що вже є підтвердженням показати народні образи, вдаватися до реалістичних описів та характеристик.

Список використаної літератури

1. Аларкон П. Трикутний капелюх: повість та оповідання. Київ: Дніпро, 1983. С. 21–94
2. Кара Т. Змістовні і структурні ознаки історичної повісті. Cyberleninka. 2013. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zmistovni-i-strukturni-oznaki-istorichnoyi-povisti>
3. Коновалова М. В. Розробки уроків для вчителів: методичний посібник. Харків: Основа, 2018, 128 с. URL: https://zarlit.com/lesson/10klas_7/index.html
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 2. С. 277, 305.
5. Олексієнко О. Педро Антоніо де Аларкон (передмова). Київ: Дніпро, 1983. С. 5–20

6. Diccionario de la lengua española. Real Academia Española. 2024. URL: <https://dle.rae.es/>
7. Baquero G. M. Un marco para «El sombrero de tres picos». Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. 2010. URL: <https://www.cervantesvirtual.com/obra/un-marco-para-el-sombrero-de-tres-picos-1215264/>
8. Ortiz J. Literatura española. Actualidad Literatura. URL: <https://www.actualidadliteratura.com/literatura-espanola/>

Анна Под'ячева

ОБРАЗ РУСАЛКИ У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (ПОЕМА «РУСАЛКА»)

У статті коротко означено причини створення і публікації поеми «Русалка» Лесі Українки. Здійснено спробу порівняння однойменного образу в тексті Дочки Прометей та в народних віруваннях за дослідженнями етнологів, фольклористів. Проаналізовано походження міфологічного персонажа, зовнішність русалки, її місце проживання, характер. Зроблено висновки щодо своєрідності образу русалки у творі Лесі Українки.

Ключові слова: русалка, жіночий образ, Леся Українка, поема, міфологічний персонаж.

У творах художньої літератури періоду романтизму спостерігається активна інтерпретація демонологічних істот, витворених народною уявою. Однією з таких є русалка – міфологічний жіночий образ у багатьох слов'янських народів, що може поставати як водяне божество; потопельниця, інколи німфа. Для того, щоб спробувати дослідити особливості образу русалки в ранній творчості Лесі Українки, було обрано дебютну поему письменниці під назвою «Русалка». Вона була написана у грудні 1885 р. в селі Колодяжному, але надрукована лише через два роки в альманасі «Перший вінок». Поема була видана коштом Наталії Кобринської і Олени Пчілки у Львові 1887 року, в друкарні Товариства імені Шевченка. Згодом увійшла до збірки «На крилах пісень» (1893).

Літературна діяльність Лесі Українки поживалася з середини 80-х років XIX століття, адже тоді родина письменниці переїхала до Києва і вона увійшла до літературного гуртка «Плеяда», завдяки якому юна поетеса мала змогу познайомитися з творами зарубіжних та українських письменників доби романтизму, таких як Генріх Гейне, Петро Гулак-Артемівський, Тарас Шевченко та ін. Саме цей літературний напрям, з усіма його принадами, став провідним у ранній творчості письменниці. Власне про це мати Лесі Українки Олена Пчілка писала у листі до І. Франка з приводу «Русалки»: «Добре було б, якби до поеми Лесі долучить примітку од редакції відносно до романтичного характеру поеми. Можна було б сказати щось об тім, що романтичні очерти фантазії характеризують взагалі твори починаючих авторів (адже хоть би на-

віть і Шевченко почав «Тополею», «Причинною» [7, с. 37]. У підзаголовку поеми йдеться про те, що вона написана в «народному стилі», однак видатний український письменник і літературний критик – Іван Франко, розкритикувавши поему у своїй статті «Леся Українка», і зазначив, що вона написана в «старому романтичному шаблоні» [11, с. 256]. Якщо ж говорити про джерело натхнення, то у тій же статті письменник зробив припущення, що саме романтичні балади Тараса Шевченка: «Русалка», «Причинна», «Утоплена» дали поштовх для написання дебютної поеми Лесі Українки. Помітивши подібність на рівні тематики, Каменярь писав: «слабенький відгомін шевченківських балад без їх широкої мелодії, без того твердого підкладу життєвої обсервації і соціальних контрастів, що надає тим романтичним баладам вагу і принаду вічно живих творів» [11, с. 256].

Також варто зазначити, що важливим джерелом натхнення для поетеси стали спогади з дитинства. Народившись на Волині, де й досі збереглися народні вірування про демонічні істоти, дівчина змалечку слухала від матері та дядька Лева народні оповіді та легенди про загадкових істот. Ці народні уявлення залишили вагомий слід у світобаченні Лесі Українки. Наприкінці свого життєвого шляху вона про це написала в листі до матері: «Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я здавна тую Мавку «в умі держала», ще аж із того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами. Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділася мавка. І над Нечімним вона мені мріла, як ми там ночували – пам'ятаєш? – у дядька Лева Скулинського. Видно, вже треба було мені її колись написати, а тепер чомусь прийшов «слухний час», – я й сама не збагну чому. Зачарував мене сей образ на весь вік» [10, с. 324].

Сучасні дослідники творчості Дочки Прометея високо оцінюють дебютну поему. Зокрема, Марія Александрова у статті «Поема Лесі Українки «Русалка» і традиції українського романтизму», зазначила: «Поема «Русалка» для 14-річної авторки – вагомий і досить досконалий твір, який потребує окремого дослідження для глибшого розуміння психології творчості Лесі Українки, з'ясування причин її тяжіння до тем та сюжетів, відомих у фольклорі й літературі» [1, с. 38]. Також дослідниця виділяє таку особливість поеми як «протистояння двох світів – реального, людського і фантастичного як прояву не керованих людиною природних сил, окрім цього, народно-фантастична основа переплелася із зображенням реального народного побуту» [1, с. 38].

Поема «Русалка» Лесі Українки має багато спільного з фольклорними сюжетами й народними уявленнями про русалку, адже основана на народній уяві про дівчину, що втопилася від нещасного кохання та стала русалкою; про парубка, що тоді покохав русалку й згодом загинув від неї.

Українські літературознавці та фольклористи зробили значний внесок у дослідження образу русалки в українській народній інтерпретації та літературі. Зокрема, Микола Костомаров та Іван Нечуй-Левицький дали основу теоретичним засадам міфологічного персонажа, розкривши етимологію назви, теорії походження, місце проживання, загальні риси зовнішності та

характеру. Такі дослідники, як Володимир Галайчук, Володимир Гнатюк, Олексій Кононенко, Микола Дмитренко збирали та аналізували народні оповідання, перекази та повір'я, у яких згадується образ русалки. Відомі класики української етнографії Василь Милорадович та Федір Потушняк вивчали вплив міфологічних та релігійних уявлень на формування образу русалки в українській літературі. Сучасними дослідниками української народної демонології є Олексій Кононенко, Тетяна Данилюк – Терещук, Тетяна Деркач, Надія Войтович.

Походження образу русалки

Дослідити походження образу русалки допомогли праці авторитетних українських літературознавців та етнографів, зокрема, «Слов'янська міфологія» М. Костомарова та «Світогляд українського народу» І. Нечуя-Левицького, а також сучасних дослідників. На сьогодні встановлено, що цей міфологічний образ має чимало версій походження, серед яких: трансформування давніх слов'янських водяних божеств у русалок, запозичення образу з інших культур, зокрема, з грецької міфології (німфи, nereїди, дріади і сирени), а також різні теорії пов'язані з анімістичними віруваннями наших предків. Так здавна наші предки вважали, що русалками стають дівчата-потопельниці. Саме про це у своїй книзі «Українська міфологія», зібравши народні оповіді про походження русалок, пише сучасний український етнолог Володимир Галайчук: «Ну, русалки, казали, що оції дівчата, що топлени» [3, с. 239, № 1058].

У своїй поемі Леся Українка послуговується саме анімістичними уявленнями. Поетеса розповідає про дівчину, яка втопилася через нещасливе кохання і стала русалкою. Вона втратила свою людську природу і змушена жити у водяному світі. Сам момент смерті головної героїні описується так:

*Пішла з жалем дівчинонька
Та у свій садок,
Щоб нарвати барвіночку
Інший на вінок;
Рвучи його, журливу
Пісеньку співа,
За сльозами ледве може
Вимовлять слова:
«...Забув мене мій миленький,
Іншу полюбив,
І навіки мою долю
Тай занастив!
То ж він завтра із другою
Піде під вінець...
А я собі під водою
Знайду вже кінець!»
Промовила теє слово,
Стала на горбок...
Нема, нема дівчиноньки,*

*Лиш плавле вінок.
Вже минуло з того часу
аж три довгі роки,
Як втопилась дівчинонька
у річці глибокій.
Гуля всюди тая слава,
Та вже перестала,
А дівчина під водою
Русалкою стала» [9, с. 13].*

Опис зовнішності русалки

У світовій традиції русалка має кілька підвидів зовнішності. З ілюстрованого словника-довідника міфологічних уявлень та вірувань Олексія Кононенка можна дізнатися, як їх традиційно уявляли українці: «Всі русалки – дівчата або невеличкі дівчатка, діти-семилітки. Русалки дуже гарні з лиця, з русими або зеленими косами з осоки, з зеленими або чорними очима. Вони розпускають по плечах розкішні довгі коси аж до самих колін, ходять в одній сорочці або зовсім голі, в зелених вінках з осоки або зіллячка, прикрившись косами. Але часом русалки показуються людям у дівочому уборі, в плахті, в сорочці, в червоному намисті» [5, с. 227]. У поемі Леся Українка не подає детального опису зовнішності головної героїні, хоча на початку твору порівнює її із «зіронькою». Перетворившись на русалку, образ наділяється більше психологічними характеристиками і фокусується увага на окремих деталях її портрету («чеше коси», «дуже збіліла»).

Місце проживання русалок

За народними повір'ями їх домівкою могли бути глибокі прісні озера, підводні печери, річкові затоки, вири чи водоспади. І. Нечуй-Левицький про місця їх існування пише так: «Русалки се богині земної води. Вони живуть у морі, у річках, у криницях і ставках. Живуть вони на самому дні в чудових кришталевих палатах. У річках, а найбільше в Дніпрі, русалки живуть цілими громадами» [6, с. 79]. Леся Українка також послуговується цими народними уявленнями і згадує про життя русалок в морі.

Однак варто зазначити, що все ж таки поема має деякі істотні розходження з давніми уявленнями, на цьому у своїй статті наголошує Тетяна Панасенко: «її русалка з'являється в полі під час жнив: *«І виходить русалонька / В поле виглядати, / Чи не вийде її милий / На лан жита жати»* [1, с. 15], а за віруваннями, русалки могли відходити від свого водоймища й ходити між людьми тільки на Русальний тиждень, що припадав на сьомий тиждень по Великодню (коли жито цвіте) [цит. за 8, с. 234].

Леся Українка також звертається до традиційних уявлень про час активності русалок. Письменниця виділяє північ, коли сходить молодий місяць, той час, коли русалки мають найбільшу силу і у поемі читаємо:

*«Тільки ж то їй і розваги,
Як молодик зійде, –
Проти хати миленького
На бережок вийде» [9, с. 14].*

Характер та вчинки русалок

За українською міфологією, русалки відомі своїм мінливим характером: вони можуть бути як лагідними, так і жорстокими. Їх емоційність та волелюбність роблять їх непередбачуваними, а чари – небезпечними для людей. Часто у повір'ях русалок зображали як істот грайливих та веселих: вони гойдаються на деревах, чешуть волосся при місячному світлі, співають та танцюють. Дослідники часто порівнюють їх з дітьми, через їх пустощі. І. Нечуй-Левицький красномовно описує характер русалок: «У воді русалки пустують, як маленькі дівчата, брикаються, бризкаються, плавають, сідають на млинові колеса, пірнають під колеса в шум, заплутують сітки рибалкам, псують греблі, мости, ловлять гусей і закручують їм крило за крило» [6, с. 77].

У своїй поемі Леся Українка вміло порівнює характер та вчинки головної героїні з іншими русалками і робить акцент на тому, що дівчина після перевтілення не може жити спокійно і постійно згадує свого милого.

*«Та не має русалонька
І там супокою:
Не втопила свого лиха
Навіть під водою!
Читаночок з русалками
При місяцю водить,
То все їй той козаченько
З мислоньків не сходить.
Або сяде, чеше коси
У темному гаю,
Її ж думка круг хатини
Милого витає»* [9, с. 13–14].

В той час як усі «типові русалки» розважаються – вона ходить по бережку, тихенько співає і виглядає свого коханого.

*«Всі русалки, мов рибоньки,
Веселії грають,
А у неї завжди хмари
Чоло укривають.
Тільки ж то їй і розваги,
Як молодик зійде, –
Протихати миленького
На бережок вийде;
Вийде, ходить по бережку,
Тихенько співає,
Чи не вийде милий з хати, –
Усе виглядає»* [9, с. 14].

Та не дивлячись на грайливий характер, русалки були здатні до страшних вчинків. Виригнувши з глибини, вони чіплялися за вербові гілки, гойдалися на них, мов на гойдалках, і мчали по траві; кликали людей, особливо юних хлопців, заманюючи їх чудовими піснями. Той, хто почує ці чари, не зможе встояти і піде на їхній голос. Заманивши людину в ліс, русалки лоскотали її до смерті або тягнули за собою у темну воду. Через такі риси характеру І. Нечуй-Левицький у своїй праці «Світогляд українського народу» порівнює русалок з водою: «Русалки гарні, співу-

чі й веселі, але разом з тим і небезпечні, шкідливі задля людей, як і вода, пишна своєю красою і живучою силою, часом робить людям багато шкоди» [6, с. 80]. Таку мінливість у характері водяних істот пояснює Микола Костомаров: «Русалки істоти легкі, майже безтілесні, ані добрі, ані злі; вони – ніби втілені в людській подобі речі фізичного світу, що, незважаючи на людську постать, зберегли і несвідомість, і байдужість матерії» [4, с. 228].

Мстивість – ще одина з рис характеру, що часто приписується русалкам у народній уяві. Вони, як істоти дуже чутливі, прагнуть щирого кохання і жорстоко карають за зраду, нехтування або розбите серце. Заманюючи на дно водойм, вони мстяться своїм кривдникам та шукають заспокоєння своїх душевних ран. Цю думку висловлюють у своїй статті «Русалка в системі демонологічних уявлень українців» етнологині Н. Войтовичі Г. Штангрет: «русалок уважали мстивими істотами: їх боялися ще через те, що не всі живі мали здатність їх бачити, оскільки вони самі вирішували, кому показатися, а кому ні» [2, с. 239].

Саме цю риси характеру розкрила у своїй русалці Дочка Прометея. У поемі описуються почуття, які переживає головна героїня, коли бачить свого коханого у полі разом з жінкою та дітьми. Прочитуємо як в неї змінюється вираз обличчя і одразу прокидається жага до помсти за зраду. Ось як цю сцену подає письменниця:

*«Русалонька на ту пару
Тільки подивилась,
Змінилася у личеньку,
За серце схопилась;
Потім знову подивилась,
Промовила тихо:
«Побрався ти, козаченьку,
Та на своє лихо!
Не завжди там буде щастя,
Де твоя хатина, –
Зостануться сиротами
Жінка і дитина!
Будеш знати, козаченьку,
Як русалка любить,
Скоро ж тебе те кохання
З цього світу згубить!»* [9, с. 16].

Останній розділ – кульмінація поєми, в ньому описується як русалка вже почала втілювати свій план помсти у життя. Спершу вона йому «поробила», бо козак став сумний, почав ходити до її хати та на місце, де дівчина втопилась. Далі русалка причаровує його піснею, яка у свій час привернула увагу Івана Франка (він побачив у ній «перший розмах крил свіжого ліричного таланту») [11, с. 257]. Пісня русалки сповнена трагізму та глибоких емоцій. У ній розкривається душа дівчини, яка за життя втратила кохання і знайшла смерть у річці. Це не лише сумний монолог, але й заклик до коханого піти разом з нею. Адже там у підводних палатах вона віддасть йому все, що має і готова навіть пробачити зраду. Зачарований гарним співом дівчини, козак кидається до колись коханої дівчини-русалки, але раптом з річки виривається юрба водяних

красунь, які заманюють його у свої обійми та лоскочуть до смерті. Усвідомивши жахливий вчинок, русалка схилилася над тілом коханого, гірко розкаюючись у скоєному злочині:

*«...Вже ж не гляне він на мене, -
Дарма виглядати!
Вже ж моєму миленькому
Світу не видати!
Не озветься до своєї
Любої дівчини –
Він німий лежить, холодний
З моєї причини.
Ой забула б я, мій милий,
І горе, і зраду,
Лиш устав би ти до мене,
Дав мені пораду!
Нещаслива годинонько,
Що ж я наробила?
Ой нащо ж я свою долю
Та й занастила!» [9, с. 19 – 20].*

Сцена замилювання дівчини молодим чоловіком спостерігається й на полотні німецького художника Альберта Чауча (1843–1922) (див. Додаток 1) і може проілюструвати переживання головної героїні поеми Лесі Українки.

Підсумовуючи усі результати дослідження, можна зробити висновок, що Леся Українка робить певний внесок у літературний образ русалки. Головна героїня уособлює «не типову», а великою мірою олюднену русалку. Адже незважаючи на те, що у чарівному підводному світі вона позбавлена щоденних клопотів людського існування, навкруги її сестри танцюють, гуляють та співають, русалка Лесі Українки не може відмовитися від своєї людської природи: продовжує кохати свого милого, кожен день його виглядає і дуже болісно переживає його зраду.

Також образ поєднує в собі фольклорні мотиви з авторським задумом, що робить його більш глибинним і психологічно складним. Леся Українка через двоїстість в характері русалки підкреслює трагічність цього образу. Так, розкавання русалки після смерті коханого свідчить про глибину її почуттів та людське її походження, що ховається за зовнішньою жахливою оболонкою. Вона зображена не як демонічна істота, а як символ жіночої долі, що переживає стадії кохання та смерті. Леся Українка, інтерпретуючи міфічний образ русалки у своїй поемі не тільки засвідчила продовження традицій українських давніх вірувань, а ще й вплинула на подальший розвиток української літератури, збагачуючи образ русалки новими гранями та контекстами.

Список використаної літератури

1. Александрова М. О. Поема Лесі Українки «Русалка» і традиції українського романтизму. *Літературознавчі студії*, 2017. № 1 (1). С. 32–44.
2. Войтович Н. М, Штангрет Г. З. Русалка в системі демонологічних уявлень українців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. Т. 32 (71), 2021. № 4. С. 237–242. URL: http://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/36.pdf

3. Галайчук В. Українська міфологія. Харків: КСД, 2016. 288 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Halaichuk_Volodymyr/Ukrainska_mifolohiia/
4. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія [упор., приміт. Бетко І. П., Полотай А. М.]. Київ: Либідь, 1994. С. 201–256.
5. Літературознавчий словник-довідник [авт.-упор. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко]. Київ: Академія, 1997. 752 с.
6. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: ескіз української міфології. Київ: АТ «Обереги», 2003. 142 с.
7. Пчілка О. Лист до І. Франка у Львові в зв'язку з друкуванням поеми Лесі Українки «Русалка» та її віршів. № 17. 1887 р., не пізніше квітня. *Леся Українка. Документи і матеріали*. Київ: Наукова думка, 1971. С. 36–38.
8. Панасенко Т. Твори світової літератури як прецедентні тексти ліро-епосу Лесі Українки (на прикладі поеми «Русалка»). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2011. № 16. С. 232–236.
9. Українка Леся. Русалка. *Зібрання творів у 12 томах*. Київ: Наукова думка, 1975. Т. 2. С. 9–20.
10. Українка Леся. Твори. Київ: Наукова думка, 1978. Т. 10. 324 с.
11. Франко І. Леся Українка. Твори у 50 томах. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 254–274.

Додаток 1

Альберт Чауч. Чари (1896)

ОБРАЗ РІДНОГО КРАЮ В ЛІРИЦІ ПОЕТА-ЕМІГРАНТА ЯРА СЛАВУТИЧА

У статті досліджуються особливості художнього зображення образу рідного краю у ліриці поета-емігранта Яра Славутича. Визначено провідні мотиви, а також художні засоби увиразнення образу Батьківщини у ліриці письменника.

Ключові слова: художній образ, епітети, метафора, мотив, ліричний герой.

Одним із видатних поетів-емігрантів є Яр Славутич (Григорій Жученко). Ця видатна особистість в українській діаспорі ХХ століття відзначається не лише як відомий поет з численними опублікованими збірками, але й як активний член наукового співтовариства. Він володіє почесним званням професора в Альбертському університеті Канади, займає посаду президента Канадського інституту ономастики та є членом Українського шекспірівського товариства. Творча спадщина цього поета вражає своєю різноманітністю і глибиною, тому варто розглядати його поезію з урахуванням різноманітних жанрових і образних аспектів. Яр Славутич продовжує активно діяти в українській діаспорі, де він виступає як представник національної культури та традицій. Його поезія відтіняє пристрасну любов до батьківщини та глибоку тугу за тим, що втрачено. Цей поет – яскрава постать в українській діаспорі, який відзначається не тільки творчою відданістю, але й активною громадянською позицією, що стала важливим моментом у розвитку культурного життя. Заснувавши видавництво «Славута», він не лише забезпечив публікацію власних творів, зокрема підручників, а й став «своєрідним ферментуючим елементом, що єднав розпорошених українців із рідною землею, був тим духовним вогнищем, що не давало згаснути зв'язку з батьківщиною» [8, с. 9].

В українському та діаспорному літературознавстві проведено велику кількість досліджень, присвячених різним аспектам творчості Яра Славутича. Ці дослідження характеризують різні іпостасі талановитого митця, створюючи усебічний портрет видатного діяча. Через політичні обставини не всі заклики та ідеї поета зустріли повне розуміння та прийняття в Україні, і деякі аспекти його творчості залишаються поки що недослідженими. Більшість наукових праць з'явилися після набуття Україною незалежності. Яр Славутич у своїй поезії часто звертається до світоглядної опозиції Батьківщини та чужини, висловлюючи свої внутрішні роздуми про втрачене рідне місце та пошук нового дому в іншій країні. Його твори відзначаються глибоким патріотизмом, але водночас вони віддзеркалюють і болісні реалії еміграційного життя. Яр Славутич став представником тих, хто, залишаючи свою батьківщину, продовжує проносити український дух та ідентичність у світі. За спостереженнями К. Волинського, найбільш достовірне уявлення про митця-критика може сформулювати той, хто «живе в тому самому часі, що і сам митець, і взагалі в однаковому оточенні» [1, с. 236]. Це дає можливість аналізувати творчу еволюцію поета, включаючи «його пошуки тематики та проблематики, особливий стиль, ма-

неру зображення, а також відслідковувати його досягнення та втрати на різних етапах творчого розвитку» [1, 236].

На думку Яра Славутича, справжній митець має своєю зброєю – словом – змінювати уявлення людей про країну, бути непохитним у своїй відданості правді, добре знати історію свого народу та вести своїх послідовників до світле майбутнє. Синівська ностальгія поета за втраченими батьками була породжена щоденними переживаннями емігрантів, але не втілилася в ліричні вірші, наповнені скорботою й стражданням; скоріше, він був спрямований у чесні, проникливі вірші, які, здавалося, були наповнені залізом. Справедливо херсонський поет Микола Братан висловився так про Яра Славутича: «Він – із когорти живих смолоскипів». Його слово – це не лише поетичний витвір, але й зброя, що розчиняє туман невідомості і приниження, пробиваючи шлях до істини та світлого майбутнього. У своїх віршах він відтворював не лише своє особисте бачення, а й спільне переживання всього народу, ділився власною болісною ностальгією та протестував проти неправди й пригнічення.

«Херсонські села на осонні,
Дзвінких дворів ранковий клекіт
І став, і верби мрійно-сонні,
Дніпра могутній гук і гомін» [6, с.226].

Свою сильну тугу за рідним краєм і невпинну пам'ять про нього поет висловив у цих рядках. Поїздки за кордон, відвідини далеких місць не можуть ні заглушити, ні знищити глибоких зв'язків Яра Славутича з батьківщиною. У поезії «Коли в Танжері піють півні ». Щоб перенестися думками на батьківщину, поет намагається створити ілюзію рідного пейзажу. Змальовуючи «Херсонські села на осонні», «ранковий стукіт дзвінких дворів» та ін., він намагається викликати в пам'яті своє первісне оточення. Душа поета обурюється, коли щасливе почуття з часом змінюється почуттям розлуки, нагадуючи про віддаленість від рідної землі.

Зокрема, С. Пінчук подає переконливий розгляд тропів зорового ряду в сонеті «Вечір», де метафоричний паралелізм займає центральне місце після персоніфікації місяця. Поєднанням блакитного скла річки та жовтого вогню досягається зображення «українського вечора в малярській манері Куїнджа»:

«Перед зірками гнучи пружний стан,
Виходить місяць, мов козак на стежу, –
Срібlistим росам ронить блискітки
І мимохідь розпалює пожежу
Над синім склом прозорої ріки» [7, с.22].

Зображення «синього скла прозорої ріки» та «жовтого вогню», які уособлюють глибину й красу українського вечора, викликають почуття патріотизму та любові до рідної землі. Місяць справляє враження на читача тим, що постає у вірші «як козак на стежці», надаючи йому антропоморфних рис. Метафора «сріблясті краплі роси виблискують» посилює красу й образність опису, стає асоціативним відповідником порівняння між краплями роси та мерехтливими

коштовними каменями. «Блакитне скло прозорої ріки» та «жовтий вогонь» не тільки створюють затишну та спокійну атмосферу, а й символізують золотисто-блакитні тони вечора.

Крім того, через образ природи, що уособлює тяжкість і темряву народних переживань, у вірші «Липнева ніч» передається почуття смутку й розчарування несправедливістю становища країни:

«Іти б у даль, як місяць, навпростець
І на світанку вмитися росою,
На сході сонця стрівши багрець,
І так упитись царини красою
Біля хлюпкого в балці джерела,
Щоб вік Херсонщина в душі цвіла» [7, с.23]

Яскравими описами природних малюнків позначені поезії «Повіяло прохолодним подихом з яру» та «Біля джерела тече струмок». «Я б пішов у далечінь, як місяць, прямо вперед», порівняння героя з місяцем, що символізує бажання продовжувати життєвий шлях. Присутня у вірші й символіка рідного краю, Херсонщини, про що свідчить рядок «Щоб вік Херсонщини цвів у душі», що символізує прагнення зберегти красу й духовну спадщину.

Ідею незабутніх спогадів, краси «сонячного розливу на дзвінкій течії» поет передає у вірші «Важкого зерна золотистий ворох»:

«Мій кожен крок, як вічності дудонь,
Нещадно чавить неподатні будні;
Мою звиягу світлу, як осонь,
Надхненно кличе на шляхи славутні,
Перемагаючи світів печаль,
Херсонським хмелем духовійна даль» [6, с.113].

Він продовжує у своїх рядках пояснювати, як його щоденне існування безжально розчавлює його і як кожен його крок здається «вічним гулом». У рядку «Мій кожен крок, як вічності дудонь» кроки співця порівнюються з вічною музикою, яка нагадує про безперервність часу. Цей образ уособлює рідну землю, що зберігає спогади про минуле та коріння, а також викликає почуття причетності та обов'язку перед нею. Образом «хмелю Херсонщини», який символізує духовний розвиток і відкриття нових перспектив, поет передає заключні слова вірша, які є закликом до світлих шляхів і перемоги над сумом.

Образ журавлів, як символ Батьківщини, є поширеним у творчості Яра Славутича в вірші «Відлітають у дальній вирій...». Поет зосереджує увагу на тугій мелодії журавлиного кличу, яка розливається в темному небі, монотонно повторюючи «курли-курли», що нагадує про спів на давній греблі та пісні хвали на похороні.

«Розливається в темнім небі
Монотонне курли-курли,
Мов співають на давній греблі
Похоронні пісні хвали» [6, с.125].

Це стає символом туги за Батьківщиною, стражданням українського народу від історичного гноблення та відсутності державності, та втрати синів, які загинули чи живуть на чужині. Проте в співі журавлів також пробуджується надія на повернення на батьківщину, що відображається у словах ліричного героя.

«Я так жадав ту землю цілувати,
Яка снагою дощових струмків,
Немовби купіль теплих шапликів,
Колись голубила дитячі п'яти!
Вона стелилася до ніг, як шати
Прямих левад, вигинистих лужків;
Вела крізь хащі диких терників,
Шептала казку, наче рідна мати» [6, с.165].

Вірш «Я так жадав ту землю цілувати», також відображає ностальгію за рідною землею. Автор описує свої спогади про те, як він прагнув цілувати землю, яка була для нього джерелом багатьох радощів і вражень у дитинстві. Образ дощових струмків і теплих шапликів передає атмосферу дитинства та невинності. Далі, описуючи землю, яка «стелилася до ніг, як шати прямих левад, вигинистих лужків», автор створює образ природи, яка вражає своєю красою та величчю. Ці образи допомагають читачеві уявити, наскільки привабливою й вражаючою була ця земля для автора. Яр Славутич порівнює землю з рідною матір'ю, що ще раз підкреслює важливість цього місця для нього. Земля шепоче казку, як рідна мати, що може символізувати її роль у формуванні його ідентичності та духовності:

«Близько, жадано лежиш, недосяжна моя Україно!
В двиготі моря твого бачу тебе й пізнаю.
Луни високі твої наслухаю напнуто й німовно,
Чую твою боротьбу – надр, і повітря, і вод» [6, с.247].

У вірші «Чорне море» виразом поетичного захоплення батьківщиною та її природою є не лише основний образ України як недосяжного ідеалу, але й використання різноманітних епітетів і метафор, що допомагають передати почуття гарячої любові та туги за рідною землею. У рядку «Близько, жадано лежиш, недосяжна моя Україно!» Україна порівнюється з недосяжним ідеалом, що підкреслює величність та привабливість цієї землі. «Луни високі твої наслухаю напнуто й німовно» – тут автор використовує метафору лун (хвиль), щоб показати своє занурення в атмосферу рідної землі, що наповнена спокоєм і майже надзвичайною тишею. Таким чином, ліричний герой вірша виявляється сповненим гарячої любові до рідної української землі та туги за нею на чужині:

«Лунавий дзвін степів Саскачевану
Стоїть, як сторож осяйних ланів,
Де предків голос гойно гомонів
Посеред пущ крізь довгий сон туману.
Минув той час! Валами океану

Хлюпоче даль пшениць і ячменів –
І, наче мрії піонерських днів,
Тече з Канади зерно безустанно » [6, с.192].

У вірші «Дзвін у степу» автор відтворює образ рідного краю як символу рідного народу та його історії. Описуючи дзвін степів і його стійкість, автор підкреслює важливість та невмирущість культурних та історичних традицій свого народу. Поезія пронизана почуттям пишності і потужності рідної землі, яка має великий історичний та культурний значення для автора. Автор порівнює звук дзвону степів із сторожем, що стоїть на варті світла та надії. «Минув той час!», «Хлюпоче даль пшениць і ячменів» ці вислови викликають відчуття зміни часу таплинності, а також розповідають про сучасний стан рідної землі. Порівняння із мріями піонерських днів надає образності та емоційної зарядки, змальовуючи зерно як символ надії та праці.

«О, будьте вік благословенні!
Але пошліть останню путь
У край, де захватно-черленні
Черешні вранці розцвітуть.
І поверніть найкращу пору,
Коли вітав мій перший крик
Розгін херсонського простору –
Мистецтва рідний материк» [6, с.131].

Продовжує цю тему вірш «Мистецтва радісна принада...» як прощання та ностальгія за рідним Херсонським краєм перед еміграцією. У першому рядку «О, будьте вік благословенні!» поет благословляє свою Батьківщину, звертаючись до неї з великою любов'ю та вдячністю. Далі він висловлює символічне бажання, щоб його «остання путь» (можливо, місце останнього спочинку після смерті) була саме в рідній херсонській землі. Цей край він описує як місце, де «захватно-черленні черешні вранці розцвітуть» – яскравий весняний образ, сповнений життєвої сили та краси. Яр Славутич просить «повернути найкращу пору» – ймовірно, йдеться про безтурботне дитинство в херсонських степах. Він згадує, як його «перший крик» привітав «розгін херсонського простору» – широкі степові обрії, що уособлюють волю та безмежність. В останньому рядку поет називає херсонський край «рідним материком мистецтва» – місцем, де його поетичний таланти зародився і отримав живлючі соки.

«Йдучи у світ, лишаючи вітчизну,
Беруть на спомин у дорогу грізну
Пучок євшану чи дрібок землі,
Щоб на чужині, в доброті чи злі,
Вони серця потугою снажили.
Зазнав і я тієї долі-сили,
Узявши в свій порожній гаманець
Черленновидий, красний кремінець
Із підмурівка батьківської хати.

Який тепер я радий і багатий!
Зі мною в парі обійшовши світ,
Мене зберіг той камінець-граніт» [7, с.36].

Поет говорить, що коли українці залишають батьківщину і йдуть у широкий світ, вони зазвичай беруть із собою символічний спогад про рідний край. Це може бути пучок євшану-зілля чи жменька рідної землі. Ці маленькі реліквії мають допомагати зберігати зв'язок із коренями та черпати сили в будь-яких випробуваннях долі на чужині. Яр Славутич зізнається, що й сам зазнав такої емігрантської долі. Замість євшану чи землі, він узяв із собою на згадку про рідний дім шматочок граніту з підмурівка батьківської хати. Цей «черленновидий красний кремінець» супроводжував його у всіх життєвих мандрах і зберігав у важкі часи. Тепер, оглядаючись назад на пройдений шлях, поет радий і відчуває себе багатим, адже той камінь-оберіг «у парі обійшов із ним весь світ». Він допоміг зберегти пам'ять про корені і витримати випробування вигнання.

Отже, в ліриці Яра Славутича простежується увиразнення й семантична акцентуація образу рідного краю. В поезії Яра Славутича образ дому проходить циклічну трансформацію. Спочатку дім і рідна хата символізують затишок, звичність, але поета вабить безмежна далечінь як уособлення свободи і щастя. Спершу безпритульність здається привабливою, а згодом конкретизується в образах важких мандрівних шляхів. Згодом романтичні «зорі пурпурові» та «нескінченність осейних шляхів», задля яких покинуто дім, перетворюються на «сіре небо чужини», що матеріалізується в образі негостинного простору. Однак митець повертається додому хоч подумки, ідеалізуючи природу херсонського степу. На жаль, рідний дім назавжди втрачено в реальності, лише згадки про нього оживають в душі поета. Яр Славутич майстерно використовує різноманітні художні засоби для створення яскравих образів та передачі глибоких емоційних переживань. Епітети: «домашній прах», «важкі путі», «чужі краї», «сіре небо чужини», «сполоханий простір – ці влучні означення допомагають увиразнити контраст між рідним і чужим світами; метафори: «крижаний подув», «рідна матінко» (звертання до України), «степ хапав мене за ноги» – метафоричні образи надають поезії експресивності та чуттєвості; персоніфікація: «рідна матінко моя», «чужина», «подув крижаний» – ці прийоми надають абстрактним поняттям людських рис, створюючи ефект олюднення навколишнього світу; символи: степ, небо як символи батьківщини; путі, чужина як символи вигнання та самотності; контрастні паралелізми: протиставлення домашньої обмеженості – інтелектуальній свободі, чужого холоду – затишку рідної хати, а також прийом синестезії у змалюванні особистого сприйняття рідного краю та чужих земель. Образ батьківщини ідеалізується і сакралізується, набуваючи рис втраченого раю. До неї линуть найщиріші почуття любові, туги, гірко болю розлуки. Ліричний герой палко бажав повернутися на рідну землю, але доля була невблаганною.

Список використаної літератури

1. Волинський К. П. Яр Славутич: Літературний портрет. Київ: Наукова думка. 1994. 236 с.
2. Жила В. Монографія про творчість Яра Славутича. *Визвольний шлях*. 1997. № 5. С. 613–618.

3. Накашидзе І. Життя української громади у творчості україномовних поетів Канади другої половини ХХ ст. 2013. С. 1–10. URL: <https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2971af97-d907-4647-abf2-c1600426794e/content> (дата звернення 02.02.2024).
4. Немченко Г. В. Немченко І. В. Духовні заповіді Яра Славутича. *Література української діаспори у світовому історико-культурному контексті*. 2012. Вип. 8. С. 297–306
5. Розумний Я. Батьківщина в поезії Яра Славутича. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія» 2009. 179 с.
6. Славутич Я. Зібрані твори 1938–1978. *Едмонтон*. Дніпро. 1978. 408 с.
7. Славутич Я. Поезії та поеми, 1937–2004. *Славута*. Едмонтон. 2004. 660 с.
8. Славутич Я. Правдоносці: збірка віршів.: *Таборове видання Ді-Пі «Золота брама»*. Мюнхен 1948. 1–160 с.
9. Щерба Т. Його серце в херсонських степах (про Яра Славутича). *Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гончара*: URL: <http://krai.lib.kherson.ua/sherbarichetni-do-slova-3-rozdil.htm>. (дата звернення 30.01.2024).

Вікторія Спецова

ОБРАЗ ЧОРТА У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА (ОПОВІДАННЯ «ЗАКОХАННИЙ ЧОРТ» І «ЖОНАТИЙ ЧОРТ»)

Статтю присвячено порівняльній характеристиці образу чорта в творах Олекси Стороженка «Закоханий чорт» і «Жонатий чорт». Схарактеризовано особливості образу чорта у фольклорі і досліджено його різноплановість. З'ясовано засоби образотворення чорта в художній літературі на основі зазначених творів.

Ключові слова: чорт, образ, Олекса Стороженко, оповідання, нечиста сила, міфологічні уявлення.

Образ чорта пов'язаний з нечистою силою та був відомий людству із зародження цивілізації у самих різних формах. Його втілення знайшло місце як в усній народній творчості, так і в релігійних письменнях. Відображення чорта використовується письменниками і в художній літературі. Цей образ підлягав вивченню у різні часи та в різних країнах, однак через його архетипічність і можливість дати підґрунтя для конкретики та більш комплексних зображень, в нього є нескінченний потенціал для дослідження.

На сьогодні в українській літературі є достатньо творів, в яких образ чорта не був досконально розглянутий та схарактеризований. Так, за основу дослідження в цій статті взято оповідання Олекси Стороженка «Закоханий чорт» і «Жонатий чорт».

Оповідання «Жонатий чорт» відноситься до ранніх творів О. Стороженка. Здебільшого, до цього періоду творчості автора належать мініатюрні гуморески, опрацьовані на основі

українських народних прислів'їв, приказок та анекдотів. Це оповідання разом з іншими творами письменника було надруковане українською мовою в науково-літературному щомісячному журналі «Основа» у 1861 році під рубрикою «З народних уст», найімовірніше запровадженою Пантелеймоном Кулішем. Там же вперше було видане оповідання «Закоханий чорт», яке було написане українською мовою і складалося з 9 частин. Пізніше обидва оповідання увійшли в збірку творів «Українські оповідання» (1863).

Варто зауважити, що ці твори досліджувалися декількома сучасними літературознавцями, зокрема Тетяною Данилюк-Терещук, Наталією Зінченко, Світлою Павлунік та ін. У своїй статті «Фольклорно-міфологічний образ чорта в художній площині творів Олекси Стороженка» Тетяна Данилюк-Терещук проводить глибокий аналіз образу чорта у творах Олекси Стороженка і доходить висновку про те, що О. Стороженко «показав цікавий і оригінальний підхід до використання народної міфології, хоча і не був новатором самої тенденції» [2, с. 56]. Вона розглядає походження образу чорта з українського фольклору та міфології, а також виявляє його ключові риси у творчості письменника. Наталія Зінченко у своїй статті «Жанрово-стильова своєрідність фольклорно-етнографічних оповідань О. Стороженка» [3] досліджує феномен олітературення фольклорного матеріалу в творчості зазначеного автора, зокрема, аналізує оповідання «Закоханий чорт» та «Жонатий чорт» в контексті романтизму, провідного напрямку української літератури ХІХ ст. Дослідниця Світлана Павлунік у своєму компаративному аналізі порівнює твори О. Стороженка «Закоханий чорт» та Жака Казота «Закоханий диявол» [6]. Вона аналізує подібні та відмінні риси образів чорта та диявола, їхню символіку, роль у сюжеті та вплив на розвиток головних персонажів.

Оповідання «Закоханий чорт» є зразком романтичного опрацювання фольклорних мотивів. У зовнішньому вигляді чорта відображені давні вірування та міфологічні уявлення про зло та лихі сили, що формувалися в народі протягом віків. Чорт здебільшого зображується як покрита шерстю істота з копитами замість ніг, рогами на голові та хвостом позаду (додаток 1). В оповіданні «Закоханий чорт» акцент у зовнішньому вигляді чорта робиться на хвості: *«Глянув на козака — аж і в того хвіст такий довгий, як у хорта, так їм виграє, як кіт перед мишею»* [7, с. 83]. Подібний опис зовнішності чортів надає відомий фольклорист Валерій Войтович: *«Чорт може приймати людську зовнішність, але його чортячу подобу видають різьки, рило, ратиці, шерсть, хвіст»* [1, с. 591].

Однією зі здібностей чорта є мистецтво перевтілення, де йому приписується неперевершена майстерність в зміні свого зовнішнього вигляду, завдяки чому він здатен приховуватися серед людей і тварин. У творі під час першої зустрічі головного героя, старого козака Кирила, із чортом на ім'я Трутик, нечистий постає перед дідом як гарно вбраний і привабливий козак: *«Став приглядуватися — аж недалечко стоїть високий козак у кармазиновім жупані, в чорних оксамитових штанах і жовтих чоботях... такий з нього чуприндир, що кращого не знайти й у коші! Стоїть проти місяця і руками розмахує, неначе кого до себе манить; і як махне рукою, то аж дерево до його нахилиється і мого діда неначе хто у потилицю штовхає»* [7, с. 82]. Пізніше О. Стороженко описує надзвичайно гарного коня, в якого перетворився чорт, щоб головний

герой швидше дістався до місця призначення: *«Дід їхав навзаводи на вороному арабському оге-ру...»* [7, с. 94]. *«А кінь, матері його біс, як намальований: шерсть на йому блищить, як броня, шия, як у лебедя, із очей іскри сиплються, а із ніздрів полум'я пає. Дід наб'є люльку – і вогню не креше приложити тільки коню до морди, так вона і запалиться. А збруя ж яка? – І у хана кримського такої нема: уся золотом залита і обсаджена самоцвітами»* [7, с. 94]. Наприкінці твору чорт перетворився на неназваного птаха: *«Тільки дід договорив це слово, так кінь і перекинувся у птаха»* [7, с. 97].

Життя чорта тісно переплітається з повсякденністю людського існування. У народних повір'ях чорти народжуються, одружуються, народжують дітей і вмирають. У контексті «Закоханого чорта», представник нечистої сили проявляє нестандартний підхід до кохання, де його інтерес до людської жінки визначається не винятково прагненням заплутати чи згубити її, але, скоріше, метою власного задоволення та взаємовигідних відносин. Виявлення щирого почуття кохання підкреслює ідею вільного вибору, що порушує стандартні міфологічні уявлення про негативний характер чорта. У творі чорт на ім'я Трутик став божитися, що зробить все, аби отримати згоду від коханої відьми Одарки:

«– Не зробиш того, чого моя душа бажає... – одвітила дівчина, важко зітхнувши.

– Зроблю, ей же ей, зроблю, – каже козак, – записягаюсь тобі пеклом, сатаною і Фарнагієм, щоб мені не згубити ні одної християнської душі, щоб мені провалиться у ополонку після Ордані... от що!» [7, с. 82].

Нетрадиційність образу чорта в інтерпретації О. Стороженка полягає в мотиві його закоханості, здатності чорта відчувати земні, людські почуття:

«– Розкажи мені, чорте, – пита дід, – яким се побитом ти закохався у відьму? Адже ж кохання досталось не чортам на долю, а нам, грішним?»

– Е, братіку, – каже чорт, – і у нас є серце, таке ж, як і у вас, і з тим же проклятим коханням! Як же б ми вас і скушали, коли б не знали, яке серце у людей?.. А маючи серце, як його устережешся?..» [7, с. 88].

В українських повір'ях чорт не завжди виступає у ролі хитрого та підступного стратега. За деякими переказами він може проявляти несподівану дурість та нерозсудливість, що створює цікавий контраст до його загального образу як кмітливого демона. Про таку сторону образу чорта розповідає Василь Милорадович: *«У більшості розповідей чорт зображується дурнем: його обдурює наймит, б'є мірошник, б'є та обманює жінка. Чорт не вміє відгадати, на чому їде селянин, який в'їжджає на поле верхи на жінці. Чорт взагалі підкоряється бабі. Вона мучить, б'є, щипає чортів, стриже, обваривши голову окропом, боляче голить»* [4, с. 32]. Так, весь сюжет «Закоханого чорта» О. Стороженка будується на тому, що старий козак Кирило перехитрив чорта Трутика і забрав собі відьму Одарку, яку кохав чорт. Чого тільки вартий характер діда Кирила, який самому чортові заговорить зуби:

«– Та ну вже, мовчи, – гримнув на його чорт, – коли не знаєш Писаній.

– Ні, знаю, – каже дід, – я й сам письменний, не раз і апостола у церкві читав.

Дід був такий завзятий, що як піде на спор, то хоч чого й не знає, то скаже – знаю, а часом і своє вигадує. І так до ладу приткне, що зіб'є з пантелику й знаючого» [7, с. 85].

Чорт уклав угоду із коханою відьмою: вона буде разом з ним десять років, а він позбавить її гріха. Щоб відмолити Одарку, чорт та компанія мали піти до пустельника. Трутик вмовив Кирила допомогти йому в обмін на те, що прослужить діду п'ять років конем. Тим часом сам козак планував обхитрити чорта: *«Трутик обіцяв мені п'ять літ за коня служити, а тим часом, дасть Бог, ти спасеши, і як вернеться чорт, то хіба облизня піймає...» [7, с. 93].*

Діставшись до пустельника на чорті, який перетворився на коня, дід Кирило отримав від відлюдника спосіб перехитрити Трутика:

«– Що ж мені тепер робить із чортом? – пита дід.

– А що з ним робить, – каже пустельник, – коли годящий з його кінь, їдь на йому у Січ.

– Де вам негодящий! – каже дід. – Такого коня і за сто телярів не знайти: і хода добра, і нававоди не взяв його кат, і підтюпцем; а на поворотах тільки нахились, то він вже і повертає. Так боюсь же, щоб не втік, дияволів син.

– Не бійсь, – каже пустельник, – я тобі дам на його кріпость.

Пустельник пішов у свою келію, виніс кипарисний хрестик і надів його на шию дідові.

– Тепер, – каже, – він у тебе, як наймит, як крепак: що звелиш, то й робитиме!» [7, с. 96].

Чорт, будучи неспроможним передбачити наслідки своїх вчинків, час від часу робив рішення, які призвели до його загибелі. Так він зустрів свої останні часи життя: *«Тільки доторкнувся дід до чорта, зараз і почув, сердешний, свою неволю, так і затрусивсь, і застогнав, бідолашний.*

– Що ти, Кириле, зо мною зробив! – озвався чорт.

– Те, що й ти з другими робив, – каже дід (а самому жаль чорта: добра була душа у покійника).

– Ловить, – каже, – вовк, та як і вовка піймають!» [7, с. 96].

За дослідженнями Івана Нечуя-Левицького, чорти є безсмертними: *«Чорти женяться, справляють весілля по-панськи, родять дітей і ніколи не вмирають» [5, с. 91].* Це повністю протирічить міркуванням Василя Милорадовича: *«Чорти не лише народжуються й живуть, але й помирають. Їх їдять вовки, стріляють мисливці...» [4, с. 30].* В «Закоханому чорті» чорт Трутик зустрів свою смерть, прийнявши вигляд птаха, якого заклjučували ворони: *«Тільки дід договорив це слово, так кінь і перекинувся у птаха. Як же закрикає гемонське гайвороння та здійметься, наче хмара – аж сонце закрило! Налетіли на чорта – дід і не схаменувався, не вспів руки підняти перехреститися, роззявить рота, щоб благослова заспівати, як вони вже й пошарпали Трутика на шматочки. Де те в біса і м'ясо ділось: тільки пір'я полетіло за вітром» [7, с. 97].*

Варто звернути увагу на те, за що саме помер чорт. На початку своєї історії він дуже неохоче погодився відмолити гріхи своєї коханої з наступним поясненням: *«Тому, що вона вже раз одступилася од Господа, та удруге її Бог до себе не прийме» [7, с. 85].* Однак основною причиною є сама природа чорта, яка полягає у причиненні людям лиха, а не їхньому спасінні. Чорт сам розповів про покарання за таку дію: *«Подумайте самі, чого просите, – заголосив чорт (трохи*

не плаче, бідолашний), – як же мені помагати спасенню душі, коли на те я чорт, щоб губити християнські душі?.. Та мене, – каже, – за сю пакість на шматки розірвуть!» [7, с. 86]. За те, що він пішов проти своєї природи, чорт поплатився смертю: «От чорти так не дали покаятись Трутику; розірвали бідолашного на шматки –тільки пір'я полетіло за вітром!..» [7, с. 98].

Оповідання «Жонатий чорт» починається із жартівливого народного вислову про те, що жінка може бути завзятіша і запальніша за самого чорта: «Сам чорт не пізна, яка з дівчини ви-йде молодича» [7, с. 52]. Саме з жінкою такого характеру одружений чорт в цьому творі. Він настільки її боїться, що тікає від неї куди подалі: «Плентається чортяка по світу і пекла од-цуравсь, бо добре зна, що жінка і там його знайде, і відтіля з-за печі витягне; і вже так його налякала, що й чужих жінок жахається: де не вздрить очіпок або плахту, то й ховається і очі заплющує, як жайворонок, угляdivши шульпіку» [7, с. 52].

Раптом під час блукання чорт зіткнувся з чоловіком, який мав таку саму проблему: йому докучала власна жінка:

«– Од жінки? – спитав чорт. – Куди ж ти тікаєш? Скажи й мені, будь ласкав.

– До чорта з рогами! Тепер і він мені не страшний.

– Ну, коли так, то не ходи ж далеко його шукати, – я тобі чорт!» [7, с. 53].

Чоловіка спочатку налякав результат власної необачної фрази, але згодом на фоні спільної проблеми вони з чортом порозумілися. Тут представник нечистої сили запропонував йому вигідну угоду, згідно з якою чорт безкорисливо надасть чоловікові спосіб підзаробити грошей:

«– Ти мені, чоловіче, ніякої поради не даси, а я тобі у великій пригоді стану.

– В якій же ти мені пригоді станеш?

– От в якій: я буду усакувати в утробу жінкам та й буду їх мордувати; а ти мене виганяй та й загібай гроші лопатою, от що!

– Добре! Тільки не всакуй в утробу моєї жінки: там така гаспидська утроба, що ти й кінця-краю не знайдеш, там саме пекло, та, мабуть, там уже і без тебе сто кіп чортів сидить, коли не більш!» [7, с. 53].

З наведеного діалогу можемо дізнатись, що автор створює нетипову ситуацію для чорта. Традиційно чорт у фольклорі часто виступає як символ злого діяча, який укладає угоди з людьми на свою користь. У цьому випадку чорт виявляється лагідним та невимогливим, що руйнує очікувану картину його характеру. Відсутність вимог чорта до чоловіка може вказувати на його можливу стратегічність, спрямовану на досягнення своїх цілей шляхом використання неочікуваних методів. Ця нетипова поведінка чорта створює напруження та неспокій у читача, оскільки важко передбачити подальший розвиток сюжету та мотиви персонажів. Однак, забігаючи наперед, це упередження, яке стосується саме безкорисливої пропозиції «стати у пригоді», не справдиться далі у творі.

Далі з розвитком сюжету чоловік і чорт втілили свій план у реальність. Однак одного разу чоловік посварився з чортом і вони розійшлися своїми шляхами. Чоловік пішов далі гуляти по шинках та витрачати гроші, а чорт готував йому за образу помсту: «Не зумів мене шанувати, так покоштуєш же ти в мене жару!» [7, с. 53]. Чорт забрався в утробу єдиної дочки місцевого

князя, змушуючи його просити допомоги в чоловіка. В разі успіху князь обіцяв йому подарувати пів князівства, а якщо в нього не вийде врятувати князівну на нього чекає страшна смерть. Чоловік у свою чергу виявився безсилим перед вимогами князя та винахідливістю чорта.

Варто відзначити, що чорт виступає як майстер маніпуляцій та інтриг, використовуючи не прямий вплив на свою жертву, а опосередковані методи через інших персонажів. Він обрав такий підхід, оскільки розуміє, що мордування князівни спровокує реакцію князя, яка виявиться на користь його злочинним намірам щодо чоловіка, адже останній не має такої сили і влади та приречений на поразку. Таким чином, чорт виявляє не лише винахідливість у виконанні своїх планів, але і стратегічне мислення, що підкреслює його інтелектуальну перевагу над людьми.

Чорти в народних повір'ях часто випробовують віру людини та ставлять її перед вибором між моральними принципами та матеріальними благами. Вони використовують свою силу для спокуси людей та зведення їх з праведного шляху. Чорти уособлюють і розповсюджують всі найгірші людські властивості та прагнення, що ведуть до гріха та руйнівного способу життя. Вони часто з'являється в образі гарного чоловіка, що вміє обманювати своїм привабливим зовнішнім виглядом. Типову поведінку чорта описав Іван Нечуй-Левицький: «Чорти мають незліченну силу грошей, та все золотих. Щоб розбагатіти, то треба дати чортові записку на свою душу, написавши її своєю кров'ю з мізинного пальця. Одному чоловікові чорт насипав повен лях золота. Про того, хто швидко забагатіє, народ каже, що він накладає з чортом, і зве таких людей фармазонами. З чортами накладають мірошники, знахарі й відьми. Чорти приходять в образі мерців до тих жінок, що притужать своїх чоловіків, літають до дівчат перелесниками, приймаючи на себе образ тих хлопців, за котрими дівчата дуже побиваються в розлуці» [5, с. 91–92].

Усвідомлюючи ситуацію, в оповіданні чоловік довго вмовляв чорта припинити знущатися над князівною та обіцяв йому віддати половину від свого обіцяного пів князівства, але нічого не подіяло: *«Ет, каже чорт, магнати щедрі на обіцянки; вони тоді тільки й не збрешуть, як обіцяють кару. Залле він тобі за шкуру сала!»* [7, с. 54]. Чоловік навіть сповідався князеві про своє шахрайство, однак останній чекав на конкретні результати. Час минав, дівчині не ставало краще, тому чоловіка понесли на страту. В останній момент він придумав, як вигнати чорта: *«Як убіжить, як крикне не своїм голосом:*

– *Тікай, чорте, жінка йде!*

А чорт навтікача та прожогом у вікно, тільки шибка забряжчала! З собою і квартиру виніс!» [7, с. 55].

У сюжеті оповідання така поведінка чорта відтінює його образ і робить його вразливим перед вередливою та суворою жінкою. Чорт, як символ зла та спокуси, зазвичай володіє силами, які дозволяють йому контролювати або впливати на людей. Проте в цьому випадку чорт без зволікання втікає, коли чує про наближення жінки. Це свідчить про його страх перед жінками з «важким» характером, які можуть бути непередбачувані та важкі для контролю.

Аналізуючи образ чорта в цьому творі, перш за все можна відзначити його незлісну та добродушну натуру. Чорт в оповіданні О. Стороженка не втілює в собі зло, як це можна було б очікувати від традиційного образу чорта. Навпаки, він виявляється доброзичливим і допомагає

головному герою. Також варто відзначити, що спочатку він не ставив собі за мету принести людині шкоду. Це свідчить про те, що письменник змальовує цей образ як демонічну істоту, яка може мати позитивні взаємини з людьми. Зокрема, автор використовує гумористичну точку зору для зображення чорта, що робить його образ ще більш привабливим для читача.

Результати дослідження вказують на те, що образ чорта у творчості українського класика частково відхиляється від традиційного уявлення. В обох оповіданнях О. Стороженка чорт не представлений у звичному антагоністичному ключі. В «Жонатому чорті» йому притаманна беззлобність, а в «Закоханому чорті» – співчуття та глибинні душевні переживання. В оповіданні «Закоханий чорт» розкрита психологічна сторона образу чорта та його суперечливі почуття щодо належності до категорії добра або зла. У творі «Жонатий чорт» приділяється увага його гумористичному зображенню; у ньому відсутнє заглиблення у психологізм. Обидва оповідання зображують ставлення людей до чорта без страху та огиди, що відображається у їхній взаємодії та спілкуванні з ним як з рівноправним партнером, а також у виявленні співчуття та розуміння до його внутрішніх конфліктів та почуттів.

Твори «Закоханий чорт» та «Жонатий чорт» О. Стороженка є продовженням української літературної традиції, що стосується образу чорта та його трансформацій. Вони розширюють та доповнюють літературну спадщину, враховуючи тенденції та інтерпретації, що сприяють новому сприйняттю цього образу. Через призму авторської уяви та художньої майстерності, він набуває рис та контекстів, що відкривають нові можливості для тлумачення та розуміння цього образу та його символізації. Таким чином, інтерпретація О. Стороженка не лише увічніює традиційний образ чорта, але й робить внесок у його літературну еволюцію, сприяючи розширенню та розумінню глибинних мотивів української літературної спадщини.

Список використаної літератури

1. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
2. Данилюк-Терещук Т. Фольклорно-міфологічний образ чорта в художній площині творів Олекси Стороженка. *Міфологія і Фольклор*. 2009. № 2–3 (3). С. 49–57.
3. Зінченко Н. Жанрово-стильова своєрідність фольклорно-етнографічних оповідань О. Стороженка. *Рідний край*. 2009. № 2. С. 134–137.
4. Милорадович В. Українська відьма: нариси з української демонології / В. П. Милорадович; [упоряд., пер., передм. О. М. Таланчук; приміт. В. П. Милорадович та О. М. Таланчук]. Київ: Веселка, 1993. 72 с.
5. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: ескіз української міфології. Київ: АТ «Обереги», 2003. 142 с.
6. Павлунік С. «Закоханий чорт» Олекси Стороженка та «Закоханий диявол» Жака Казота: спроба компаративного аналізу. *Слово і Час*. 2006. № 9. С. 27–34.
7. Стороженко О. Твори: в 2 т. Т. 1. З народних уст. Оповідання. Оповідання Грицька Ключника. Київ: Держлітвидав УРСР, 1957. 438 с.

І. Вишивинський «Чорт». Ілюстрація до книги «Українська відьма: нариси з української демонології» Василя Милорадовича

Валерія Трембус

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ БУЛІНГУ В ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ А. НІКУЛІНОЇ В РОМАНІ-БУРІ «СІЛЬ ДЛЯ МОРЯ, АБО БІЛИЙ КИТ»

У статті розглядається роман «Сіль для моря, або Білий кит» Анастасії Нікуліної як своєрідне явище в українській літературі, що висвітлює актуальні психологічні проблеми сучасної молоді та їх взаємовідношення з батьками та однолітками. Досліджено внутрішні конфлікти героїв як наслідки для психологічного та соціального самопочуття особистості.

Ключові слова: булінг, роман-буря, діалоги, внутрішні монологи, екзистенційні та психологічні проблеми.

Актуальність теми: Роман-буря А. Нікуліної «Сіль для моря, або Білий кит» є своєрідним твором як у жанровому плані, так і з точки зору актуальності і важливості соціально-психологічної проблематики твору. В основі роману – художнє зображення явища булінгу, яке інтерпретоване крізь призму персонажів, їхніх взаємин та конфліктів, що відображають певні

аспекти реального соціуму. У романі авторка вдається до глибокого аналізу душевних переживань своїх героїв, розкриваючи підсвідомі мотиви та індивідуальні особливості, які зумовлюють виникнення булінгових ситуацій. Письменниця показує, як впливають на психіку дітей та підлітків такі фактори, як соціальний статус, страх перед відхиленням від норм, неприйняття в колективі, та бажання контролювати інших.

Дебютна книга авторки є саме роман-буря «Сіль для моря, або Білий кит», який отримав велику популярність серед читачів та здобув відзнаку «Найкраща книга для підлітків» за підсумками року премії «Глиняний кіт – 2018» та міжнародну українсько-німецьку літературну премію імені Олеса Гончара 2018 року у номінації «Проза» [Див.: 5].

Її твори були опубліковані в збірках «Щастя у Віконці», «Львів. Смаколики. Різдво», «Львів. Вишні. Дощі», «Львів. Пані. Панянки», «Теплі історії кохання».

Булінг є актуальною та загостреною проблемою в сучасному суспільстві. Головна директорка видавництва «Vivat» Юлія Орлова висловлюючись про цей роман зазначає, що поширення ідей цього твору на масову аудиторію – важлива та корисна справа: «У книзі йдеться про те, чим хворіє суспільство. Тут і булінг, і бодішеймінг: головну героїню зневажають та ображають однокласники через її статуру. Так, це непрості теми. Проте нам дуже важливо, щоб ця історія стала підтримкою для підлітків: вона здатна допомогти суспільству стати більш толерантним, цілісним, а підліткам вдало долати травми свого віку» [Див.: 3].

Письменниця О. Чернінька у своїй рецензії пише: «Роман «Сіль для моря» з'явився дуже на часі. Він став одкровенням для багатьох батьків, своєрідною слушною підказкою. Наскільки мені відомо, тематичних аналогів йому у сучасній українській літературі наразі немає» [Див.: 7]. Дійсно, психологічно-соціальне явище булінгу викликало пильну увагу ще в літературі XIX століття. Наприклад, Борис Грінченко у творах «Сестриця Галя» (1885), «Сама, зовсім сама» (1885), «Дзвоник» (1897), «Екзамен» (1884) намагався порушити проблему стосунків у шкільному колективі. Серед письменників XIX ст., які також писали твори про почуття та емоції героїв були Г. Тютюнник (оповідання «Дивак»), А. Дімаров («Не святі горшки ліплять»), Б. Антоненко-Давидович («Невдаха, або Ласкаво прошу до мого світу»). Ці твори не просто описували світ дитини, але й протиставлялися офіційній доктрині, що робило їх особливо актуальними. Образи дітей та драматичні сюжети у цих творах приховували справжню правду життя, оскільки вони в основному мали автобіографічний характер.

Юлія Юліна в рецензії до твору пише: «Ідея роману в тому, щоби просто жити. Жити просто. Просто любити. Вміти прощати, не мститись, захищати слабшого, не залишати в біді ближнього (навіть коли він завдав тобі чимало болю). Зрештою, в тому, щоби робити правильний вибір, так, як підказує серце. Бо ж щастя залежить тільки від нас самих, наголошує авторка вустами своєї героїні» [Див.: 8]. Авторка пропонує читачам не лише розуміти проблему, але й шукати активні способи уникнення та подолання насильства та агресії в міжособистісних взаємодіях.

Метою статті є дослідження роману-бурі «Сіль для моря, або Білий кит» А. Нікуліної у фокусі аналізу проблематики твору, а також типів конфліктів. Осмислюються особливості психологічного зображення характерів героїв роману.

Виклад основного матеріалу. У романі-бурі «Сіль для моря, або Білий кит» головною героїнею є чотирнадцятирічна Ліза, яка проживає у містечку Туманівка. Вона стає жертвою булінгу як з боку своїх однолітків, так і з боку батьків. Приголомшлива яскравість соціально-психологічних проблем у цьому творі наводить на думку про глибину психологічних викликів, з якими доводиться стикатися Лізі. Хоча родина Лізи переїхала до Туманівки недавно, для дівчинки містечко вже стало рідним. Її улюблене місце, Тридиво, стає своєрідним пристанищем, де вона відпочиває та знаходить утіху у труднощах щоденного життя. Але основною проблемою твору залишається булінг і вже у першому розділі нам стає відомо як однолітки знущаються над Лізою:

«– Ти куди? – Голоси підступали зусбіч. Мучителі боляче шарпали за волосся невисоку русяву дівчину й із гиготінням топтали її по ногах. – Хочеш утекти? Давай, спробуй!

– Пустіть! Випустіть мене! – Ліза просилася, але голоси були невблаганні. Нащо випускати жертву, коли гра в самому розпалі? Коло щільнішало. Вона крутилася дзигною. Штурхани, образливий сміх, колючі вигуки: все напосідало, затуляючи світ. Жертва стиснула кулачки й кинулася вперед, мало не збивши з ніг одного зі своїх катів.

– Стій! Здурила? Тобі все одно нема куди бігти!

– Відчепіться від мене! – вигукнула, тікаючи» [4, с. 8].

Весь твір «Сіль для моря, або Білий кит» пронизаний складними емоціями та внутрішніми переживаннями та проблемами Лізи, яка стикається зі знущанням та психологічним тиском від оточуючих. Її емоційно – нестабільний стан породжує внутрішній конфлікт, в результаті чого вона свідомо і несвідомо наносить собі шкоду. Спектр емоційних переживань, вагань подається крізь призму сприйняття підлітка – дівчинки. Авторка вдало використовує першоособову наратцію, внутрішні монологи героїні, що дає змогу більш точно відтворити психологічні колізії у її душі.

Ліза, знаходячись у стані психологічної напруги та безперервного стресу, шукає спосіб виразити свої внутрішні переживання. Це може виявляється у формі самопошкодження, коли вона сильно щипає себе, кусає губи чи навіть роздряпує свої рани. Ці дії стають способом на мить відволіктися від емоційних страждань: «Ковзнула поглядом по нозі: окрім здертих колін, на стегні наливався кольором свіжий синець. Нова галактика в її маленький всесвіт. Уже четверта. Дві трохи вище зап'ястку й одна на боці – щоправда, вже гидотно-жовтого кольору. Ще кілька днів – і вона зникне» [4, с. 20].

«Поняття «селфхарм» (англ. self-harm – самоушкодження, самотравмування) починає фігурувати у все більшій кількості статей та соціальних медіа» [2, с. 100]. Підліткам часто важко порозумітися з батьками та оточуючими. Самоушкодження у підлітковому віці часто виникає внаслідок проблем у сім'ї, булінгу, низької самооцінки та інших психологічних труднощів.

Непорозуміння між дитиною та матір'ю відтворюється переважно через діалогічні форми мовлення, зокрема через діалог-суперечку, який підкреслює віддаленість рідних людей.

«– Чого ти кривишся? Чого ти завжди кривишся? Не подобається, що тобі говорять? <...>

– Якщо ти така самостійна, сама собі готуй вечерю і сама заробляй гроші! Твої однолітки певно не сидять у батьків на шиї!

Це було дуже образливо – так образливо, що вже ніякі щипки не допомагали. Сльози захлеснули її з головою однією потужною хвилею. Ліза зірвалася на крик, розтираючи вологу по вмиль почервонілих щоках:

– Мені від вас нічого не треба!» [4, с. 18].

Конфлікт з мамою стає рушійною силою сюжету роману «Сіль для моря або Білий кит», визначаючи трагічну долю головної героїні – Лізи. Нерозуміння, знецінення та недовіра з боку найближчої людини роблять життя дівчини нестерпним, штовхаючи її на відчайдушний крок – «зникнути» у просторах моря.

Відчуття самотності, емоційна дистанція з мамою та оточуючими людьми породжують екзистенційну проблему у творі. Ліза шукає втечу від реальності, прагнучи знайти притулок у віртуальному світі. Її спілкування з Білим Китом стає спробою знайти розуміння та підтримку, яких вона не отримує в реальному житті.

Як і в реальному житті, і в цифровому просторі Лізу неперестанно наздоганяла тінь депресії. Її дописи, що відображали її внутрішні страждання та емоційну напругу, часто були відображенням її душевних болей і потреби в співчутті та розумінні. Однак, соціальні мережі, замість того, щоб стати місцем підтримки, часом стають ареною негативних реакцій та відкидання:

«Під власним іменем вона вже давно не сиділа, це була її чергова нова сторінка. Минулі блокували або за депресивні дописи, або за те, що мучителі – знаходилися й такі – перетворювали її віртуальний світ на віртуальне ж пекло» [4, с. 20].

У творі також часто можна побачити, як Ліза, втративши рівновагу після чергової сварки з батьками, шукає втечі від реальності через соціальні мережі.

Інтернет-спілкування безпосередньо впливає як на підлітка, так і на його стосунки з друзями, сім'єю. У деяких випадках Інтернет дозволяє поновити втрачені зв'язки або ж навіть є чи не єдиним засобом для спілкування підлітка з оточуючим середовищем» [6, с. 88]. У творі «Сіль для моря, або Білий кит» дівчина випадково натрапляє на групу з тривожною назвою «Мене ніхто не любить» і зацікавлюється нею, вважаючи, що там зможе знайти співчуття та розуміння. Проте, після читання інших історій в цій групі, Ліза переживає внутрішній конфлікт: з одного боку, вона хоче поділитися своєю історією, а з іншого – боїться, що не знайде підтримки та розуміння.

Авторка намагається показати складність колізій внутрішнього світу Лізи та її пошуки рішень у складних ситуаціях. Такі сюжетні ситуації спрямовані підкреслити екзистенційні та психологічні проблеми відчуженості, самотності та відчуття неприйняття, які є характерними для підліткового віку, особливо в умовах булінгу та нестабільних взаємин з батьками.

А. Нікуліна вводить окрему сюжетну лінію жінки на візку – Анни. Її життя сповнене труднощів і обмежень. Проте, незважаючи на це, вона не втрачає сили духу і прагне до життя. Втікаючи від всіх своїх проблем до моря, Ліза часто зустрічає цю жінку там і в них зав'язується діалог. Вона допомагає головній героїні прикладом свого життя побачити своє майбутнє, якщо

вона все ж таки наважиться стрибнути зі скрелі вниз у море, як заповідав їй Білий кит, адже і сама колись довірилась чоловіку і також стрибнула. Спостерігається своєрідність композиційної структури твору: сцена в сцені або оповідання в оповіданні.

«— Уяви, що твоє тіло — ліхтарик, а любов — це світло, яке дає йому змогу сяяти. Без любові воно буде сірим і темним.

— Вам легко казати! Вас ніхто не цькував. Знаєте, як це: зайти в клас, а всі відразу замовкають і дивляться на тебе, а потім починають сміятися? Коли не можеш піти додому, бо твій рюкзак сховали або гірше — опустили в унітаз, і він весь промок, і все, що в ньому, — також. А на парту весь час жуйки ліплять, поливають чимось липким... І найгірше, що нікому не розкажеш! Якщо сказати батькам — стане ще гірше. А вчителям усе одно!

Жінка усміхнулася, але на цей раз усмішка була болючою, як гримаса.

«Я цього не казала».

«Не дуже віриться».

— Тобі зараз скільки? Чотирнадцять?

— Майже п'ятнадцять.

— Мені тоді було чотирнадцять. Я була такою, як усі, але за одне літо все змінилося. Я враз подорослішала. У мене з'явилися груди. Я цього дуже соромилася й постійно горбилася. Звісно, це помітили. Мене дражнили горбанем. Сахалися від мене, якщо я щось попрошу. Казали: торкнешся горбаня — і в тебе самого горб виросте, — жінка шумно ковтнула.

— То це може статися коли завгодно і з ким завгодно? — Ліза дивилася на співрозмовницю і сама собі не вірила. Замолоду вона напевно була ще гарнішою. Як дивно. То однаково, який у тебе вигляд, — над тобою все одно можуть знущатися. До цієї розмови їй здавалося, що подібне могло статися тільки з нею, тільки з нею й більше ні з ким» [4, с. 40]

«— А ти зустрічалася зі страхами?

Аня кивнула:

— Так. Майже щодня. І в результаті вирішила втекти. Але мені це не вдалося. І моя втеча тепер зі мною до кінця життя.

— Отже, втекти не вийде...

— Ні, — похитала жінка головою. — Але в тебе все життя попереду. Не варто від нього бігати, а то не встигнеш здійснити щось дуже важливе» [4, с. 76].

Таким чином, Анна стає для Лізи прикладом того, що не потрібно здаватися перед труднощами. У їхніх розмовах розкривається екзистенційна проблема, жінка вчить її цінувати життя та знаходити радість у простих речах.

Образ Анни додає до роману глибини та філософського звучання. Він змушує читача задуматися над важливістю життя, ціною здоров'я та силою людського духу.

У житті Лізи було багато випробувань, і однією з найбільших болів був бодішеймінг, який вона постійно відчувала через свою надмірну вагу. Це не лише приводило до фізичних негараздів, а й серйозно псувало її самооцінку та психологічний стан.

«Бодішеймінг – практика приниження особи висміюючими та критичними коментарями, які змушують особу соромитися свого тіла (дис-кримінація особи за ознаками зовнішності тіла)» [1, с. 107]. Ліза відчувала себе жакливо через свою вагу, що призводило до глибокого відчуття неприйняття себе. Вона соромилася свого тіла, постійно критикувала себе і намагалася знайти хоча б один позитивний аспект у своєму зовнішньому вигляді. Проте, це було дуже важко зробити в умовах, коли однолітки постійно принижували її через її вагу:

«– О, наша корова вийшла на прогулянку! – З гойдалки долинув веселий сміх. Ліза стиснула кулаки. Головне: не зупинятися. Не показувати, що вона боїться. Зараз день, вони не в школі, їм нема чого до неї чіплятися. Вір у це, просто вір, і тобі нічого не буде!

«Бам! Бам!»

– Чуєш, жирний пінгвіне? Чекай, кажу тобі! І куди ми йдемо? – Сашко підбіг ближче й став заглядати в обличчя. Співчутливо запитав: – Вдома їжа закінчилася?» [4, с. 90–91].

Кожен день Ліза стикалася з ворожнечею, глузуванням та образами від своїх ровесників. Вони підкреслювали її недосконалість та використовували їх як засіб для приниження. Це створювало для Лізи постійний стрес та відчуття відсутності підтримки та захисту.

Море стає для Лізи не просто місцем втечі від повсякденних проблем, але й джерелом надії на краще майбутнє. Шум хвиль та легкий бриз допомагають їй відпочити, знайти в собі силу та енергію для подальшої боротьби з життєвими труднощами.

Море стає для Лізи символом свободи, де вона може бути собою, без страху засудження чи нерозуміння. Вона відчуває зв'язок з природою, яка дає їй відчуття спокою та єднання з світом.

Після тяжких днів чи сварок у родині Ліза втікала до моря, де відчувала внутрішній спокій. Завдяки шуму хвиль та легкому бризу вона могла відпочити, знайти у собі силу та енергію для подальшої боротьби з життєвими труднощами.

«Хутчіше до моря! Ноги впевнено звернули на вузьеньку стежку. Море шуміло неподалік. Дорога завжди діяла заспокійливо, наче під час бігу частина образи вихлюпувалася з неї, як вода з повного горнятка. Ставало легше, не краще, але таки легше» [4, с. 36].

Роман «Сіль для моря, або Білий кит» порушує низку важливих тем, таких як булінг, стосунки батьків та дітей, внутрішні психологічні проблеми та екзистенційні питання.

Булінг з боку однолітків стає для Лізи одним з ключових факторів, що підштовхують її до самотнього існування. Нерозуміння з боку батьків та їх нездатність допомогти доньці посилюють її відчуття самотності та відчаю.

Внутрішні психологічні проблеми Лізи, такі як комплекси, невпевненість у собі та страх перед майбутнім, роблять її вразливою до зовнішніх негативних впливів.

Екзистенційні питання, які ставить перед собою Ліза, такі як сенс життя, значення смерті та місце людини у світі, не знаходять однозначної відповіді.

Висновки. Роман «Сіль для моря, або Білий кит» Анастасії Нікуліної підносить актуальні психологічні проблеми сучасної молоді, відносин з батьками, однолітками. Твір розкриває внутрішній світ головної героїні, її емоції та переживання, показуючи, як емоційне травмування впливає на особистісний розвиток та соціальні взаємини.

Проблема булінгу відтворюється через сюжетні ситуації, що підкреслюють неприйняття дівчинки оточуючим соціумом.

У творі виразно виявляються внутрішні психологічні конфлікти, спотворене сприйняття власного зовнішнього вигляду, що призводить до фетшеймінгу та усамітнення.

Море стає для Лізи не просто втечею від проблем, але й джерелом надії на майбутнє. Матеріально-етичний конфлікт з матір'ю поглиблює її психологічні переживання. Також виразними стають екзистенційні проблеми самотності, відчуження, межових ситуацій тощо.

Роман-буря А. Нікуліної «Сіль для моря, або Білий кит» порушує гострі сучасні проблеми та спіткає читачів до рефлексії та розширює їх світогляд.

Список використаної літератури

1. Ботнаренко І. А., Гриньків О. О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Часопис Київського університету права*. 2023. С. 104–109.
2. Ігумнова О. Б., Михайлов А. Р. Когнітивно-поведінкова терапія як метод корекції самоушкоджень підлітків. *Scientific Journal «Psychology Travelogs»*. 2021. С. 99–114.
3. Книжку «Сіль для моря» екранізують. BaraBooka. URL: <https://www.barabooka.com.ua/knizhku-sil-dlya-morya-ekranizujut/> (дата звернення 15.02.2024).
4. Нікуліна А. О. Сіль для моря, або Білий кит. Харків: Віват. 2017. 224 с.
5. Онлайн-зустріч із Анастасією Нікуліною. 2021. URL: <https://youtu.be/JKDN51gEYrI?si=8wadecU8OO2vjXR2> (дата звернення 19.02.2024).
6. Третяк Анна. Вихід в іншому місці. *Barabooka простір української дитячої книги*. 2017. URL: <https://www.barabooka.com.ua/vihid-v-inshomu-misci/> (дата звернення 11.03.2024).
7. Чернінька Олена. Роман, на який всі чекали. 2017. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2017/10/16/225950.html> (дата звернення 19.02.2024).
8. Юліна Юлія. Чи є життя після смерті і до чого тут сіль для моря. 2018. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/07/06/214746.html> (дата звернення 11.02.2024).

Дар'я Чехунова

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗБІРКИ ЕСЕЇВ «МОЇ СЕРЕД ЧУЖИХ» О. БОЙЧЕНКА

Мета статті – з'ясування особливостей унормування композиційних елементів та застосування есеїстичних прийомів Олександром Бойченком у його збірці «Мої серед чужих» задля осмислення письменника як літературного діяча. Експлікація образу автора у збірці відкрила особистісні аспекти митця, його мотивації та способи вираження. Аналіз композиційних властивостей есеїстичної колекції відкрив нові можливості розуміння художнього світобачення автора.

Ключові слова: композиція, есеїстика, есеїстичні техніки, есеїстична збірка, О. Бойченко.

Цілком очевидно, що епоха постмодерну створює можливості для подальшого розвитку та вдосконалення різних літературних жанрів, у тому числі й такого жанру, як есей. Хоча есеїстика традиційно датується XVI століттям і виникла після публікації книги Мішеля де Монтеня «Есе (або Проби)», досі не існує єдиної, цілісної теорії жанру. За словами дослідниці Ріни Кайта, «позиція есе в лінгвістиці залишається неоднозначною».

Жанр есей настільки різноманітний і неоднозначний, що навіть енциклопедії не дають чіткого визначення. Ця неоднозначність і різноманітність є унікальною рисою цього жанру [3].

Для аналізу була взята есеїстична праця сучасного українського письменника, літературного критика, есеїста та перекладача Олександра Бойченка. Він є автором шести збірок есеїв, які відзначені членами оргкомітетів поважних премій, ушановані критиками, видавцями, оглядачами [2]. Уже провокативні назви його есеїстичних збірок «Аби книжка», «Більше / Менше», «Щось на кшталт Шатокуа», «Шатокуа плюс», «Мої серед чужих» привертають увагу нестандартністю, експресивністю, використанням маловідомих понять, креативністю графічного та пунктуаційного оформлення, навіть несподіваністю звучання, якщо читати назви вголос, адже заголовки сповнені звукових засобів виразності – асонансів, алітерацій навіть у таких ємких за обсягом словесних структурах. Цілком очевидно, що, з огляду на згадані назви, комунікативна стратегія автора спрямована на те, щоб привернути увагу неочікуваними образами, закинути орієнтири для осмислення і, сконденсовано представивши власні опінії з приводу сказаного, залучити реципієнтів до спів- / до-осмислення сказаного.

Дослідження збірки «Мої серед чужих» наштовхнуло на такі думки. Митець провів велику роботу, зібравши в одній збірці власні есеї про улюблених авторів і творів (не українських, а представників зарубіжної літератури), які змушують почати читача мислити. Автор у книзі доводить, що просто прочитати – не означає розуміти. Кожен есей зі збірки має на меті поглибитись в суть творчості того чи іншого творця та ближче познайомитися з цими надзвичайними майстрами мови й думки і, найголовніше, навчити юного читача мислити. О. Бойченко не лише аналізує твори різних авторів, а й описує їхні особистості та ідеї. Тексти приправлені цікавими фактами, індивідуальними роздумами та домислами, що дозволяє читачеві ставитися до них по-різному. Олександр Бойченко – скромний розповідач, який не має наміру моралізувати чи повчати.

З-під його пера постали на світ есеї про багатьох зі своїх улюблених та важливих (окрім одного) митців, яких в нього між тим, м'яко кажучи, немало, не обминувши будь-кого з них своєю увагою. Предметом авторської обсервації Бойченка стають Марсель Пруст, Джеймс Джойс, Еріх Марія Ремарк, Герман Гессе, Бертольд Брехт, Жан-Поль Сартр, Боріс В'ян, Ган Еріх Носак, Макр Фріш, Вільям Голдинг, Ежен Йонеско та багато-багато інших. При цьому автор практично не пише про російських авторів. Єдиний виняток зроблений для деяких митців срібного віку та кілька сучасних авторів (Віктор Єрофєєв, Віктор Пелевін).

Відсутність у збірці есеїв про українських письменників, творців і дослідників автор пояснив недостатньою кількістю матеріалів стосовно них, зазначивши: *«Тому в її назві [збірки]*

й фігурують “чужі”» [4]. Врешті-решт в укладаній збірці читачі обмежені лише згадками про вітчизняних відомих діячів всього-навсього в контексті обговорення зарубіжних.

«Неважливим» у збірці є Джонатан Фоєр, про якого автор писав: *«Крім того, мені самому не дуже ясно, що Джонатан Фоєр робить у цій книжці, бо до моїх улюблених письменників він точно не належить. Ну то будемо вважати, що він сюди потрапив як виняток»* [1, с. 272]. Під супроводом нашого старшого товарища, пана Бойченка, ми, його покірні читачі, проходимо довгий шлях від Античності до сьогодення, паралельно збираючи за ним скарги всебічної інформації.

Особистісні вираження авторських поглядів, продемонстровані у вигляді 73 есеїв, розділених на 6 розділів, розкривають самоідентифікацію письменника, що проглядається у використанні специфічних есеїстичних технік, основними з яких є ліризація, сугестивність, інтимізація, автокреація тощо [5]. Олександр Бойченко у збірці «Мої серед чужих» майстерно об’єднав саме інтимізацію та сугестивність, водночас у меншому обсязі додавши елементи автокреації.

Перша з них – інтимізація – виразно розкривається в есеях у використанні:

- 1) особових та присвійних займенників першої особи, чергуючи однину та множину: *«От ми кажемо: Афіни, Давня Греція, колыска європейської культури...»* [1, с. 60]. *«І, може, я ще колись про все це розповім. Але тут мені потрібна “Моя Європа”»* [1, с. 130]. *«Мій шок від цієї книги був рівною мірою спричинений і тим, що описує Боровський, і тим, як він це робить»* [1, с. 78]. *«Браян не заважає свідкам і не підказує суддям (себто нам, читачам), кому з них вірити більше, а кому менше»* [1, с. 246–247];
- 2) загальновідомої або авторської думки під личиною риторичних фігур, а саме риторичного питання, адресованого до читача, а в окремих випадках – питання, на яке Бойченко одразу дає відповідь: *«Читали трилогію Кристіне Нестлінгер “Маргаритко, моя квітка”? Бо я читав. І скажу так: трилогія ця, як і Нестлінгер загалом (як і, до речі, переклад Ольги Сидор) – просто теніальні»* [1, с. 228]. *«Чи не означає усе сказане, що я не раджу українському читачеві роман Фоєра? Аж ніяк»* [1, с. 275]. *«Тому вже й не знаю, як його називати. Ігорь? Igor? Ігор? Помєранцев чи Померанцев? Чи так, як він сам себе називає в кількох текстах – зокрема, у “Баскському собаці” – Геннадій Люстрін?»* [1, с. 315];
- 3) влучного поєднання власних спогадів минулого із тематичним наративом певних есеїв. Яскравий приклад спочиває у першому з абзацу есею, позначений як «Ходячий анекдот»: *«Один мій приятель – доктор, між іншим, філологічних наук – якось заскочив мене запитанням: “Що ти носишся з тим своїм Довлатовим? За що ти взагалі його любиш?”. Ну як на таке відповісти? Тим більше, коли любиш саме взагалі. Тобто за все. Довелося відповідати риторично: “А як його можна не любити?”»* [1, с. 303];
- 4) уточнення суб’єктивної позиції особистого «я» письменника, виражене вставними конструкціями у дужках: *«Якщо вірити Жозефу де Гобіно, це ісламське поняття означає засновану на приховуванні своїх справжніх думок і почуттів складну гру людини з оточенням, у процесі якої найбільше задоволення гравець отримує від глибоко запханої у кишеню*

дулі (аж дивно, що в такому, здавалося б, далекому від нас мусульманському світі розвинувся настільки точний аналог славнозвісної “української щирості”). Розповівши у формі нібито абстрактних міркувань» [1, с. 97];

- 5) непрямого звертання з метою спонукання читача до аналізу додаткових матеріалів задля глибшого занурення у свої судження: «Хай діти одразу звикають до думки: під якою б назвою не виступали ті чи інші політичні угруповання, всі вони разом становлять одну велику купу г... (якби раптом хтось подумав, що я дозволяю собі власні дефініції замість флоберівських, **прошу знайти писаний у вересні 1873 року лист Флобера до Ернеста Фейдо, де про всі політичні п... так і сказано: г...**)» [1, с. 154–155].

Сугестивність (другий есеїстичний прийом), як виклад інформації у формі переконання читача в правильності авторської позиції представлена у вигляді таких літературних засобів:

- 1) ампліфікація («Таким чином, теоретично відомі багатьом освіченим людям ідеї, концепції та уявлення – наприклад, **про первісно магічний характер художнього слова, про культуру як священноігрову форму взаємодії між матерією і духом, про нерозривність і взаємопроникність інь і ян, про аскезу йоги, про дзенське просвітління, про хаос як неодмінну передумову виникнення космосу, про добро і зло як полюси необхідної для творчості енергії, про інтеграцію свідомістю архетипів колективного несвідомого** – усе це з мертвого для більшості каталогу чужих знань перетворилося у Гесе на інтимний досвід будування самого себе» [1, с. 186]. «Прозвучить трохи цинічно, але факт: поразка Німеччини у Другій світовій війні пішла німецькій **літературі на користь**. Поразки взагалі йдуть **літературі на користь**, бо, на відміну від перемог, спонукають не до гупання у бляшані барабани, а до серйозних роздумів і самоаналізу» [1, с. 205]);
- 2) анадиплозис («На перший погляд, усі ці “інтимні подробиці” можуть видатися **недоречними** у розмові про філософа. Вони й були б **недоречними**, якби йшлося про “**об’єктивного**” споглядального філософа гегелівського типу. Але саме за “**об’єктивність**”, за вміння все на світі пояснити і, водночас, неспроможність нічого змінити в житті окремої людини К’єркегор і зненавидів споглядальну філософію гуртом» [1, с. 18]);
- 3) анафора («Прямо навпаки: **Бог** став слабким, як людина. **Бог** виявився вписаним у систему законів природи і сам підпав під їхню юрисдикцію. У безодні приватного розпаду К’єркегор переживає прозріння: філософія бреше. **Бог**, який сам змушений схилитися перед необхідністю, **Бог**, який не може скасувати минулого і перетворити зроблене на незроблене, одне слово, **Бог**, для якого існує хоч щось неможливе, – це не **Бог**, а філософська абстракція, породжена паралізованою змієм людською свідомістю» [1, с. 19]);
- 4) апосіопеза («Засмучує натомість підозра, що внаслідок перманентних зусиль української держави в галузі українського ж книговидавництва майбутнє може виявитись... **як би це коректніше висловити?**» [1, с. 217]);
- 5) оксюморон («Кому здасться, що назва звучить занадто пафосно, той зробить найбільшу в житті помилку, бо словосполучення “пафосний Задура” – це допіру поєднання, неоподрукованіше, ніж **гарячий сніг і живий труп** разом узяті» [1, с. 121]);

- 6) образний паралелізм («Якими ще там шляхами **підє європейська думка** через тисячі років – цього Платон бачити не міг» [1, с. 10]);
- 7) мезархія («І щоразу в тих інтерв'ю він щось змінював, плував і перекручував, бо, як сам зізнавався друзям, ніж повторювати одну і ту ж нудну правду, краще вже **прибріхувати**. Тим більше дозволяє **прибріхувати** художня література» [1, с. 109]);
- 8) перелічення («В улюбленому місті, де він прожив від народження до старості, залишаються його **учні, друзі, вороги – всі**, на кому він щодня випробовував силу своєї філософії» [1, с. 9]);
- 9) плеоназм («Проте сутність справи Зоценко вловив точно: Сократ як “приватна особа” і Сократ як “професійний філософ” становили рідкісну в історії людства **нерозривну цілість**» [1, с. 6]).

Елементи третьої есеїстичної техніки автокреації (автотематизм та автобіографізм) невимусно перетікають в одне одного, гармонійно поєднуючи вислови про писання цього ж твору у творі з відображенням рис біографії письменника в його творчості. І все це в одному абзаці есею «І ми, читає, оживаєм»: **«Інтимне зізнання: у певному сенсі саме Лєрмонтов і поламав моє життя та став першопричиною всього, що ви тут прочитали і ще, може, прочитаєте. Бо мені вже тринадцятий минуло, а я все ще був твердо переконаний, що займатися літературою можуть лише втрачені для важливих справ тюлені, у яких немає ні дриблінгу, ні поставленого удару, ні бачення поля. Так би я, певно, досі й бігав за м'ячем навколо хати, якби не прочитав одного разу «Героя нашого часу» – хронологічно перший і з погляду формально-змістовної гармонії, мабуть, неперевершений роман російської літератури»** [1, с. 285].

Усі ці аспекти дозволили письменнику створити власний художній образ, висловлюючи своє «я» через індивідуальний стиль та манеру викладу.

Композиційні одиниці, які одразу кидаються в очі – назви розділів. Із шести розділів збірки лише найменування першого порушує стилістичний ряд («Кілька орієнтирів»), бо всі інші («Близький світ», «Старий світ», «Дитячий світ», «Далекий світ», «Інший світ») знаменують спільну рису письменників, есеї про яких якраз і об'єднані у так звані групи. У вступному розділі автор починає з цитування праць давньогрецьких філософів, граційно переходячи до аналізу писань зарубіжних мислителів минулих століть, перш ніж поринути у зарубіжний письменницький «пантеон». Метафоричне найменування есеїв представлених персоналіїв як «орієнтирів» відбиває їхню суть як творців, що створили незаперечні й донині істини.

З іншими ж розділами все доволі просто. Світ саме «близький» або «далекий», бо митці підібрані на основі територіальної приналежності (у першому випадку це уродженці країн-сусідок, таких як Польща, Чехія, Німеччина та інші; у другому – з максимально віддалених куточків світу: Америка, Колумбія, Японія). «Старий» та «дитячий» світи говорять самі про себе – там зібрані європейські та дитячі письменники XIX–XX століть. В свій час як «інший» світ з представниками російських митців виділився через їх *«чужорідність»*, що виявляється, як писав сам автор, через бунт, непокору з подальшою упокорою [1, с. 286].

Всі есеї розташовані не у хаотичному порядку, а є доволі впорядкованими. Відкривають розділ завжди твори про письменників, які давно вже залишили цей світ, а замикають іноді й ті, хто встиг познайомити свою творчість з ХХІ століттям. Отож, другий розділ починається з німецькомовних поетів Буковини кінця ХХ – початку ХХІ століття, а завершується досі відданим своїй справі А. Стасюком, В. Кучоком, Д. Одією та К. Чижевским.

Назви есеїв сповнені відображенням асоціативних або метафорично-алегоричних уявлень О. Бойченка про описувану особистість, які він ніколи не залишає без коментаря. Найменування есею «Мудрий вар'ят» автор пояснив, охрестивши так Богуміла Грабола через схожість з його улюбленими героями – вар'ятами. *«Грабал і сам був таким “вар'ятом”: любив книжки, котів, голубів і – попри все – людей»* [1, с. 114].

Ім'я останнього есею напряду пов'язане з назвою самої збірки, яке за своєю суттю є її відзеркаленням – «PS: Чужі серед своїх». Олександр Бойченко приділив цілу книгу міркуванням про своїх улюблених зарубіжних творчих та наукових діячів, нарікаючи їх «чужими» для української культури, тоді як «своїми» для себе. У випадку з есеєм все навпаки – І. Померанцев (про якого йдеться мова) є «чужим» за своїми упередженнями й переконаннями серед «своїх»: *« [...] російським – поетом, письменником, журналістом – його можна назвати хіба українською, тоді як російською він є не російським, а руским »* [1, с. 315].

У цілому кожен есей, з яких складається збірка, можна охарактеризувати як доволіно розгорнуту мікротему, що в сукупності складає бачення українським есеїстом образів зарубіжних письменників, їх науковості, творчих досягнень особистісного значення. Ретельно продумані і злагоджено розміщені композиційні елементи збірки дають читачу можливість безперешкодно поринути в роздуми Олександра Бойченка, створюючи ефект «живої розмови» з автором через його глибинний монолог.

Афоризми та цитати різних робіт зустрічаються майже на кожній сторінці збірки – це може бути назва окремого есею, епіграф до нього, цілий вірш чи цитування історії про Миколайчика майже на три сторінки [1, с. 221–225].

Цікавий той факт, що з усіх сімдесят трьох наявних у збірці есеїв тільки три автор вирішив почати з епіграфів. У есеї «Загублений міф Буковини» ним виступає вірш Рози Ауслендер, «Чернівці», що описує його як місто на схилах у сукні зеленій та називає *«типовим прикладом міста фейлетонної доби»* [1, с. 47]. «Абетка карнавальної революції» ввібрала у свій початок цілих два епіграфи, перший з яких взятий від Міхаїла Бахтіна і вказує на тему карнавальності, зміни страху на сміх у карнавальному світі, а другий – з книжки для дітей та привертає увагу до позитивного підходу до сміху та радості [1, с. 125–128]. І передостанній твір у книзі О. Бойченка був нагороджений епіграфом у вигляді слів Артура Шопенгауера, які створюють філософський фундамент, адже ідея Шопенгауера про світ як уявлення та Пелєвінівське тлумачення «духовності» в російському контексті встановлюють ключові поняття, які автор обговорює в есеї [1, с. 310–314]. Кожен з названих епіграфів не тільки слугує важливим елементом для визначення теми та настрою згаданих есеїв та вводить читача в подальшу дискусію, але також надає основу для розгортання подальшої аргументації.

Єдиний наявний у збірці диптих, що має назву «Діти поразки. Диптих», як один з композиційних елементів, заслуговує на особливу увагу, адже є унікальним вираженням самоідентифікації авторської особистості через укладання і зв'язку есеїв саме у такій формі. Він поділений на «1. Про вічні мандри і про вічну землю» й «2. Писав книжки і вмер». У першій частині автор досліджує життя та творчість Томаса Вульфа, його відданість роботі та мистецтву, а також символіку жовтня як часу збирання плодів і зрілості. Вульф створив універсальний міф, використовуючи власну біографію та розуміння людського існування [1, с. 248–251].

У другій частині автор розглядає Вільяма Фолкнера як найбільш і найменш американського письменника XX століття, його унікальність у літературному світі та вплив на американську літературу, зокрема у контексті «південного ренесансу». Фолкнер відзначався відмінністю від інших письменників епохи та відмовою від стандартних шаблонів [1, с. 251–254].

Згадки моментів життя українського письменника невід'ємні від тем, які охоплюють його тексти. Спогади Олександра Бойченка тісно пов'язані з біографічними аспектами інших видатних постатей, висвітлених у його творах. Це робиться автором головним чином з метою розкрити характер та зрозуміти спонукання особистості, що стали підставою породження того чи іншого інтелектуального твору. Причому він не переказує повністю ані факти зі свого життя, ані всю біографію зарубіжного митця, а робить акцент виключно на важливих моментах, чи то роман з якоюсь жінкою, чи то подорож від Тихого до Атлантичного океану, які однаково надихнули різних осіб на працю. У творі «Нічий сучасник» автор навіть порівнює долю Осипа Мандельштама з трагедією французького драматурга Ж. Расіна «Федра»: *«Закоханий в античність і європейський Класицизм поет часто прямо чи завуальовано звертався до історії (у викладі Расіна) про Федру та Гіполіта. Чому саме цей сюжет? Чи не приміряв Мандельштам його на себе? Чи не відчував він себе Гіполітом – нещасним пасербом Федри-Росії?»*. А також: *«"Неужели я настоящий/ И действительно смерть придет?"*, – *запитував Гіполіт-Мандельштам у часи свого поетичного становлення. "Пять лет лагерей"*, – *відповіла згодом Федра-Росія, знаючи, що важко хворий пасерб не дотягне й до кінця етапу»* [1, с. 294–295].

Значення збірки полягає в тому, щоб поєднати відомі та донині маловідомі твори видатних діячів. Цю працю ще можна назвати «експериментом», який має на меті продемонструвати творчість конкретних авторів як живих, реальних людей. О. Бойченко зазначив, що він часто намагався відобразити проблеми життя, і його твори були похідними від цих проблем. Ця книга розрахована насамперед на юних читачів, хоча автор вірить у свою здатність довірити свої знання представникам будь-якого віку. Основна мета цієї книги – допомогти недосвідченим читачам сформуванню власні якісні судження, збагатити власний розум та розвинути мисленнєву діяльність.

Список використаної літератури

1. Бойченко О. Мої серед чужих: читачький путівник для дітей старшого шкільного та молодшого студентського віку. Чернівці: Книги – XXI, 2017. 320 с.
2. Олександр Бойченко. Біографія. Письменники України. URL: <https://www.writers.in.ua/writer/oleksandr-boicheko/>.

3. Торговець Ю.І. Есе як тип тексту: історичний аспект. *Мова і культура*. 2011. № 14, т. 3. С. 98–105.
4. Троскот І. Олександр Бойченко, письменник: Яка література, така й літературна критика. *Інтерв'ю з України*. 2020. URL: <https://rozмова.wordpress.com/2020/05/17/oleksandr-boichenko-10/>.
5. Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст.: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.

Марія Шевчук

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ ЕСЕ К.МОСКАЛЬЦЯ (ЗБІРКА “СПОЛОХИ”)

У поданій статті здійснено по етологічний розгляд збірки «Сполохи» К. Москальця, що відкриває нові перспективи для розуміння і висвітлення унікальних аспектів його творчості та сприяє більш глибокому вивченню взаємодії літературної критики та творчості. Дослідження може допомогти краще зрозуміти тенденції сучасного літературного процесу та есеїстики.

Ключові слова: есеїстика, поетика, збірка, літературна критика, К. Москалець

Поняття «поетика» є багатовекторним феноменом, адже його вивчають і використовують у різних галузях науки: у мистецтвознавстві, культурології, філософії, мовознавстві, семіотиці, а також у літературознавстві.

Г. Клочек у статті «Так що ж таке поетика?» ґрунтовано досліджує проблему, яка утворилася довкола поняття «поетика». Учений виділяє такі її елементи, як-от: «художність; система творчих принципів; художня форма; цілісність та системність; майстерність письменника» [9, с. 11].

Літературознавець пропонує такий поділ поетики:

- поетика окремих компонентів;
- поетика окремого літературного твору;
- поетика окремого письменника;
- поетика окремого жанру;
- поетика літературної течії (школи, напрям);
- поетика літературного методу;
- поетика літературної епохи; -поетика національної літератури;
- поетика окремого регіону [2, с. 14].

Література має значний вплив на науковий та естетичний розвиток людства. Вона спрямована як на чуттєво-емоційну сферу, так і на сферу розуму людства, а також втілює та передає характерні риси зображуваних явищ. Українська література 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст. значною мірою відрізняється від літератури попередніх десятиліть, у цей час активно засвоюються нові теми й образи, виробляються нові стилі, напрями, жанри, форми, прийоми та засоби. У наукових колах постійно точаться дискусії щодо вивчення сучасної літературної жанрології. Доба постмодернізму дала можливість усім жанрам літератури вільно розвиватися та вдосконалюватися.

Література ХХІ століття, проголошуючи свободу форми та змісту, стала сприятливим ґрунтом для розвитку художньо-публіцистичного жанру есе, що у своєрідний спосіб поєднує письменника та публіциста, прагне до свободи, а іноді й парадоксальності. Нині есеїстика досить впливова сфера літературної творчості. Есе є одним з основних жанрів теорії літератури та літературної критики.

На думку П. Білоуса, есе (франц. *Essai* – спроба) – літературний твір, що поєднує в собі довільний виклад поглядів на певну проблему та науковий і документальний матеріал [3, с. 320]. Він вважає, що есе відзначаються з-поміж інших літературних творів нетрадиційним підходом до тлумачення поставлених питань, жвавим і дотепним стилем. А також вирізняє філософські, історико біографічні, публіцистичні, літературно-критичні та інші есеї [1, с. 319]. За літературознавчою енциклопедією, есе – прозовий твір із довільною композицією, якому властива белетризація зафіксованих індивідуальних вражень, асоціацій чи інформації, отриманої з різних галузей знань, несистематичне поєднання філософських, літературно-критичних, науково популярних, іноді специфічно наукових елементів [3, с. 347].

У літературознавчому словнику-довіднику наводиться таке визначення, есе – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми [4, с. 242].

Сучасні літературознавці визначають такі провідні ознаки есе: це яскрава образність, суб'єктивність, поєднання різнорідних елементів, афористичність, побутовість мовлення [3, с. 347]; використання свіжих метафор, нових поетичних образів, свідоме настанове на розмовну інтонацію та лексику, логічність викладу думок, дбайливе ставлення до художньої форми.

Отже, есе – це невеликий, лаконічний прозовий твір, що має довільну композицію, базується на концепції особистості митця, в якому автор намагається передати власне розуміння світу, викладає важливі ідеї, ділиться досвідом, аналізує та висловлює індивідуальні думки щодо конкретних проблем чи питань, при цьому не претендує на вичерпне трактування теми.

Актуальне дослідження базується на трактуванні з Літературного словника-довідника, бо вважаємо його найбільш прийнятним при дослідженні особливостей поезики у збірці.

У 1980-ті рр. активно розвивається український постмодернізм, і більшість дослідників називають його провідним художнім напрямом новітньої української літератури. Цей період збігається з початком творчості Костянтина Москальця, що дає змогу вважати цей напрям близьким для нього. Але сам автор неодноразово заперечує свою приналежність до постмодернізму, дуже критично відгукується щодо нього у своїх інтерв'ю чи літературно-критичних розвідках та щоденнику, адже властиве цьому напрямку все змішання нічого не означає. Т. Шевченко у своїй статті пише: «Неозброєним оком видно, що автор перебуває у пошуку «свого» твору й «свого» автора, тож жанр есею в цих «пошуках» підходить як найкраще» [7].

Костянтин Москалець пише есеї, в яких наявна велика кількість інтертекстуальності, як ознаки постмодернізму, що характерно і для збірки «Сполохи». Адже в ній письменник абсолютно вільно наводить уривки з творів Юрія Іздрика, Тараса Прохасько, Оксани Максимчук,

Богдани Матіяш, Остапа Славинського та ін., що є гармонійними складовими єдиного критичного тексту, логічно вплітаються у хідроздумів автора, і є необхідними для оприявлення його думок. Велика кількість творів його малої прози є безсюжетними з невизначеною жанровою приналежністю. Головне в них – не зміст, а настрій і формальна побудова, яка тяжіє до поетичного використання слова. Есе письменника подібні до них. Нечітку жанрову визначеність, поєднання в одному творі ознак різних жанрів є формальною ознакою постмодерного мистецтва, хоча основний жанр есеїв К. Москальца виявити доволі складно, та сам автор не уналежнює себе до постмодерністів.

К. Москалець в своїй творчості наслідує жанр дзуйхіцу і пропонує українську альтернативу – сполохи. Сполох як явище природи вихоплює фрагменти дійсності із темряви, робить його зримим, закріплює певний стан. А літературний «сполох» освітлює передусім стан душі автора, що є одночасно і станом світу, бо ж «усе – в усьому» [5, с. 157]. А, можливо, вони як спалахифотокамери, фіксують думки, настрої, внутрішніхвилювання, усвідомлення певних речей, станів, понять.

У своїх есеїстичних творах Костянтин Москалець закликає відкинути стереотипи сприйняття й мислення. Одним з підтверджень антистереотипного мислення є есей «Роса на рівнині Адасі», в якому на початку зображується діалог між автором і його сусідом, який притримується думки, що практичне краще за красиве, бо краса – то для жінок: «Оце в тебе багато цвітів, – сказав Сашко. – На хріна вони тобі? Лучче б картошки насадив. От шо толку, шо вони тутечки красніють? Якби ти був бабою, дак я б це ще поняв. Бо всі баби люблять цвіти.». Письменник дає розгорнуту відповідь, підіймає питання справді важливого в цьому житті: «І от людина помирає, і її найбільше мучить не те, що вона крала, працювала в релігійні свята і прала жінку в будні, а те, що вона не побачила того, що в неї все життя стояло перед очима. Не знайти п'яти хвилин за сімдесят років! Сімдесят осеней цвіли білі айстри, до неї цвіли, для неї – а вона навіть не глянула. От навіщо жила та людина, поясни мені, що це їй дало, якщо тепер вона йде до пекла навіки-вічні, а п'яти хвилин життя для квітки не знайшла?». Ці слова спонукають Сашка до роздумів і він, врешті решт, іде роздивлятися білу айстру на дворі К. Москальца та змінює думку: «Ти правий, – сказав Сашко. – Я оцінив.» [5].

К. Москалець підштовхує до розмірковувань та власної рецепції, відстоює дотичність людини до буття, і утверджує важливу ідею в контексті людської екзистенції: суще є. В умінні розглядати суще в навколишньому світі зароджується істинне розуміння світу і себе самого [6, с. 21]. Він спрямовує погляд читача на те, що, на перший погляд видається дрібним і неважливим, через що здебільшого залишається поза його увагою, але саме воно допомагає людині дійти до глибин власної душі, зрозуміти й зберегти свою замість, побачити велике в малому, здійснити свою мрію [6, с. 86].

Тема призначення письменника у суспільстві є однією із наскрізних в есе «Трохи про Торо»: «... ти повинен плекати власну неперервність і свою душу вирощувати в собі, а не писати промови продажним політикам, або рекламувати товари одноразового вжитку. Все життя шукати найкращі слова для презервативів, оспівувати тампакси і туалетний папір – більшого

приниження годі й уявити! Не розбивай своєї цілісності на скалки слів. Не продавай мови, це єдине, що справді в тебе є, подих твоїй і кров твоя...»

Далі письменник зосереджує увагу на творчості сучасних письменників: в пух і прах розкритиковує літературу С. Пováляєвої, в якій вона намагається порушувати застарілі методи письма, використовуючи ті самі методи, хвалить збережені традиції літератури в творах Т. Прохаська, аналізує мову Ю. Іздрика і вихваляє досконалий стиль Т. Малярчук. Підсумовуючи, К. Москалець каже: «Якщо найкращі сторінки Пováляєвої з головою занурюють нас у потік непідробного діджеївського мовлення, якщо елегантний і стриманий Прохасько нагадує нам про духовну вартість повсякденних речей, а Іздрик – про можливість бавитися навіть перед лицем усюдисущих смерті й шизофренії, то проза Малярчук дає суцільну насолоду від письма самого по собі.»

Прочитавши книгу про майстерність літературного слова, доходиш висновку, що кожний текст книги «Сполохи» – це широке, неосяжне підґрунтя для глибшого розуміння і точно інакшого сприйняття, а головне – подальшого самостійного вивчення та осмислювання творчості В. Стуса, І. Малковича та інших невтомних трудівників на ниві словесності, послання та застереги яких, ще слід донести до серця читача.

Підсумовуючи вище сказане, приходимо до висновку, що Костянтин Москалець – талановитий, неперевершений автор, творчість якого складається з таких вагомих шарів письменницької діяльності – поезії та прози, у якій особливе місце належить есеїстиці. Його есе просякнуті глибокою філософічністю та вишуканою естетичністю, у них він обстоює власну філософську теорію «нікому неналежності» та дотичність людини до буття.

Список використаної літератури

1. Білоус П. В. Теорія літератури: [навч. посібн.]. Київ: ВЦ «Академвидав», 2011. 336 с.
2. Ключек Г. Так що ж таке поезика? Поетика / відп. ред. В. Брюховецький. Київ: Наукова думка, 1992. С. 5–15.
3. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Т. 2. – Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с. (Notabene).
5. Москалець К. Сполохи: Літературна критика та есеїстика. – Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 172 с.
6. Пастух Т. Сторінками єдиного тексту Костянтина Москальця. ЛітАкцент, 2009. 215 с.
7. Шевченко Т. Оцінне й аналітичне начала в літературній критиці К. Москальця. Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія. 2023. Вип 2 (28). С. 58–64.

СВОЄРІДНІСТЬ ОБРАЗУ ВІДЬМИ В ОПОВІДАННІ «КИЇВСЬКІ ВІДЬМИ» ОРЕСТА СОМОВА

У статті розглядається образ відьми в оповіданні письменника XIX ст., що витворений у традиціях романтизму. Проаналізовано постійні риси демонологічного персонажа, які втілені в головній героїні. Також відстежено оригінальний розвиток історії, в якій молода і закохана відьма має подвійну природу, бо виконуючи обов'язкові ритуали, переживає нетипові психологічні стани.

Ключові слова: відьма, образ, Орест Сомов, оповідання, романтизм, вірування, традиційні сюжети.

Образ відьми є одним із найцікавіших і найдавніших образів у світовій культурі взагалі та українській зокрема. Інна Нібак у своїй статті «Культура і мистецтво: Українська відьма» зазначає, що «за народними уявленнями, відьма – це чаклунка, служниця диявола, яка має надприродні здібності. Саме в літературі відбився загальний погляд на постать відьми, позначений подвійністю сприймання: перше, народжене страхом перед таємничим і мало зрозумілим світом походження відьми, її взаємин з нечистою силою; друге, можливо, похідне від першого, спричинене щирим гумористичним замилюванням, іронією, відвертим несприйняттям всерйоз усього, що було овіяне демонологічними уявленнями» [5].

Чимало літературознавців зазначають, що український романтизм активно використовує фольклорні та етнографічні мотиви, включаючи образ жінки-чарівниці, відьми. Тобто, цей образ стає одним з ключових маркерів романтичної літератури. Література кін. XVIII – I пол. XIX століть формує особливий тип інтерпретації сакрального, фантастичного та потойбічного. Химерні та містичні елементи стають невід'ємною частиною романтичних текстів. Такі твори гармонійно поєднують фрагменти народно-демонологічних вірувань із авторським задумом. І це поєднання створює унікальну атмосферу та глибину творів. Незважаючи на заборону церкви та суспільства, романтизм активно використовує тему чаклунства. Ця тема стає одним із джерел натхнення для романтичних авторів.

В українському культурному дискурсі тема відьомства доволі широко репрезентована в художній літературі, до того ж, підкріплена значним фольклорним та етнографічним матеріалом. Відьма є героїнею творів Григорія Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма», Оксани Забужко «Мої відьми», Наталі Кобринської «Відьма» («Судильниці»), Михайла Коцюбинського «Відьма», Хоми Купрієнка «Недобрий віщун», Тараса Шевченка «Відьма» та багатьох ін.

Орест Сомов (1793–1833) – один із письменників доби романтизму, який у своїх творах інтерпретував демонічні істоти. Взагалі творчість О. Сомова тісно пов'язана з українською тематикою (його історичні повісті, оповідання про Україну, більшість з яких було підписано псевдонімом Порфирій Байський). Його «небилиці», що з'являються з 1827 року, стали зна-

чною частиною його доробку. Ці твори засновані на народних легендах, звичаях, повір'ях та демонологічних переказах, втілюють авторський хист у готичній прозі.

Із явним використанням народних фантастичних оповідань, із залученням фольклорного та етнографічного матеріалу, Орест Сомів витворює суто авторську інтерпретацію образу жінки-відьми в оповіданні «Київські відьми». У статті «Орест Сомов та його роль у становленні й розвитку української російськомовної романтичної белетристики» Тетяна Деркач пише: «На фольклорному матеріалі побудовано повість «Київські відьми», яка носить трагічний характер. Це – драма двох закоханих, що й призводить їх до загибелі. Їхні почуття наповнені надзвичайним ліризмом. У творі події розгортаються на тлі історичного життя із вказівкою місця дії (Київ золотoverхий) та часу (період національно-визвольної війни XVII ст.), описаного у відповідності зі свідченнями історичного джерела, до якого звертався Сомов – рукописної «Історії Русів». Розгортання фантастичної повісті на тлі історичного життя сприяло тому, що вона сприймалася читачем як така, що передана з позицій народної свідомості. Романтичне тлумачення Сомовим фольклорного сюжету було співзвучним меті автора «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки»» [3, с. 10]. В оповіданні О. Сомова зображується той момент історичного розвитку міфів, коли міфологічні оповіді вже роздроблені, область дії міфологічних істот зведена на землю і прикріплена до певної місцевості.

Письменник у своїх творах досліджує тему українського села, його вірувань, забобонів та містики. Зображує погляди людей на міфологічний образ, до якого завжди ставилися з обережною цікавістю, намагаючись проаналізувати усі його особливості. Також О. Сомов використовує фольклорні мотиви, легенди та повір'я, щоб створити атмосферу таємничості та напруги.

Цікаво те, що у творі українського письменника образ відьми дуже подібний до народних уявлень про неї, він збігається з усіма ознаками побудованого образу в суспільстві, що вказує на ґрунтовну обізнаність Ореста Сомова з демонологічними міфами. Чимало традиційного й в інтерпретації образу відьми, який втілено в головній героїні Катрусі Ланцюгівні в оповіданні «Київські відьми».

На початку твору дії розгортаються на базарі, де жінки обговорюють знаменну подію, пов'язану з поверненням молодого козака Київського полку Федора Блискавки на батьківщину, з походу проти поляків. Перекупки теревенили і зайшла розмова про те, що козак тепер зустрічається із Катрусєю Ланцюгівною, яка ніби-то його тільки коло себе держить, вже й від базарів навіть «одцурала». Жінки продовжували обговорювати цю тему і типовими прикметами відьомського образу доводити одна одній, що жінки з сім'ї Ланцюгівних точно пов'язані з чимось нечистим: *«Ось у Петра Дзюбенка стара Ланцюжиха корову стратила, у Юрчевських отруїла собак за те, що одна з них була ярчуком і пізнавала відьму нюхом. А з Ничипорем Проталієм, посварившись за город, попсувала його доньку так, що хоч кинь. Тепер бідна Докійка то нявчить кішкою і на стіну дереться, то гавкає собакою і щирить зуби, а то скрегоче сорокою і стриба на одній нозі...»* [7, с. 18]. Володимир Галайчук у своїй «Українській міфології» підтверджує, що «загальноукраїнською є віра в здатність відьом до перевертання людей на тварин. Найчастіше до подоби жаби, kota, собаки, свині, теляти, змії» [1, с.284].

От і головна героїня твору Катруся Ланцюгівна має одну надто промовисту характеристику: *«Завше, коли був місяць у серп, чоловік помічав ночами за дружиною якийсь незвичний неспокій. Либонь починала чогось боятися, час од часу здригалася і блідла. Дивним було те, що як тільки він покладав собі розкрити таємницю, підступний, глибокий сон змагав його. Чи то сам здогадався, чи добрі люди надоумили, та якось у таку ніч Федір, лягаючи спати, намацав рукою під подушкою вузлик з травами»* [7, с. 19].

За «Світоглядом українського народу» Івана Нечуя-Левицького, відьма, бажаючи вирушити на промисел, «скидає з себе сорочку, маже під колінами, під пахвами якоюсь мастею, сідає верхом на помело або на кочергу, хапає в руки мечик од терлиці або од бительні і летить через вивід на Лису гору» [4, с. 62]. Орест Сомів описує процес підготовки до польоту відьми: *«Катруся розвела в печі вогонь, поставила на жар гладущика з водою і почала кидати в нього зілля, примовляючи стиха дивні і дикі для вуха слова. Коли вода в горщику завирувала білим джерелом, то над ним наче буря проишуміла, наче сильний дощ задріботів, наче грім проторхтів»* [7, с. 19].

Незважаючи на чітку послідовність магічних дій, описаних автором, іронія все таки втручається в процес, коли вода в горщику закипає, і *«звідти нарешиті пискливим і різким голосом, що нагадував вищання заліза, як ото була коли косу мантачать, тричі пролунало одне слово: «Лети, лети, лети!». Ураз Катруся хутенько вимастилася якоюсь мастю і вилетіла в каглу»* [7, с. 19].

Фольклорні сюжети, які вказують на чудодійну силу відьомської мазі, не розкривають секрету її складників. У творі ж Ореста Сомова маємо цілу «рецептуру»: *«Там були людські кості й волосся, засушені кажани і жаби, зміїна шкура, вовчі зуби, чортові пальці, осикове вугілля, кістки котячі, безліч небачених мушель, якогось зілля, корінців – годі усе пригадати»* [7, с. 19].

У міфології численних індоєвропейських народів широко відомі мотиви відьомських зібрань на голих вершинах гір. В українських же легендах розповідається про улюблене місце збору відьом – Лису гору в Києві, де, за легендою, головує відьмак або вовкулака. Іван Нечуй-Левицький пише про Лису гору, як місце збору нечистої сили: *«Головна прикмета відьом та, що вони літають на Лису гору. До сих пір, куди злітаються відьми, показують багато: і в самому Києві, і нижче Києва понад Дніпром. На Лисій горі над відьмами верховодить відьмак. При світлі багаття відьми починають гуляти, танцювати, граються в війну, кидаються одна до другої з мечиками і приказують: «Втну та не дотну!». Як тільки заспівають півні, відьми сідають на кочерги й помела і вертаються додому»* [4, с. 63]. Саме такий момент спостерігаємо на роботі «Після шабашу» американського фотографа Вільяма Мортенсена (див. Додаток).

В оповіданні «Київські відьми» О. Сомова місце зібрання відьом та інших демонічних істот зображується так: *«На самій маківці гори була гладка місцина, чорна, як вугілля, і гола, мов лисина старого діда. Посеред майдану стояло риштовання зі сімома східцями, що покриті були чорним сукном. На риштованні сидів здоровенний ведмідь з двома мавпячими пащеками, ципиними рогами, зміїним хвостом, з настовбурченою щетиною по всьому тілу, з руками кістяка і котячими кігтями на пальцях. Довкіл нього кипів цілий відьомський базар, де було ще*

повно чаклунів, упирів, вовкулаків, полісунів, водяників, домовиків і різних інших чуд небачених і нечуваних. Там велетень жид сидів навпочіпки перед цимбалами завбільшки з байдак, що мали струни грубіші за линву; жид молотив по них замашними граблями, трусив гострою борідкою, лупаючи очима й шкірячи пику й без того дуже бридку. Побіч ціла ватага чортенят, одне одного паскудніше й незграбніше, гупала в казани, тарабанила по діжках, лупила в залізні тарілки і галасувала на всі заставки. Тут валка старих, зморщених, як гриби, відьом водила журавля, пританцьовуючи, гоцькаючи сухими своїми ногами так, що дзвін од кісток розсипався довкруг, ще й приспівуючи таким голосом, що хоч вуха затуляй. Далі довготелесі полісуни гасали навприсядки з дрібнолюдками. В іншому місці беззубі, хирляві відьми верхи на мітлах, лопатах і коцюбах поважно і статечно, наче вельможні панни, танцювали польку з сивими, потворними чаклунами, декотрі з яких аж у дугугнулися, а в одного ніс нависав до підборіддя, в іншого з рота стирчали вовчі ікла, у ще в іншого був такий поморщений лоб, як ото хвилі була на Дніпрі у негоду. Молоді чарівниці з божевільним несамовитим сміхом і зойком, наче п'яні бабенці на весіллі, витанцьовували горлицю і метелицю з кучматими водяниками, що мали мармизи, вимащені на два пальці багном. Грайливі, жартівливі русалки бавилися в дудочку з упирями, на яких і поглянути було страшно. Крик, галас, тупіт, шамотіння, пронизливий скрип і посвисти пекельних сопілок і пищалок, співи й вереск чортенят і відьом – все це було розбуялим, диким, збісованим, а зі всім тим видно було, що ота страшна наволоч від душі веселиться» [7, с. 20]. Загалом у звичайних, традиційних сюжетах відсутній докладний опис самого процесу зборів відьом, вони представлені частіше через окремі деталі. У цьому ж творі для автора відсутні обмеження для уяви, що і посприяло розвитку сюжету.

З народних вірувань відомо, що існували «навчені» і «природжені» відьми. Василь Гнатюк наводить повір'я про те, як стають відьмами: «Коли вагітна жінка варить страву на Св. вечір, а до горщика впаде кусник вугля і вона його з'їсть, то породить відповідно до статі – відьму або упиря. Коли в кого є 7 дівчат, а хлопець не переложить, то одна з них відьма» [2, с. 404]. Згідно з твердженнями Федора Потушняка, «у середньому Марамороші теж знають про «вроджену» та «вчену» відьму. «Вченою» може стати будь-яка жінка, яку досвідчена відьма навчить чаклувати і відкрити їй завісу над своїми таємницями» [6, с. 58].

За сюжетом оповідання виявляється, що стара Ланцюжиха примушувала до відьмування дочку. Катруся, виправдовуючись, розповідає чоловікові: «Я не винна. Винна моя мати, що силоміць відвела мене на сабаш. Прирекла мене в чарівниці і вимучила страшну клятву. Мені було тільки чотирнадцять. Я їй тоді неохоче літала на гору. Всі їхні прокляті звичаї для мене, як ніж гострий. Можеш зрозуміти, як я мучилася, коли ти став моїм мужем, бо кохаю тебе, як душу, як своє спасіння на сім світі. Не раз, бувало, хотіла я припинити оте літання, але завше, коли сховався молодик, що більше я про те думала, то сильніше мене туга несказанна діймала. Та й сам ти бачив...» [7, с. 20].

В оповіданні О. Сомова чоловік головної героїні, який літав на відьомський шабаш, доводить до страждання не лише себе, а й саму героїню, бо вона не може порушити сімейну спадковість. Зокрема, Катруся говорить: «страшна клятва мені наказує, що хто б не був – чи

брат, чи батько, чи муж рідний – якщо підгледить наші гуляння, то ми... ми мусимо... ох, боже!., мусимо висмокстати кров його до краплі...» [7, с. 21]. Письменник показує психічний стан молодой жінки, як вона кохає чоловіка, проте вона не може відступити від суворих традицій. Наприкінці твору автор детально описує діалог між подружжям: «–Ти, мій любчику, соколе мій! Ти сам загубив і мене, і себе і навіки зачинив від мене двері райській...

– То й веселися ж зі своїми родичами, полісунами й русалками, коли нема тобі спасіння!.. Щезни звідси! Лиши мене...

– Але я навіть лишити тебе не владна! На мені лежить страшна клятва, а вона мені наказує, що хто б не був – чи брат, чи батько, чи муж рідний – якщо підгледить наші гуляння, то ми... ми мусимо... ох, боже!., мусимо висмокстати кров його до краплі...

– Ну то пий! Пий мою кривцю! Мені й так остогидло вже на світі жити! Що мені залишається?.. Припала мені до серця одним-єдина дівчина, стала моєю жоною, любив я її над усе на світі, а й та мене підманула і мало що не поріднила з бісовинням... Навіщо мені життя таке? Пий, на, пий! Смокчи мою кров!

– І мені не жити після тебе на світі! Душа твоя переконається. Боже, як мені тяжко, що лиха доля розвела нас і тут, і там...» [7, с. 21]. Після останнього спілкування все ж закоханих молодих людей, Катруся виконала обов'язковий ритуал.

Логічно, що твір має такий кінець, адже в народних уявленнях чаклунство – це гріх, за який карають. Образ відьми, створений Орестом Сомовим, спирається на широко розповсюджені вірування, однак письменник не обмежується цим. Він прагне розкрити й іншу сторону образу: жінка-демон, яка також може кохати і страждати. Ця «двоїстість» відповідає фольклорним уявленням про подвійну природу відьми, але водночас дає можливість автору дослідити психологію персонажа. Відьомство зображується не як безпричинне зло, а як трагедія людини, яка стала жертвою долі. Романтична і водночас трагічна історія робить твір О. Сомова оригінальним на тлі інших «народних» оповідань. Відьма Катруся Ланцюгівна переживає, страждає, кохає, що свідчить про авторське переосмислення фольклорних мотивів.

Список використаної літератури:

1. Галайчук В. Українська міфологія. Харків: КСД, 2016. 288 с.
2. Гнатюк В. М. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків / *Україніці: Народні вірування, повір'я, демонологія*. Київ: Либідь, 1991. С. 383–407.
3. Деркач Т. Орест Сомов та його роль у становленні й розвитку української російськомовної романтичної белетристики. *Літературознавчі обрії*. 2000. № 1. С. 5–8.
4. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: ескіз української міфології. Київ: АТ «Обереги», 2003. 142 с.
5. Нібак І. Культура і мистецтво: українська відьма. *Портал «Гетьман»*. URL: <http://www.hetman.tv/nomera/2010/2010-2-3-32/vidma.html>
6. Потушняк Ф. Відьма та її ознаки. *Літературна Неділя* (Унгварь). 1944. Ч. 5. (1березня). С. 57–59.
7. Сомов О. Київські відьми. *Огненний змій: Фантастичні твори українських письменників XIX ст.* Київ: Молодь, 1990. 288 с.

Вільям Мортенсен «Після шабашу», 1927 р.

ЖАНРОВІ ТРАДИЦІЇ АНТИЧНОЇ БІОГРАФІЇ У КИЄВОРУСЬКІЙ АГІОГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ

Статтю присвячено дослідженню жанрових особливостей та традицій античної біографії у києворуській агіографічній прозі.

Ключові слова: античність, агіографія, проза києворуського періоду, жанрові традиції, життя, Плутарх.

Епоха античності вміщує в собі великий інформаційний пласт для дослідження подальшого розвитку літератури, культури, формування традицій, написання різних типів творів. У цьому випадку треба зазначити опосередкований вплив античної літератури для формування підґрунтя для написання багатьох творів києворуського періоду, який історики та літературознавці досі продовжують поглиблено вивчати. Антична література є своєрідною точкою початку.

У даному контексті варто зазначити перші спроби написання творів у жанрі біографії. Загалом жанр біографії, як сучасний термін, виник не так давно, але його джерела сягають ще далеких часів античності. Деякі античні твори надихали книжників Київської Русі. Тож можна говорити про вплив античної традиції написання біографії на києворуську агіографічну прозу. У даній роботі буде розглянуто безпосередньо твір Плутарха «Порівняльні життєписи» та витвори києворуської прози, а саме: «Житіє преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського» [5] та «Житіє і подвиги преподобного отця нашого Сави Освяченого» [2].

Безумовно, Плутарха можна вважати батьком жанру біографії. Він працював у багатьох галузях, поєднував у собі іпостасі історика, письменника, філософа. Одним із найвидатніших його досягнень є написання славнозвісного твору «Порівняльні життєписи». Вивчення традицій написання вищезгаданого твору допоможе краще зрозуміти його вплив на багато інших праць і не тільки періоду античності.

Літературна спадщина Плутарха є надзвичайно широкою і переважно складається з творів релігійного та філософського змісту. Варто зазначити такі риси його творчості: психологічний аналіз особистості, історичність, реалістичність зображення та ін. Автором було створено особливі канони життєписання, які вказують на наявність біографічної спадщини різних народів та культур.

У свою чергу при вивченні агіографії спектр проблем є досить об'ємним [4]. Адже та невелика частина рукописів, яка зберіглася донині, засвідчує велику популярність життійної літератури у всі попередні століття. Багато науковців досліджували життєвий шлях святого Феодосія і його релігійні постулати. Опосередкований вплив та роль Феодосія на формування такого духовного центру християнської віри як Києво-Печерська Лавра [3].

Ковальчук пише: «З погляду духовного шляху Феодосія, цікава його часова структура цього шляху. З одного боку, ми бачимо “реальний час”, який точно збігається з історичним описом основних подій життя від народження до смерті. Це приводить нас до думки, що життя Феодосія вимірюється не тільки історичним часом (від народження до смерті), а й духовним часом, де основною одиницею є події [3].

Всі ці події можуть утворювати своєрідний духовно-часовий ряд, адже навіть найменша подія життя опосередковано пов'язана з духовним ростом героя за божим задумом. Є декілька духовних центрів, що для Феодосія є надзвичайно важливими деякі науковці розтлумачують символіку образності ідей у творі. Для цього жанру характерно надавати образ доброти і святості, при цьому не описувати занадто індивідуальні якості та тимчасові події.

У своїх працях науковці аналізують тексти агіографічного жанру, виходячи зі спільних та відмінних рис цих текстів у східному та західному християнстві. У західноєвропейській науці під «агіографією» розуміють два явища: комплекс документів, викладених до життя поклонінням святим (практична агіографія), та наукові дослідження цих документів (критична агіографія).

Для порівняння з києворуською оригінальною та перекладною агіографією розглянемо «Порівняльні життєписи» Плутарха. У Плутарха представлені словесні портрети героїв. Кожне життя в його інтерпретації цінне та повчальне. Бачимо, що автор вибудовує біографії на основі чіткої схеми, що містить дані про походження героя, його сім'ю, юнацькі роки, виховання, діяльність, смерть.

Євген Джиджора у своїй праці пише: «Традиційно у середньовічних творах *ars-poetica*, як і «топос скромності», розташовується у вступній частині [1]. Топос скромності автора часто застосовується у текстах. Це – елемент, який характеризує не лише середньовічну літературу. Це загалом своєрідна риторична гра. Порівняємо топос скромності у творі Плутарха та агіографіх.

Топос скромності	
Плутарх	Житіє Феодосія
«В передмові нам випадає тільки просити в читача вибачення, якщо ми не перелічуватимемо всі визначні подвиги цих особистостей» [6, с.163].	«Дякую тобі, Владико мій, Господи Ісусе Христос, що обрав мене, недостойного, оповідати про святих угодників твоїх.» [5].

Далі звернемо увагу на виклад біографії героя, де детально розповідається про походження героїв. Це допомагає краще зрозуміти умови життя та формування характеру майбутнього діяча.

Біографічний блок походження	
Плутарх	Житіє Сави
Фабій Максим: «за переказом, якась німфа або, звичайна тубільна жінка, зійшовшись з Гераклом на березі Тібру, народила сина, Фабія, який дав початок розгалуженому і славносвісному в Римі родові Фібіїв» [6, с.50]. Александр: «Достовірно відомо, що Александр з боку батька виводив свій рід від Карана, нащадка Геракла, а з боку матері Олімпіади – від Неоптолема потомка Еака» [6, с.163–164].	«Батьками Сави блаженного були Іван і Софія, благородні та благочестиві. І коли було хлопчентяті п'ять літ, відійшли батьки до Олександрії на службу царську» [2].

У викладі біографії героя важливу роль займає опис дитячих та юнацьких років. Зазвичай, у цей час можна простежити формування позитивних чи негативних рис героя, визначити, як надалі вони будуть розвиватися та чи будуть впливати на характер персонажа у дорослому віці:

Біографічний блок дитинство та юність		
Плутарх	Житіє Феодосія	Житіє Сави
Перікл: «У молодості Перікл дуже боявся народу. Він-бо своїм зовнішнім виглядом скидався на Пісістрата; його приємний, голос, жвавий і дотепний спосіб розмовляти бентежили літніх людей, настільки він нагадував мову Пісістрата. Перікл боявся стати жертвою ostracism, тому що був багатий, походив із знатного роду, мав друзів серед впливових людей.» [6, с.15]. Фабій Максим: «Спокійний, мовчазний, він дуже обережно брав участь у дитячих іграх, повільно і важко засвоював науки» [6, с.51].	«Маля ж, виростаючи, опікалося батьками своїми, і благодать Божа була з ним, і Дух Святий змолodu вселився у нього» а також: «Так і зробив: почав пекти проскури і продавати, і якщо мав прибуток, віддавав його жебракам. На останні гроші купував Жито, власноручно молов і знову пік проскури. Це так Бог повелів, Щоб чисті проскури приносилися до церкви Божої від непорочного і неоскверненого отрока. І так провів він дванадцять років, а то й більше. Усі ж його однолітки сварилися і докоряли йому, що він так живе, бо ворог навчав їх. Блаженний же з радістю приймав все це, у мовчанні й смиренні» [5].	«Блаженний же отрок в юному віці старий розум мав: бачачи стрийв своїх галас і сварки, відмовився від усіх маєтків і пішов у монастир Флавіянів, що був за двадцять стадій від Муталійського села. Приймавши на себе ангельський образ і там живучи, восьмилітній цей навчився скоро Псалтиря та інших Святих Писаній і зростав у добрих ділах, додержуючись чернечого уставу» [2].

Значну роль автор віддає вихованню, описує наставників та вчителів що впливали на молодого діяча. Бачимо це у таких прикладах:

Плутарх	Житіє Сави
Перікл: «Учитель музики Перікла, на думку більшості, був Дамон, тільки Арістотель стверджував, що Перікл учився музики в Піфокліда» [6, с.12]. Приклад: Александр: «Тим то цар запросив до себе найзнаменитішого й найвченішого з грецьких філософів – Арістотеля» [6, с.169].	«До того ж велів віддати його на навчання божественним книгам до священика, як і зробили. І швидко вивчив він усю грамоту, і всі дивувалися з премудрості й розуму дитини і з швидкості її навчання. Про покору і смирення його хто розповість, якими славився в ученні своєму не лише перед вчителями своїми, а й перед всіма, що вчилися з ним?» [2].

У поданих фрагментах можна чітко простежити юнацьке становлення. Тут зроблено акцент на тому, як відбувся один з найважливіших виборів у житті, а саме вибір вчителя або наставника, що в подальшому допоможе знайти істинний шлях та місце у житті. Також варто зазначити важливу роль вчителя у житті юного діяча. Найбільш цікаве місце у біографії займають саме розповіді про діяння та визначні подвиги. Звісно описувати все автор би не зміг. Йому йдеться тільки про найголовніші приклади, які, в цілому, розкривають повну картину подій того часу та становлення героя на тлі історичних подій:

Біографічний блок подвиги та діяння		
Плутарх	Житіє Феодосія	Житіє Сави
Александр: «Коли Александрові принесли скриньку, ціннішого від якої нічого не було знайдено серед коштовностей і речей Дарія, він запитав своїх друзів, яку цінність слід, на їх думку, покласти в цю скриньку. Друзі радили по-різному, тоді він сам сказав, що зберігатиме в ній «Іліаду», і зразу її туди поклав. Це підтверджує багато письменників, які заслуговують довіри. Якщо правдою є те, що повідомляють, посилаючись на Геракліда александрійські вчені, то Гомер був для Александра справді корисним і невідступним супутником у його походах.» [6, с. 189–190]. Перікл: «Але, що найбільше радувало афінян і особливо прикрашало місто та неймовірно дивувало чужинців, і, нарешті, що є доказом того, що минула уславлена велич Греції та її багатство в давнину не вигадка – це побудова величавих храмів. Хоч як дивно, саме за це більше, ніж за всі інші державні починання, вороги ганили та обмовляли Перікла на народних зборах.» [6, с.21].	«Біси заважали виконувати ченцям роботу, але Феодосій допоміг. «З того часу не з'являлися біси на тому місці, не чинили ніяких пакостей через заборону преподобного і молитву». Приклад: «Був він дійсно чоловіком Божим, світилом у всьому світі, осяваючи шлях усім чорноризцям: смиренням, розумом і послуханням та іншими ділами славлячись, працюючи щодня, не даючи ні рукам своїм, ні ногам відпочинку. Ще і в пекарню часто ходив і з пекарями з великою радістю тісто вимішував і хліб випікав. Був він, як говорив раніше, міцний тілом і сильний. Всіх страждущих навчав і зміцнював, утішаючи, щоб ніколи не поступалися справами своїми» [5].	«Коли закінчився четвертий рік перебування Сави Святого в пустелі і проходив він через інші пустельні місця, вийшов на один високий горб, де блаженна цариця Євдокія, дружина царя Теодосія молодшого, корисною наукою насолоджувалася від великого Євтимія. Там Сава, у звичних молитвах провадячи ніч, мав видіння, і побачив ангела Божого пресвітлого, що показував йому долину, де колись тік із Силуама на південь потік; а при долині печера була на схід. І звелів йому ангел в ту вселитися печеру, обіцяючи, що Той, Хто дає їжу звірам і вороненятам, які Його прикликають, Той має і його в печері тій прогодувати. Коли ж закінчилося видіння і настав день, зійшов Сава з горба того і, Богом наставлений, знайшов печеру, яку у видінні показав йому ангел, і вселився в неї, маючи від народження свого сорок років» [2].

У вищезазначених фрагментах бездоганно та досить поетично описані чудотворні події, які прославляють діячів та допомагають читачу усвідомлювати цінність та унікальність зображених героїв.

І не найоптимістичніша частина будь-якого твору – це смерть героя. Кожна смерть трагічна. І тому біографи описують це по-особливому. Порівняємо:

Біографічний блок смерть		
Плутарх	Житіє Феодосія	Житіє Сави
«Цезар помер на шістдесят шостому році життя, переживши Помпея» [6, с. 296]. «Двадцять восьмого числа під вечір Александра не стало» (внаслідок хвороби) [6, с.236].	«І потому відпустив, назвавши їм день смерті своєї, що «в суботу, коли зійде сонце, душа моя залишить тіло моє» [5].	«І так помер у 5-й день місяця грудня. Проживши всіх років життя свого дев'яносто чотири, перейшов до життя без старости, відправляли його ангели Божі та святі мученики» [2].

Отже, на наявних прикладах, чітко можна простежити, застосовані традиції написання твору у жанрі біографії, з чітким дотриманням усіх канонів життєпису. Це можна охарактеризувати як вплив античної біографістики на киеворуську агіографічну прозу.

Список використаної літератури

1. Джиджора Євген. Ars-poetica в киеворусій гімнографії. Проблеми сучасного літературознавства. 2019. Випуск № 28. С. 11–19.
2. Житіє і подвиги преподобного отця нашого Сави Освяченого. https://www.truechristianity.info/ua/books/saints_ua_04/saints_ua_04_005.php
3. Ковальчук Н. Д. Феномен святості преп. Феодосія Печерського в контексті життя святих. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Випуск 94. С. 179–182.
4. Марінеско В. Ю. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки. Наукові праці. Літературознавство. Випуск 181. Том 193. С. 59–63.
5. Нестор. Житіє преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського. <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr60.htm>
6. Плутарх. «Порівняльні життєписи» Київ: «Стилєт і стилос», 2023–480 с.
7. Сироїд Дарія. Димитрій Туплало і Петро Скарга крізь призму життя Сави Освяченого. Українське літературознавство. 2013. Випуск 77. С. 307–314.
8. Шевців Галина. Жанрово-стильові особливості європейського античного автобіографічного дискурсу. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2022. Випуск 47. Том 4. С. 147–152.

МОТИВИ ПЕРЕСЕЛЕНСТВА ТА ВІРИ ЯК ПРОВІДНІ У ЗБІРЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА “ЖИТТЯ МАРІЇ”

Анотація: У статті розглянуто провідні мотиви у збірці Сергія Жадана “Життя Марії”. Подано визначення поняття “мотив” різних літературознавців. Проаналізовано вплив мотивів на художній світ ліричних героїв.

Ключові слова: мотив, переселенство, віра, літературознавство

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою кількістю матеріалу щодо вивчення мотивів у збірці Сергія Жадана “Життя Марії”. Письменник своєрідно поєднує сьогочасні реалії з давно усталеними образами та мотивами, внаслідок чого, реципієнт може краще засвоїти потрібну йому інформацію. Наше дослідження сприяє кращому розумінню літературного та культурного контексту збірки. За допомогою аналізу мотивів віри та переселенства можна глибше осягнути художні твори Сергія Вікторовича. Ці мотиви також важливі в політичному плані, адже таким чином можна прослідкувати історично-політичні чинники впливу під час війни на сході України. Аналізуючи подану збірку, ми дослідили внесок Сергія Жадана як сучасного письменника в літературну спадщину країни. Наше дослідження може слугувати не тільки об’єктом вивчення літературознавців, а й допомогти іншим науковцям у подальших дослідженнях.

Мета статті полягає в дослідженні провідних мотивів збірки Сергія Жадана “Життя Марії”.

Завдання статті:

Дослідити поняття “мотив” як літературознавчу категорію;

Проаналізувати трактування вчених щодо поняття “мотив”;

Зазначити провідні мотиви у збірці “Життя Марії”.

Об’єкт дослідження – збірка віршів та перекладів С. Жадана “Життя Марії”.

Предмет дослідження – прояви провідних мотивів збірки С. Жадана “Життя Марії”.

Поняття “мотив” літературознавці досліджували ще з часів Античності, проте до нашого часу немає точного його визначення. Загальноприйнятим варто вважати визначення з Літературознавчого словника – довідника, де мотив – це “тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається фабула (сюжет): мотив відданості вітчизні, жертвності, зради коханого тощо. М. рухають вчинками персонажів, збуджують їх переживання і роздуми, особливо тонко динамізують внутрішній світ ліричного суб’єкта. Тому в аналізі лірики терміни “тема” і М. часто перехреснюються. Тоді з’являються відтінки М. (лейтмотив – провідний мотив, надмотив)” [5, с. 469].

Більшість дослідників вважають мотив складовою частиною сюжету. На ранніх стадіях зародження цього поняття Арістотель у своїй “Поетиці” розглядає фабулу, як “основу і немовби душу трагедії” [1, с. 49]. Саме така етимологія поняття дає підстави вважати, що мотив та фабула взаємопов’язані між собою та нерідко є тотожними.

Літературознавці доби класицизму дотримувались теорії еквівалентності мотиву та сюжету. “У XVII столітті представники класицизму Н. Буало і П. Корнель ввели поняття «сюжет», що поклало початок й виокремленню мотиву, оскільки мандрівні сюжети є виявом мотивів у літературі” [4, с. 1]. Оскільки тоді не існувало поняття “мотив”, воно тільки починало відокремлюватись від загального терміну “сюжет”, усі тогочасні дослідники послуговувались цим визначенням.

Проте, з плином часу, мотив трактується як окремий складник твору. Так, починають формуватись різні точки зору щодо цього поняття: “В. Шерер та його послідовники кваліфікували мотив як найменшу одиницю матеріальної структури твору. В. Дільтей визначав мотив як психологічну подію, що слугувала поштовхом для створення художнього феномену. О. Вальцель та Ф. Гундольф розглядали мотив як матеріальне вираження проблеми твору. В. Кайзер розумів мотив як постійно повторювану у художньому творі ситуацію. З. Фройд пов’язував поняття «мотив» з підсвідомою настановою душі, яка реалізується в сюжетній долі літературного героя” [4, с. 2].

“Так, О. Бойченко в “Лексиконі загального та порівняльного літературознавства” (2001) визначає мотив як «відносно стійкий, формально-змістовний складник художніх творів»” [4, с. 6].

За Т. В. Кушніровою мотив “інколи бере участь у формуванні жанрової тканини твору, а для певної літературної доби, напряду, течії характерні усталені комплекси мотивів” [4, с. 13].

Розгляд мотиву з різних аспектів надає можливість самостійно обрати ближче трактування, проте додає неоднозначності при аналізі текстів. Як наслідок, може виникнути проблема ототожнення мотиву з суміжними поняттями.

Варто розрізняти дефініцію понять “мотив” та “символ”. Часто вони можуть поєднуватись в одній стилістичній фігурі, таким чином увиразнювати її вагомість у тексті. За літературознавчим словником – довідником, символ – це “предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища (лотос – С. божества в індійців, хліб-сіль – С. гостинності в українців, блакитний колір – С. надії та ін.), має філософську смислову наповненість, тому не тотожний знакові. С. тісно пов’язаний з наукою, міфом, вірою, поезією, але не зводиться до них, тяжіє до певного узагальнення, на відміну від алегорії, що проявляється в конкретному образі. С. постає процесом активного перетворення внутрішнього на зовнішнє і, навпаки, відмінністю внутрішнього і зовнішнього. Тому С. не збігається за своїм значенням з будь-яким тропом” [5, с. 621].

Поряд із поняттям “мотив” стоїть поняття “лейтмотив”. Воно бере свій початок з музичної сфери, проте часто використовується в літературознавстві, внаслідок чого відбувається переосмислення значення. “Лейтмотив (нім. *Leitmotiv*, букв. – чільний, провідний мотив) – конкретний образ, головна тема чи ідея, визначальна інтонація, що пронизує твір або творчість митця, ненастанно згадувана художня деталь, ключова для розкриття задуму митця. Термін запозичений з музикознавства, де його запровадив німецький композитор Р. Вагнер (XIX ст.). Л. глибше розкриває концепцію певного твору, вказує на його підтекст” [5, с. 387].

“Поняття лейтмотиву незрідка застосовується при аналізі творів літератури, позначаючи образний зворот, що повторюється в творі як момент постійної характеристики героя, пережи-

вання або ситуації. Повторюючись і варіюючись, лейтмотив обростає асоціаціями і знаходить особливе ідейне, психологічне або символічне втілення у творі” [6, с. 182].

“Е. Френцель зазначає, що «мотив, який реалізується в конкретному контексті, виступає основною фабулою, що направляє читача і змушує його думати в тому чи іншому напрямку, тим самим, підкреслюючи авторські наміри». Слід зауважити, що в словниках, складених Е. Френцель, існують мотиви, які як в минулому, так і сьогодні визначають окремі географічні напрямки в літературознавстві, гендерні, сімейні, реальні і фантастичні поняття і предметності і тощо. Серед найбільш яскравих мотивів, які найчастіше зустрічаються, автор-укладач словника відзначає такі мотиви, як, наприклад, конфлікт батька і сина, інцест, двійник, амазонка, відлюдник, штучна людина та ін” [2, с. 65].

Актуальне дослідження базується на трактуванні з Літературного словника – довідника, бо вважаємо його найбільш прийнятним при дослідженні мотивів у збірці.

Мотиви віри та переселенства є одними з провідних збірки “Життя Марії”. Діями та рішеннями керують обставини у художньому світі поезії, у нашому випадку переселення – рушійна сила для персонажів. Не можна оминати той факт, що інтертекстом збірки є Біблія, хоча закладено туди зовсім інші поняття. Попри те, що релігія не відіграє значної ролі у цих творах, у критичних ситуаціях єдине, що залишається робити героям – вірити. На нашу думку, ці два мотиви взаємодіють один з одним, таким чином надають глибини змісту. Збірка написана у період початку війни на Сході України, тому показує тогочасні реалії суспільства. З плином часу автор відійшов від засудження людини за її погляди та вірування й обрав “сіру зону” зображення. Тому ліричні герої не є революціонерами, які змінюють світ, навпаки віршам притаманний антиполітичний настрій. Незважаючи на це, у поезії “Звідки ти, чорна валко, пташине зграє” герої розповідають, що самі відrekliлись від своєї домівки: “Церкви були просторі. Ми їх самі спалили” [3, с. 10]. У цьому ж вірші наявний мотив переселенства, як і в більшості творів, адже домінуючою темою збірки є переселенці. З самого початку ліричний герой розповідає нам про причину їхнього візиту до капелана: “Прийшли сюди, принесли покору і втому./Передай своїм, що стріляти більше немає по кому” [3, с. 10]. Примусово чи ні, але вони мали мотив, аби виїхати з рідного міста. Наступні дві строфи сповнені вірою в те, що “буде покарано винних” [3, с. 10], саме віра в краще життя керує їхніми емоціями та сподіваннями, проте герої бояться цього стану, вони відчують біль при натяку на віру в можливе спасіння: “Для мирянина гольовне – не бачити в дії символи віри” [3, с. 10].

Мотив переселенства просочує вірш “Візьми лише найважливіше. Візьми листи”. Добро-вільна втеча притаманна цій поезії, адже тут детально зображується сам процес складання речей та втечі: “Візьми лише найважливіше./ Візьми листи./Візьми лише те, що зможеш сама нести./ Візьми рушники та ікони, візьми срібні ножі,/візьми дерев’яні розп’яття, золочені муляжі./ Візьми хліб і городину, потім іди./Ми ніколи більше не повернемося сюди./Ми ніколи більше не побачимо наші міста./Візьми листи. Всі. До останнього злого листа” [3, с. 14]. Антиутопічне зображення світу ліричного героя надає можливість сповна відчувати весь жах війни та зрозуміти почуття людей: “підстрелений листоноша з порожнім мішком,/підвішений за ребро священник із безжурним смішом,/цвинтарна тиша, гамір комендатур,/списки загиблих, друковані без коректур,/такі безкінечні, що навіть часу не стає/шукати в них щоранку ім’я своє” [3, с. 15].

Мотив віри в Бога прочитується у вірші “Солдатське взуття – саме для цих кам’яних до-ріг”. Він є своєрідним гачком, що тримав ліричного героя живим під час жорстоких боїв, він був його єдиним спасінням: *“Господь двадцять років тебе муштрував та беріг,/тримав тебе в казармах, у піхотних військах,/вчив на своїх помилках – на біблій і на казках./Господь вдихнув життя в твоїй бойовий протигаз”* [3, с. 20].

Розділ “Чому мене немає в соцмережах” виражає ніби реальні історії з життя, дозволяє побачити крізь літературознавчі прийоми суть вагомості життя з усіма стражданнями. Зокрема, вірш “Секта” описує невимовні муки двох хлопців, які зазнали чимало душевного та фізичного болю: *“Їх і за мирних часів вважали сектантами,/а коли все це почалося – просто влаштували/на них полювання. Хтось виїхав, хтось сховався./А їх обох схопили. Тримали в підвалі,/примушували ховати загиблих, копати могили./Вони хотіли відкупитись, боялись, плакали./Їх перевели до іншої ями. Потім просто забули/про них, ніби їх і не існувало./Сиділи в чорному підвалі, слухали темряву,/спочатку молились, потім кинули –/соромились одне одного”* [3, с. 58]. У цих рядках продемонстровано натяк на людей, що не змогли виїхати та зазнали жахіть та нещасливого життя в місті, яке вважали домом. Чітко у цій поезії проявляється мотив зневіри: *“Віру і втрачаєш тоді, коли випадає/можливість за неї померти, а ти цією/можливістю не встигаєш скористатися./Нащо віра тому, хто бачив, як усе виглядає насправді?/Нащо вірити в те, що не має для тебе/жодного значення?”* [3, с. 58]. Безвихідь призводить суспільство до тотальної зневіри, адже до чого тут вона, коли реалії настільки темні й невтішні.

Отже, у дослідженні нами проаналізовано погляди різних вчених на сутність поняття “мотив” та наведено різні визначення терміну. Дійшли до висновку, що поняття не має конкретного трактування.

Мотиви в поетичній збірці мають наступні функції: мотив переселенства є одним із головних, адже вся поезія побудована довкола цієї теми задля того, щоби передати події та переживання під час війни на сході України; мотив віри допомагає краще зрозуміти стадії занепаду людської душі у кризових ситуаціях та показує всю розруху тогочасного суспільства.

Список використаної літератури:

1. Аристотель. Поетика. Переклад Бориса Тена. «Мистецтво». Київ. 1967. 147с.
2. Булгакова А. О. Особливості відтворення антирелігійних мотивів у перекладах роману Марка Твена «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура». Літературознавство та методологія. Розділ II. Master’s thesis. Суми. 2021. С. 63–69.
3. Жадан С. «Життя Марії». Книга віршів і перекладів. Чернівці: Видавець Помаранцев Святослав. 2023. 184 с.
4. Кушнірова Т. В. Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія. Збірник наукових праць. Полтава. 2004. Вип. 1 (34). С. 3–11.
5. Літературознавчий словник-довідник. 2-ге вид., випр., допов. Київ: Академія, 2007. 751 с. (Nota bene)
6. Нестеренко О.. “Художній мотив” та “образ”: процес становлення понять. Вісник студентського наукового товариства. Ніжин. 2011. Випуск 7. С. 181–185.

НАШІ АВТОРИ

- Баурда Альбіна* – студентка 4 курсу, фуркант кафедри української мови та мовної підготовки іноземців; науковий керівник – доцент Інна Лакомська
- Белянська Анна* – студентка 3 курсу, фуркант кафедри прикладної лінгвістики; науковий керівник – професор Наталя Кутуза.
- Бессмільна Вікторія* – студентка 4 курсу, фуркант кафедри української мови та мовної підготовки іноземців; науковий керівник – доцент Інна Лакомська
- Буханець Ольга* – студентка IV курсу, фуркант кафедри прикладної лінгвістики; науковий керівник – професор Наталія Кондратенко
- Бушуєв Даніл* – студент 1 курсу магістратури, фуркант кафедри прикладної лінгвістики; науковий керівник – професор Галина Яроцька
- Витопоренко Марина* – студентка III курсу, фуркант кафедри прикладної лінгвістики; науковий керівник – професор Галина Яроцька
- Давидчук Олександр* – студент II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – доцент Іраїда Томбулатова
- Дроботова Анна* – студентка II курсу, фуркант кафедри прикладної лінгвістики; науковий керівник – професор Галина Яроцька
- Казакова Аліна* – студентка 1 курсу факультету РГФ, фуркант кафедри зарубіжної літератури; науковий керівник – професор Валентина Мусій
- Коваленко Катерина* – студентка I курсу магістратури, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – професор Тетяна Шевченко
- Коваль Олена* – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – професор Євген Джиджора
- Лагодич Ганна* – студентка 4 курсу, фуркант кафедри української мови та мовної підготовки іноземців; науковий керівник – професор Тетяна Ковалевська
- Лук'янчук Наталя* – студентка I курсу магістратури з/в, фуркант кафедри української мови та мовної підготовки іноземців; науковий керівник – професор Тетяна Ковалевська
- Міроненко Владислава* – студентка I курсу магістратури з/в, фуркант кафедри української мови та мовної підготовки іноземців; науковий керівник – професор Тетяна Ковалевська
- Нечитайло Аріна* – студентка 2 курсу факультету РГФ, фуркант кафедри зарубіжної літератури; науковий керівник – доцент Олена Бежан
- Онїщенко Аліна* – студентка II курсу, фуркант кафедри прикладної лінгвістики; науковий керівник – професор Галина Яроцька
- Под'ячева Анна* – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – доцент Олена Мізінкіна

Полещук Анна – студентка II курсу, фуркант кафедри прикладної лінгвістики; науковий керівник – професор Галина Яроцька

Резниченко Тетяна – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – доцент Ольга Казанова

Серт Катерина – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – доцент Іраїда Томбулатова

Спецова Вікторія – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – доцент Олена Мізінкіна

Трембус Валерія – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – доцент Ольга Казанова

Урсул Ангеліна – студентка IV курсу, фуркант кафедри української мови та мовної підготовки іноземців; науковий керівник – професор Марія Дружинець

Чехунова Дар'я – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – професор Тетяна Шевченко

Шевчук Марія – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – професор Тетяна Шевченко

Шинкаренко Каріна – студентка II курсу, фуркант кафедри української літератури та компаративістики; науковий керівник – доцент Олена Мізінкіна

Частина друга СЛОВНИК

НОВІ СЛОВА ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУЧЕННЯ СЛІВ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У словнику міститься 86 слів та фразеологічних сполучень слів, які з'явилися в українських мас-медіа в період з початку повномасштабної російсько-української війни 24 лютого 2022 року. Зафіксовано й відображено у словнику 84 нових слів та фразеологічних сполучень слів. Серед них подаються також деякі раніше відомі слова і словосполучення, які в результаті переосмислення значення набули нового змісту.

Словник укладено за такими принципами:

1. Усі слова та фразеологічні сполучення слів подаються в алфавітному порядку.
2. У словах, що мають більше одного складу, проставляються наголоси.
3. Слова та фразеологічні сполучення слів, написані латинськими літерами, у словнику подаються окремо за латинським алфавітом – після слів, написаних кирилицею.
4. Після кожного слова та фразеологічного сполучення слів подається їх значення.
5. У кожній словниковій статті наводиться контекст, у якому зафіксовано слово або фразеологічне сполучення слів.
6. У кінці кожної словникової статті подається посилання на джерело, у якому зафіксовано слово або фразеологічне сполучення слів.
7. Написання слів і фразеологічних сполучень здійснюється відповідно до їх вимови в мовленні ЗМІ та фіксації в писемних джерелах.

Укладачі словника – здобувачі спеціальності 035 Філологія спеціалізації 035.10 Прикладна лінгвістика першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2 курс): Бережна Вікторія, Голубова Евеліна, Дроботова Анна, Кондратюк Софія, Львовчикіна Анна, Міхеєва Анастасія, Оніщенко Аліна, Петрова Єлизавета, Плакса Максим, Полещук Анна, Потернак Всеволод, Снегурова Валерія, Трохимець Анастасія, Холомеєва Дарина. Словник укладено за редакцією Анни Дроботової.

Науковий керівник – доцент кафедри прикладної лінгвістики **Надія Хрустик**.

А

Азівці – підрозділ Нацгвардії, який сформовано із добровольців у 2014 році після того, як росія відібрала Крим, частину Луганської та Донецької областей: *«Нас тримали в Москві»*. *Азовці розповіли нові деталі про полон* [URL: <https://www.google.com/amp/s/www.bbc.com/ukrainian/news-63155942.amp> (дата звернення: 6.10.2022)].

Ана́логовне́т – щось вигадане в росії: *Комплекси «Бастіон» – потужна та доволі рідкісна розробка. Російська пропаганда зараховує їх до категорії «аналоговнет»* [URL: <https://t.me/sssternenko/19358> (дата звернення: 13.08.23)].

Арестовлення – заспокійливе повідомлення: *Я постійно відправляю родичам арестовлення* [URL: <https://znaniya.com/task/50267532> (дата звернення: 09.10.2022)].

Б

Бавовна – вибухи на тимчасово окупованій території України та на території Російської Федерації: *Сезон бавовни в москві цього року гарний* [URL: <https://t.me/sssternenko/19678> (дата звернення: 23.08.2023)].

Бавовня́тко – метафорична назва тваринки, яка палить російських окупантів. *А курську не до сну: туди завітало «бавовнятко»*. *БПЛА впав на дах місцевого вокзалу*: [URL: https://t.me/Bratchuk_Sergey/51106 (дата звернення: 20.08.23)].

Байрактáрщина – інша назва «шароварщини»: *Проте виник і певний конфлікт: як не перетворити використання національного символізму у творчості на «байрактарщину»* [URL: <https://deepstateua.com/viina-i-pisnia-naskilki-doriechnie-takie-poiednannia/amp/> (дата звернення: 05.01.2023)].

Банде́р-автомо́біль – броньовані машини українських воїнів кустарного виробництва: *Націоналістичні батальйони застосовують так звані «бандер-автомобілі», які мають підвищену прохідність та оснащені великокаліберним стрілецьким озброєнням або мінометами* [Інтернет-портал: «Цензор.НЕТ», 27.02.22].

Банде́ра-смúзі – назва найпростішої саморобної запалювальної зброї на основі легкозаймистої суміші, наливої в скляну ємність: *«Бандера-смúзі» зробили у достатній кількості* [Суспільне: Новини, 28.02.2022].

Батальйо́н «Мо́нако» – символічна назва українських політиків, державних службовців, депутатів Верховної Ради України, впливових бізнесменів та інших можновладців, що виїхали за кордон напередодні або під час бойових дій між Україною та росією: *Батальйон «МОНА-КО»*. *Як УП знайшла елітних біженців на Лазурному узбережжі* [YouTube-канал: Українська правда, 03.09.2022].

Блекáут – аварія в енергосистемі, що супроводжується відключенням електроенергії у зв'язку з обстрілами зі сторони рф: *В Україні можливі блекнути через обстріли, але нетривалі, – міністр енергетики України* [URL: <https://t.me/lachentyt/35211> (дата звернення: 12.10.2023)].

Блохолі́т – зневажлива назва російських літаків МІГ-31К: *Тривога по усій країні через блохоліт Міг-31К* [Телеграм-канал з новинами STERNENKO URL: <https://t.me/sssternenko/17460> (дата звернення: 23.06.23)].

Бойові комарі – біологічна зброя (на думку російських пропагандистів), яка здатна заражати людей небезпечними інфекціями: *РФ відправила до парламентів світу доповіді про бойових комарів України*. [URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/rf-vidpravila-do-parlamentiv-svitu-dopovid-pro-bojovikh-komariv-i-voshej-ukrajini-937965.html>] (дата звернення: 29.06.2023)].

Боріс Чупріна – прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон: *Рішенням чернігівської козацької громади Катерининської церкви Джонсон став Борисом Чуприною* [УНІАН: Світ, 08.06.22].

Брудна бомба – бомба, начинена радіоактивними відходами: *Російське керівництво не перестає поширювати історії про нібито плани Києва використати «брудну бомбу» – 26 жовтня про це заявив президент країни-агресора* [URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/26/7373607/index.amp>] (дата звернення: 26.10.2022)].

В

Ваньки – принизливе найменування російських військових: *Ваньки вже не встаньки: у ЗСУ назвали кількість ліквідованих за добу росіян (інфографіка)* [URL: <https://www.google.com/amp/s/www.unian.ua/war/vanki-vzhe-ne-vstanki-u-zsu-nazvali-kilkist-likvidovanih-za-dobu-rosiyan-infografika-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-amp-12168540.html>] (дата звернення: 06.03.2023)].

Відбандерити – знищити ворога: *...дадуть жорстку відповідь на невиправдані дії – і «відбандерять» ворогів* [Новини: 24 канал, 15.03.2022].

Військова адміністрація – тимчасові державні органи з елементами військової організації управління, створені для забезпечення безпеки цивільного населення та нормалізації його життєдіяльності. *Не виходьте на вулицю – Сумська військова адміністрація* [Телеграм: Труха Україна, 02.03.22].

Д

Два-три тижні – всеукраїнський мем, що означає невизначеність у часовому просторі. Виник внаслідок прогнозу Олексія Арестовича, щодо довготривалості бойових дій на території України: *Результат цієї війни буде вирішено за 2–3 тижні* [ТСН: Телемарафон «Єдині Новини», 02.03. 2022].

Девагнерізація – зупинення роботи регіональних центрів з набору в ПВК «Вагнер» та знищення її учасників: *«Девагнерізація» в Росії триває повним ходом: від Бахмуту до Мінська* [Мультимедійна платформа іномовлення України: УКРІНФОМ, 03.07.2023].

Джонсонюк – прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон: *Танки гриз Джонсонюк Борис* [0352.ua: Сайт міста Тернополя (дата звернення: 05.07.22)].

Диванні військá (експерти) – домашні експерти з усіх питань: *Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба заявив, що дурниці про «повільний наступ» українських військових кажуть диванні експерти та ЗМІ, а не міністри країн-партнерів України* [URL:

<https://www.pravda.com.ua/news/2023/09/4/7418441/index.amp> (дата звернення: 04.09.2023)].

Доброго вечора, ми з України! – культове привітання українців, яке є маркером на означення приналежності до нації, яка веде боротьбу: *Доброго вечора, ми з України! Віталій Кім з важлими актуальними подіями!* [URL: <https://youtu.be/wJsNhpObv4k?si=e9NBfoFcgcqD7QO9A> (дата звернення: 10.11.2023)].

Дух Змієбаївки – явище, яке притаманне для о. Зміїного; вказує на те, що російським окупаційним силам тут буде неспокійно: *На острові панує «дух Змієбаївки» – після втечі ворога знищили, зокрема, ракетну установку залпового вогню «Град», ще один зенітний ракетно-гарматний комплекс «Панцир-С1», 3 одиниці броньованої та автомобільної техніки, автоцистерну та район укріплення іншої техніки* [rudana.com.ua: Новини, 02.07.2022]

Е

Е-могіла – українська державна програма зі знищення рашистських загарбників: *Мерія Дніпра запустила новий електронний сервіс «Е-могила»* [URL: <http://surl.li/lbvzu> (дата звернення: 18.07.23)].

Енлоїти – нищити ворога, ходити на полювання, партизанити: *Навряд, чи хтось не чув слів «байрактарити», «енлоїти», «джавелініти», «стінгерити» чи «хаймарсити». До речі, всі вони означають «нищити ворога»* [URL: <https://www.google.com/amp/s/suspilne.media/amp/266840-bajraktariti-j-cornobaiti-ak-vijna-porodzue-novi-slova/> (дата звернення: 3.08.2022)].

Ж

Жест доброї волі – фраза, яку в Україні почали використовувати для означення будь-якої поразки російських військ після того, як міністерство оборони рф намагалося виправдати свій відступ з острова Зміїний: *Щоб створити сприятливі умови для переговорів, ми хотіли зробити жест доброї волі* [Інформаційне агентство: УНІАН, 06.03.2022.].

З

Забайрактарити – узагальнене позначення успішного знищення супротивника різною зброєю подібно до того, як це робиться за допомогою байрактарів: *Може, вже час забайрактарити ракети на території білорусі?* [Мультимедійна платформа іномовлення України: УКРІНФОМ, 31.03.2022].

Задвохсотити – знищити ворога: *Цього разу вдалося «задвохсотити» ієромонаха Дамаскіна* [URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajinski-vojini-zadvohsotili-fsbshnogo-popa-foto-12120774.html> (дата звернення: 24.01.2023)].

Закобзόνити – знищити ворога: *ЗСУ на Південному напрямку закобзонили два десятки окупантів та їхню техніку* [URL: <http://surl.li/lbvur> (дата звернення: 04.09.22)].

Затрі́дні – поставити собі нереалістичні плани та щиро вірити в успіх: *Ваш план – затрі́дні!* [URL: <https://podrobnosti.ua/2467765-mova-vjni-jak-transformuvalos-splkuvannja-ukrantsv-pd-chas-vtorgnennja.html> (дата звернення: 23.02.2022)].

Заукраїнити – завдати втрат і ганьби нападнику. Слово, яке виникло у відповідь на повномасштабну агресію рашистів проти українського народу: *У словнику слів та фраз англомовного сленгу Urban Dictionary з'явилося нове слово ukrained (можна перекласти як «бути заукраїненим», «заукраїнити»* [Словник: Urban Dictionary, 10.04.2022].

ЗСУїстка – назва особи жіночої статі, яка беззаперечно, сильно й неспростовно вірить у перемогу ЗСУ: – *Ваші релігійні переконання? – я зсуїстка.* [Соціальна мережа: Twitter, 13.03.2022].

Й

Йти за російським кораблём – зазнати поразки, послати когось у тому напрямку, у якому український військовий послав російський віськовий корабель біля о. Зміїний: *Латвійський делегат Ріхардс Колс послав росіян слідом за «російським кораблем», після заперечення РФ зал покинула частина присутніх* [URL: <https://www.unian.ua/world/polovina-delegativ-pokinula-zasidannya-obsye-cherez-rosiyu-shcho-stalosya-video-12156624.html> (дата звернення: 23.02.2023)].

К

Каділовці – служителі російської церкви в Україні, підручні слуги московії: *Російські каділовці втрачають громади по всій державі* [URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pKx-LiSztwQ> (дата звернення: 01.05.2023)].

Кадірити – вдавати з себе того, ким ти не є. *Тіктоківським воякам кадирівцям ми завдячуємо словом «кадірити», що означає видавати бажане за дійсне* [URL: <https://suspilne.media/266840-bajraktariti-j-cornobaiti-ak-vijna-porodzue-novi-slova/> (дата звернення: 03.09.2022)].

Кіберкозакі – українські хакери, які ведуть кібервійну проти росії: *Кіберкозакі – бійці невидимого фронту* [URL: <http://surl.li/lbvuyv> (дата звернення: 06.03.22)].

Кімити – зберігати оптимізм навіть у дуже складні часи: *Моя бабуся кімить, коли слухає Віталія Кіма* [URL: <https://znaniya.com/task/50267532> (дата звернення: 09.10.2022)].

Кімченятко – жартівлива узагальнена назва піонерських таборів у Північній Кореї: *Раді вас вітати у піонерському таборі «Кімченятко»* [Гумористичні новини: Байрактар News, 22.09.2023].

Л

«Леопард» – вид танків німецького виробництва: *Вистачить 5 тижнів: польські інструктори вигадали, як вдвічі скоротити час навчання українців керувати «Леопардами»* [URL: <https://tsn.ua/exclusive/vistachit-5-tizhniv-polski-instruktori-vigadali-yak-vdvichi-skorotiti-chas-navchannya-ukrayinciv-keruvati-leopardami-2257243.html> (дата звернення: 03.02.2023)].

Літакопád – падіння російських літаків, збитих військами протиповітряної оборони України: *Український льотчик розповів, що стало причиною літакопаду на Брянщині* [URL: <http://surl.li/lbvyl> (дата звернення: 14.05.23)].

М

Макрónити – висловлювати свою стурбованість і глибоке занепокоєння у зв’язку з певними воєнними подіями в Україні, але нічого не робити по суті: *Та ти вже задовбав макрónити, приїдь і розберись з цим сам* [URL: <https://www.slangzone.net/word/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 13.06.2022)].

Мамкува́ти – вигукувати *мамо!*, при цьому не виконувати під час оголошеної повітряної тривоги жодних простих дій задля збереження власного життя: *Він мамкує та не хоче йти до сховища* [URL: https://m.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3191980451070969&id=1681652765437086&locale=hi_IN (дата звернення: 09.08.2022)].

Мобі́льне укриття́ – спеціальна споруда, яка є безпечним місцем під час повітряної тривоги: *У Києві встановили перше «пілотне» мобі́льне укриття́* [URL: <https://suspilne.media/amp/516691-u-kievi-vstanovili-pilotne-mobilne-ukritta-vigotovlene-z-betonu-popko/> (дата звернення: 27.06.2023)].

Могиліза́ція – мобілізація чоловічого населення росії: *Провал «могилізаці́й» та неспроможність забезпечити армію всім необхідним призведе до зміни існуючого режиму в росії* [Мультимедійна платформа іномовлення України: УКРІНФОМ, 20.09.2022].

Мопе́д – назва іранського дрона, який росія запускає в Україну: *За звуком: «мопеди» на півночі України, – голова Миколаївської ОВА* [URL: <https://t.me/lachentyt/29054> (дата звернення: 07.05.23)].

Мордо́р – зневажлива назва росії, країни-агресора: *У Мордо́рі уже добряче підгоряє – у прямому і переносному значенні – від атаки однієї «зграї камікадзе», а незабаром таких зграй буде десятки тисяч: Україна планує виробити чи закупити 200 тис. дронів на цей рік* [URL: https://t.me/Bratchuk_Sergey/52611 (дата звернення: 01.09.23)].

Мотолі́га – радянський бронетранспортер, який може плавати (у народі звуть *мотолига* або *маршрутка*: *Тероборона нищить ворожі «мотолиги» та танки на Харківщині* [URL: <https://ukraine-inform.com/russian-invasion-of-ukraine/110109-ros-ys-ke-vtorgnennya-v-ukra-nu-teroborona-nischit-vorozh-motoligi-ta-tanki-na-hark-vschin> (дата звернення: 07.05.2022)].

Му́льтикам – сучасний військовий одяг, який має універсальне камуфльоване забарвлення для різних місцевостей: *Військова тактична форма му́льтикам* [URL: <http://surl.li/lbvyb> (дата звернення: 07.09.23)].

Н

Наволонте́рити – знайти щось потрібне, навіть з-під землі: *Етнодіва допомагає збирати кошти на авта для волонтерів, світові гуманітарні ініціативи #standforUkraine, а ще встигає наволонтерити на генератори для Чернігова* [YouTube-канал: Час Чернігівський, 12.04.2022].

«Непту́н» – сучасна українська протикорабельна ракета, якою відправлено на дно морський крейсер «москва»: *Українські військові офіційно заявили, що «Москву» вразили проти-корабельні ракети «Нептун»* [URL: <http://surl.li/lbvxn> (дата звернення: 14.04.22)].

Ніштяткі – пестл. назва смаколиків, які волонтери готують для військових: *Якщо треба повний кевларовий пакет – готую його, якщо прогнозовано потрібна плитоноска – перевишую на неї всі свої **ніштятки*** [URL: <http://surl.li/lbvzj>] (дата звернення: 11.08.22)].

Нуль – лінія зіткнення з ворогом: *Як військові живуть «на нулі»: розповідь буковинця, який служить на Харківщині* [URL: <https://suspilne.media/amp/332866-ak-vijskovi-zivut-na-nuli-rozpovid-bukovince-akij-sluzit-na-harkivsini/>] (дата звернення: 06.12.2022)].

О

Олівки – народна назва представників ТЦК: *Четверо “оливок” з папкою зайшли в під’їзд* [Texty.og.ua: Статті, 25.09.23].

Орк – військослужбовець росії, який бере участь у повномасштабному вторгненні в Україну від 24 лютого 2022 року: *У Кропивницькому зі стріляниною спіймали п’яного орка, який погрожував підірвати гранату на АЗС* [URL: <https://informator.ua/uk/u-kropivnickomu-zi-strilyaninoyu-spiymali-p-yanogo-mislivcy-na-orkiv-yakiy-pogrozhuval-pidirvati-granatu-na-azs-video>] (дата звернення: 06.09.2023)].

Оркостан – глузлива назва росії: *РФ – це ворог України, валіть до свого оркостану* [URL: <https://tsn.ua/prosport/rf-ce-vorog-ukrayini-valit-do-svogo-orkostanu-usik-zvernuvsya-do-rosiyan-porivnyavshi-putina-z-gitlerom-2242030.html>] (дата звернення: 11.01.23)].

П

Паляниця – різновид українського хліба. Під час окупації рашистами Київщини за особливостями вимови цього слова визначали, чи є незнайомець ворогом: *Слава Україні, кажи слово «паляниця»* [URL: <https://t.me/c/1450213869/18067>] (дата звернення: 26.02.2022)].

Пекельні борошна – інтернет-мем, утворений росіянами, які намагалися за допомогою автоперекладача перекласти українською мовою вислів «адские муки»: *Немає сечі терпіти ці пекельні борошна* [URL: <https://nv.ua/ukr/lifestyle/nemaye-sechi-terpiti-ci-pekeln-boroshna-yak-ukrajinci-vismiyali-chergovu-nevdalu-ipso-rosiyan-50281183.html>] (дата звернення: 02.11.2022)].

Перегрупування військ/підрозділів – вислів у російських новинах, що насправді означає відступ з окупованої території: *Міністерство оборони Росії заявило, що російські збройні формування провели **перегрупування підрозділів**, які перебували у Куп’янську та Ізюмі Харківської області* [URL: <https://suspilne.media/amp/280430-operacia-po-zgortannu-minoboroni-rf-zaavilo-pro-peregrupuvanna-vijsk-u-balaklii-ta-izumi/>] (дата звернення: 10.9.2022)].

Передок – перша лінія оборони війська: *Їх не лякають ні “нулі” – лінія зіткнення з ворогом, ні “передок” – перша лінія оборони війська, ні “зеленка” – лісосмуга чи будь-яка інша лісиста місцевість, де розташувались військові підрозділи* [URL: <https://www.ukr.net/news/details/society/92753426.html>] (дата звернення: 16.08.2023)].

Пес Патрón – український собака, шукач вибухівки, талісман Державної служби з надзвичайних ситуацій, який здобув велику популярність за часів повномасштабної російсько-української війни: *Найвідоміший пес України, пес-сапер та талісман чернігівських піротехніків*

ДСНС, став першим собакою у світі, який отримав титул «Пса доброї волі» UNICEF» [URL: <https://www.volynnews.com/news/all/pershyy-u-sviti-pes-patron-otrymav-tytul-vid-yunisef/>] (дата звернення: 22.11.2022)].

Піксель – сучасна військова форма: *Замість жалоби – піксель* [URL: <https://novynarnia.com/2023/05/22/jachuchman-mynio/>] (дата звернення: 22.05.2023)].

Покем'он – модернізований кулемет Калашникова: Мені дуже сподобався *покемон* (кулемет Калашникова модернізований – УП), – з дитячим захопленням розповідає про свій новий фак [URL: <http://surl.li/lbvyz>] (дата звернення: 18.01.23)].

Прівид Кієва – збірний образ пілотів 40 бригади тактичної авіації: *«Прівид Кієва»: пілот українського МіГ-29 за 30 годин здобув 6 повітряних перемог над «путлівськими соколами»* [Telegram-канал: Верховна Рада України, 25.02. 2022].

Приліт – потрапляння в певну місцевість ракети або снаряда: *Приліт БпЛА в Енергодарі у кабінет під час наради керівників окупаційної поліції, – ГУР*. [URL: <https://t.me/lachentyt/33315>] (дата звернення: 18.08.23)].

Прихід – влучання ворожої ракети: *Зафіксовано прихід кількох ракет поруч з обласним центром*. [URL: <https://t.me/alarmukraine>] (дата звернення: 05.08.2022)].

Пташкі – дрони, на які збирають українці за допомогою волонтерського руху: *Дронів треба більше! Новий збір на FPV. Хочемо викупити ще 300 пташок. Ціна трохи вища за середню, бо будуть кращі камери та потужніші батареї. Воно того варте, бо підвищить якість бойової роботи* [URL: <https://t.me/sssternenko/19610>] (дата звернення: 21.08.23)].

Пушкініст – людина, яка любить і цінує російську культуру і виступає за те, щоб в українській топонімії в назвах навчальних закладів, у навчальній програмі тощо були імена російських письменників та інших культурних діячів: *Бандеромобіль, відхаймарсити, пушкініст – це неологізми, які виникли з початком великої війни* [URL: <https://www.instagram.com/p/Co7AkzWLsZG/?igshid=MzRIODBiNWFIZA==>] (дата звернення: 21.02.2023)].

Р

Рашізм – злочинна шовіністична ідеологія «руського міра»: *Історично держава матиме в історії таке слово, яке ніхто не вигадував, але вже всі повторюють і в Україні, і в Європі – рашізм. Не просто так всі говорять, що це рашізм* [ТСН: Новини, 23.04.22].

Рашісти – російські військові, люди взагалі, що підтримують дії путіна: *Нове звірство окупантів на Харківщині: рашісти розстріляли колону цивільних з дітьми...* [URL: <https://t.me/lachentyt/20039>] (дата звернення: 01.10. 2022)].

Русня – росіяни: *Русня вивела практично всі свої підрозділи з Білорусі*. [Telegram канал: Труха Україна, 07.09.23].

С

Ситуація «4.5.0.» – усе спокійно: *На сленгу українських військових «4.5.0.» означає «все спокійно»* [URL: <http://surl.li/lbvzg>] (дата звернення: 19.05.23)].

Т

Терму́ха – чоловіча тактична термобілизна: *Наші звияжці одягають “мультик”, “мультикам”, “цифру”, “пінсель”, “термуху” – сучасний військовий одяг* [URL:

<https://www.google.com/amp/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення: 23.05.2022)].

ТікТок-війська́ – війська кадірівців, які викладають у соцмережах чимало «переможних» відео та світлин, але в реальному бою зустрічаються рідко: *Кадирівців тепер називають не інакше, ніж ТікТок-військами через їхню любов до постановочних роликів* [URL: <http://surl.li/lbwah> (дата звернення: 21.03.22)].

Х

Хайма́рсити – працювати реактивною системою залпового вогню HIMARS: *ЗСУ відхаймарсили по місцях дислокації орків*. [URL: <https://myslovo.com/?dictionary=%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 2023.01.11)].

Хлопо́к – вибух у росії, білорусі чи на території, яку тимчасово контролюють окупанти: *Одразу після гучного «хлопка», в небі з'явився стовп диму* [URL: <https://t.me/lachentyt/29656> (дата звернення: 24.05.23)].

Хоро́ші ру́ські – назва росіян, які загинули або здалися в полон і свідомо перейшли на сторону України, тобто не підтримують російську агресію: *Тема стала актуальною минулого тижня, коли на російську територію, на Белгородщину, зайшли російський легіон «Свобода Росії» та Російський добровольчий корпус. Хто такі ці добровольці? Чи існують «хороші руські»?* [URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/chi-isnuyut-horoshi-ruski-hto-taki-rosiyski-dobrovolci-ta-scho-ne-tak-z-opoziciyeyu-v-rf.html> (дата звернення: 29.05. 2023)].

Ч

Чісте не́бо – відбій повітряної тривоги: *«І щиро дякуйте воїнам ППО, силам оборони за чисте небо і врятоване життя!»* – написав Сергій Попко, начальник КМБА [URL: <https://www.ukr.net/news/details/kyiv/99618118.html> (дата звернення: 06.09.2023)].

Чмо́бік – інтернет-мем, у якому висміюється зовнішність російських військових: *Псковський «чмобік» установив неймовірний рекорд швидкості потрапляння в полон* [URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/05/rekord-shvydkosti-potraplyannya-v-polon/> (дата звернення: 05.12.2022)].

Чмо́ня – глузливе прізвисько, яке дали полоненому солдату російського війська Андрію Рязанцеву, який своєю убогою зовнішністю змарнував мільйони бюджетних доларів і роки копіткої праці, які московські пропагандисти витрачали на формування іміджу їхнього військовослужбовця як бравого і непереможного вояка: *Окупант настільки популярний, що йому навіть вигадали особисте прізвисько «Чмоня»*. Щоправда, це прізвисько не зовсім позитивне,

зате відповідає зовнішньому вигляду росіянина [URL: <https://www.5.ua/dv/life/273089> (дата звернення: 31.03.2023)].

Чорнобаїти – отримуючи щоразу негативний результат, повторювати одну й ту саму помилку. *Я прочорнобаїв та знову повернувся до колишньої* [URL: <https://images.app.goo.gl/wH4HSrxQUfsjkoHR7> (дата звернення: 08.09.2022)].

Ш

Шахéd – іранський дрон-камікадзе розробки Shahed Aviation, вперше представлений публіці у 2020 році: *Над Миколаївщиною 3 «Шахеда-136» збито, один атакував адмінбудівлю в обласному центрі і ще один – об'єкт критичної інфраструктури в районі* [URL: <https://t.me/c/1450213869/30635> (дата звернення: 30.09.2022)].

Шойгувати – вдавати, що все добре. *«Шойгувати» – на честь міністра оборони рф сергія шойгу – робити вигляд, що план працює, коли це не так:* [URL: <https://babel.ua/news/80330-shcho-u-sviti-pisali-pro-viynu-v-ukrajini-21-chervnya-oglyad-publikacij-providnih-inozemnih-vidan> (дата звернення: 22.06.2022)].

S

«Sea Báby» – назва новітнього українського надводного дрона: *...використовуваний безпілотник під назвою «Sea Baby» є результатом місяців розробки, яка почалася одразу після вторгнення* [Новинний ресурс: CNN, 15.08.2023].

Z

Z-ресурси – російська символіка, що вказує на терористичні ресурси, телеграм канали, новини, російських блогерів, усіх людей, які підтримують повномасштабне вторгнення росії в Україну: *Підсумок – десятки Z-ресурсів, не замислюючись і не перевіряючи, понесли фейк* [URL: <https://t.me/c/1438671515/41177> (дата звернення: 17.06.2023)].

Зміст

Частина перша

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Альбіна Баурда ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ РИС УКРАЇНЦІВ У ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ.....	3
Анна Белянська СУГЕСТИВНА ФУНКЦІЯ МЕМІВ У МЕРЕЖЕВОМУ ДИСКУРСІ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ПАТРІОТИЧНОГО МОТИВУ	9
Вікторія Бессмільна КОЛЬОРАТИВИ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЯК ЗАСІБ МЕДІЙНОЇ СУГЕСТІЇ.....	15
Ольга Буханець СЕМАНТИЧНЕ ТА АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЯ ЛЕКСЕМИ «БІЖЕНЕЦЬ» У ЛІНГВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ І ПОЛЯКІВ.....	20
Даніл Бушуєв ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ПРОЦЕС (ДО ПРОБЛЕМИ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ)	24
Марина Витопоренко ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ЦЕНЗОР СНІВ»	34
Анна Дроботова МОВНИЙ ВИМІР УПЛИВУ НОВОЇ ЕТИКИ НА СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ.....	36
Аліна Казакова ЗВЕРНЕННЯ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ЖАНР ПОЛІТИЧНОЇ РИТОРИКИ	42
Ганна Лагодич ІНШОМОВНА ЛЕКСИКА В ТЕХНОТРИЛЕРІ М. КІДРУКА «БОТ. АТАКАМСЬКА КРИЗА»	46
Аліна Оніщенко ЧАТ GPT ЯК ІНСТРУМЕНТ ФАКТЧЕКІНГУ: ОЦІНКА КРИТЕРІЇВ ЯКОСТІ ЗНАНЬ .	51
Анна Полещук СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ІМПЛІЦИТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ВПЛИВОВОГО ІНСТРУМЕНТУ НОВИХ МЕДІА (НА МАТЕРІАЛІ ПОПУЛЯРНОГО ПОДКАСТУ)	57
Ангеліна Урсул СПЕЦИФІКА АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ: РЕСПОНДЕНТИ РІЗНИХ ВІКОВИХ І ФАХОВИХ ГРУП.....	62
Наталя Лук'янчук СУГЕСТИВНІ МАРКЕРИ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ: АСОЦІАТИВНА СПЕЦИФІКА	66
Владислава Міроненко ВПЛИВОВІ КОНСТАНТИ СУЧАСНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ	69

У КОЛІ СУЧАСНИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТРАТЕГІЙ

Олександр Давидчук ЕСЕЇСТИКА АНДРІЯ ЛЮБКИ: ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ВИМІР	77
Катерина Коваленко ХУДОЖНЯ ЕКСПЛІКАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ КРАВЧУКА В ОПОВІДАННІ М. ХВИЛЬОВОГО «ОСТАННІЙ ДЕНЬ».....	81

Аріна Нечитайло ОБРАЗ ІСПАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ХІХ СТОЛІТТЯ У ПОВІСТІ П. АЛАРКОНА «ТРИКУТНИЙ КАПЕЛЮХ»	87
Анна Под'ячева ОБРАЗ РУСАЛКИ У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (ПОЕМА «РУСАЛКА»)	92
Тетяна Резниченко ОБРАЗ РІДНОГО КРАЮ В ЛІРИЦІ ПОЕТА-ЕМІГРАНТА ЯРА СЛАВУТИЧА.....	100
Вікторія Спецова ОБРАЗ ЧОРТА У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА (ОПОВІДАННЯ «ЗАКОХАННИЙ ЧОРТ» І «ЖОНАТИЙ ЧОРТ»)	106
Валерія Трембус СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ БУЛІНГУ В ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ А. НІКУЛІНОЇ В РОМАНІ-БУРІ «СІЛЬ ДЛЯ МОРЯ, АБО БІЛИЙ КИТ»	113
Дар'я Чехунова ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗБІРКИ ЕСЕЇВ «МОЇ СЕРЕД ЧУЖИХ» О. БОЙЧЕНКА ..	119
Марія Шевчук Каріна Шинкаренко СВОЄРІДНІСТЬ ОБРАЗУ ВІДЬМИ В ОПОВІДАННІ «КИЇВСЬКІ ВІДЬМИ» ОРЕСТА СОМОВА	130
Коваль Олена ЖАНРОВІ ТРАДИЦІЇ АНТИЧНОЇ БІОГРАФІЇ У КИЇВОРУСЬКІЙ АГІОГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ	136
Карина Серт МОТИВИ ПЕРЕСЕЛЕНСТВА ТА ВІРИ ЯК ПРОВІДНІ У ЗБІРЦІ СЕРГІЯ ЖАДАНА “ЖИТТЯ МАРІЇ”	141
НАШІ АВТОРИ	145
Частина друга СЛОВНИК	
НОВІ СЛОВА ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУЧЕННЯ СЛІВ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ ПЕРІОДУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	147

Наукове видання

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

ВИПУСК – XV

2024

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

В авторській редакції
Верстка В.Г. Вітвицька

Підп. до друку 24.10.2024. Формат 60х84/8.
Ум.-друк. арк. 18,6. Тираж 100 пр.
Зам. № 2868.

Видавець

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Україна, 65082, м. Одеса, вул. Університетська, 12
Тел.: (048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.

Виготовлювач
